

Fig. 1. Slangerup. Prospekt 1755, efter Johan Jacob Bruun.

SLANGERUP S. MIKAELS KIRKE

LYNGE-FREDERIKSBORG HERRED

Byen. En kirke i Slangerup er tidligst nævnt i forbindelse med Erik Ejegods pilgrimsfærd til Byzans 1103; fra denne by sendte kongen ifølge Sakse »til Slangetorp en splint af Herrens kors samt den hellige Nils's ben, thi han ville ikke lade sin fødeby være uden helligdomme. Han havde nemlig også bygget kirken der i byen, og dens alter skal være rejst på selv samme sted, hvor han kom til verden«¹. Dette kan måske forstås således, at der ved 1000-tallets midte lå en kongsgård på stedet, og at Erik Ejegod havde bygget en kirke på dens plads, et arbejde, der vel tidligst kan være startet efter hans overtagelse af tronen 1095. Denne kirke, hvortil der senere knyttedes et nonnekloster, kendes nu kun fra udgravninger; den beskrives efter sognekirken.

Et brev fra perioden 1158—66 nævner bryden (villicus) Touo i Slangerup², og i kong Valdemars jordebog nævnes byen med tilliggender som kongelev³. 1252 omtales første gang to borgere i byen⁴, der også er opført på købstadslisten i kong Valdemars jordebog, dog kun med 2mk.⁵, og 1248 nævnes første gang Try herred (sammenslutningen af Strø, Lyng og Jørlunde herreder) med tingsted i Slangerup⁶. Byens ældste bevarede privilegier er udstedt af Erik Menved 1302⁷. Ved Christiern I's stadfæstelse af byens privilegier 1454 omtales borgernes store armod⁸, en senere stadig tilbagevendende foreteelse; således havde man 1536 ikke råd til at bygge en præstegård til den første lutherske præst⁹. Ved stadfæstelsen af privilegierne 1547 forbeholdt kongen sig ret til at forandre dem¹⁰, og købstaden synes en overgang i denne periode at have været nedlagt; herredstinget blev 1556 flyttet tilbage fra Helsingør¹¹. Det meste af Try herred fik 1562 birketing ved Frederiksborg slot, og 1566 ville kongen have Slangerup forandret til landsby og menighed bosat ved Frederiksborg. 1569 forbødes det borgerne at udøve næring i byen¹². Åbenbart nåede kongen ikke sit mål, for efter byens brand 1573 fik den ti års skattefrihed og senere på året privilegiestadfæstelser¹³. I de følgende år blev borgerne fortsat støttet; 1578 fik de således i Ude Sundby en plads ved stranden og ret til at bygge en bod¹⁴,

begyndelsen til Frederikssund og de senere stridigheder. Ved privilegiestadfæstelsen 1598 optoges atter det 50 år gamle forbehold¹⁵, og i de følgende århundreder trykkedes byen ved Ude Sundbys og Hillerøds fremvækst, indtil den endeligt nedlagdes som købstad 1809¹⁶.

S. Mikael's kirke omtales første gang med navn 1411, da bisp Jacob af Gardar som vikar for Roskildebispens tillod, at kirkens indvielsesdag, der hidtil var fejret *S. Briccii* dag (13. nov.), med bibeholdelse af afladen måtte flyttes til 1. søndag efter Allehelgen (1. nov.)¹⁷. Kirken kan godt være langt ældre, da *S. Mikael* er en af Nordens ældste helgener. Rimeligvis er det til denne kirkes bygningsfond (»ad fabricam ecclesie«) *Cecilie Litle* 1307 skænker 20 mk. af de 60 mk. sjæll., som en speciel ven har betroet hende til sin sjæls frelse¹⁸. 1456 udstedte otte bisper 40 dages aflad til dem, der besøgte kirken¹⁹. I Roskildebispens jordebog nævnes *Slangerup* kun i bispetiendelisten²⁰; 1567 er der 22 tiendeydere foruden borgerne²¹.

1562 og 1576 omtales kirkens mangel på rummelighed; en del af menigheden måtte stå ude på kirkegården²². Åbenbart har man opgivet at bruge den i året 1562 overdragne klosterkirke. 1573 fik værgerne den jordskyld, der tidligere lå til klosteret, at anvende til bygningen, da kirken havde så ringe indkomst, at den ikke kunne holdes vedlige dermed²³, og 1576 skulle alle sjællandske landsbykirker, som kronen havde jus patronatus til, af hvert pund korn af årets indkomst bidrage 1 mk., da borgerne havde besluttet at nedbryde kirken og opføre en ny²⁴. 1586 anmodede borgerskabet atter kongen om hjælp til at opbygge sognekirken fra ny af, da de selv var ude af stand til at bekoste bygearbejdet, og kongen støttede med gaver og et lån på 1.000 dl.²⁵. 1588 opfordrede kongen til hjælp til kirkens fuldførelse, som endnu samme år blev tilendebragt (se bygningsindskrift, p. 2036)²⁶. 1592 havde borgerne endnu ikke betalt *Hans van Steenwinckel* »for (kirkens) bygning hand forferdiget haffuer, epter thenn Contract och forthingning, Som emellom hannom och ed(e)r giort er«²⁷. Det kneb også med afbetalingen på kongens lån, og i 1593, da halvdelen var betalt, eftergaves 250 dl.²⁸.

Beboerne i ladestedet ved *Sundby færg* begyndte snart at søge den nærmere liggende *Ude Sundby kirke* (p. 652), og sognepræsten i *Slangerup* mistede sine indtægter. Efter et kompromis 1646 fik beboerne 1657 ret til at søge hvilken kirke, de lystede, men skulle dog betale til *Slangerup*, hvad der bekræftedes ved højesteretsdom 1666²⁹. I 1730'rne søgte sognepræsten at få dommen håndhævet, og 22. april 1746 fastslog et kgl. reskript, at *Frederikssunds* indbyggere skulle betale 20 sl.dl. om året. Fra næste præsteskitte i *Ude Sundby* skulle afgiften udredes af kaldet der; 1815 bortfaldt afgiften³⁰. Siden købstadens ophævelse 1809 har kirken været selvejende.

Ved klemmebrevet 1555 bestemtes, at *Uvelse kirke* skulle være *anneks*, hvad der stadig er tilfældet³¹. — 1711 blev der efter befaling fra kancelliet oprettet et ligbærerlaug, hvis vedtægter konfirmeredes 1731³².

På *Slangerup* overdrev har der ligget et †*S. Jørgens hospital* for spedalske, der skal have været knyttet til †*S. Jørgens kapel* i *Lystrup*, LTvelse sogn³³.

Indledning og kirkegård. På bakketoppen i byens midte, hvor den middelalderlige †*S. Mikael's kirke* gennem århundreder havde udfyldt sin plads som sognets og købstadens midtpunkt, rejstes i 1500'ernes næstsidste årti en langt større kirke. Siden er byens lave huse genrejst efter flere brande, og *Slangerup* har for anden gang, 1809, mistet sine købstadsrettigheder, i spillet om hvilke det vældige kirkebyggeri formentlig har været et væsentligt led. Bevaret er derimod den middelalderlige byplans krogede gadenet og torveanlæg. Uændret er også samspillet mellem kirken og torvet på bakkens sydskråning, selv

Fig. 2. Slangstrup. Ydre, set fra sydvest.

N. E. 1955

om dette torv har måttet ofre adskilligt på den moderne trafiks alter, bl.a. ved flytning af fire tingsten, der endnu o. 1900 lå midt på kirketorvet³⁴. Det myldrende liv, som var forudsætningen for byggeriet er borte, men kirkegårdens torveport har bevaret sin plads nær det gamle sydvesthjørne. Det samme gælder kirkegårdens sydgrænse, hvor der indtil en brand 1853, op mod muren lå en lang bygning, som afløstes af den nuværende præstegård. De på landsbyplanen fra 1813 (fig. 64) viste kirkegårdsgrænser mod øst og nord svarer til de nuværende og er måske identiske med de middelalderlige; i hvert fald er det tvivlsomt, om kirkegården nogensinde har strakt sig helt ud til Kongensgade i øst og Præstegade i nord, således som det er antydnet på planen i Resens Atlas³⁵. Kirkegårdens vestre grænse gik tæt forbi tårnet indtil 1871; dette år fik den sin første vestudvidelse³⁶, og en ny fulgte 1927³⁷.

Ældst af kirkegårdens hegnsmure er et hvidt, teglhængt stykke vest for

nordportalen, mens stykket øst for og hele østmuren, der forneden er af kampesten, foroven af røde teglsten, formentlig sidst er omsat i forbindelse med nybygningen af østporten 1872³⁶. Den hvidtede sydmur, der er næsten jorddækket indvendig, går tilbage til branden 1853, men må være noget ommuret senere³⁸. Af muren om første vestudvidelse er kun stykkerne i nord og syd tilbage, opført henholdsvis af kampesten og kløvsten med rødt teglstensmurværk øverst; anden udvidelse hegnes af trådvæv og levende hegn. 1707 og mange gange senere omtales den brøstfældige ringmur på alle fire sider; 1736 blev den repareret med materialerne fra øverste etage af *latinskolen*, der lå i nordre kirkegårdsskel, øst for nordporten; da skolen solgtes året efter, skulle køberen for egen regning sætte en forsvarlig ringmur i stedet. — Ligesom kirkens har også kirkegårdens vedligeholdelse i perioder ladt meget tilbage at ønske. 1751 klagede pastor Zwergius til stiftsbefalingsmanden over den elendige tilstand: kirkegården har ingen porte og låger, går fuld af al slags kreaturer, allermost svin, som er færdig at rode de dodes ben op af jorden og gør kirkegården til et oprodet overdrev. 1815 var tilstanden om muligt værre³⁹; 1827 blev kirkegården forbedret ved planering og beplantning⁴⁰.

Indgange. Den hvidtede nordportal med rundbuet, falset port og fodgængerlåger (nu med tremmefløje) er ældst og kan rumme dele, der er jævngamle med den nuværende kirke; 1818 blev den omfattende istandsat³⁹. En ligeledes rundbuet portal i rød mur, helt mod syd i østmuren er i sin nuværende form opført 1872, efter tegning af J. D. Herholdt³⁶; den fører til præstegårdens have, men må tidligere have givet adgang til Kongensgade. Herholdt var tilsyneladende også arkitekt for den nuværende torveportal af lignende udformning og materiale; over den rundbuede port er der på indersiden anbragt en renæssancepræget medaljon med stærkt fremspringende hoved. Den tidligere, hvidtede *†*portbygning ses på fig. 13. Disse tre indgange genkendes let på landsbyplanen, som derimod ikke har nogen vestport markeret. I arkivalierne kaldes kirkegårdens fodgængerindgange ofte for »ristdøre«, og da der 1737 solgtes fire sådanne, er det muligt, at den ene stammede fra vestmuren³⁹.

†Kirkeriste. Reparationer af disse, rensning af de murede grave derunder og nye trærammer er jævnligt omtalt mellem 1707³⁹ og 1823³⁶.

Et *†halsjern* sad 1614 i porten til præstegården⁴¹; der hersker lidt uklarhed om, hvor denne lå før 1620, da der købtes en gård i Præstegade nord for kirken (Sundbo I, 52).

Et *†kalkhus*, af bindingsværk, repareret 1707³⁹, blev nedrevet 1746³⁶.

Ligkuppet vest for tårnet, som man bestemte sig til at opføre 1898⁴², rejstes ifølge bygningsindskriften 1906⁴³. Det er af røde munkesten, i nyromansk stil.

Kirken består af et senmiddelalderligt tårn, hvis øverste stokværk er tilføjet ca. 1586—88, da det fem fag lange, hvælvede langhus med tresidet østafslut-

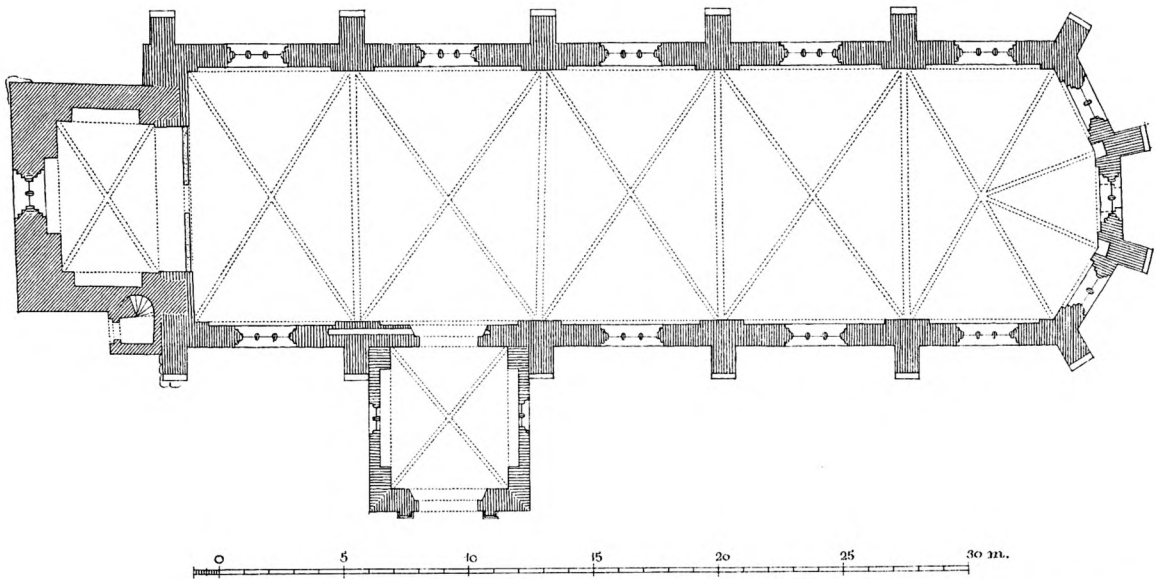

Fig. 3. Slangstrup. Plan. 1:300. Målt af C. G. Schultz 1936.
3a. Formsten. 1:10 (p. 2030).

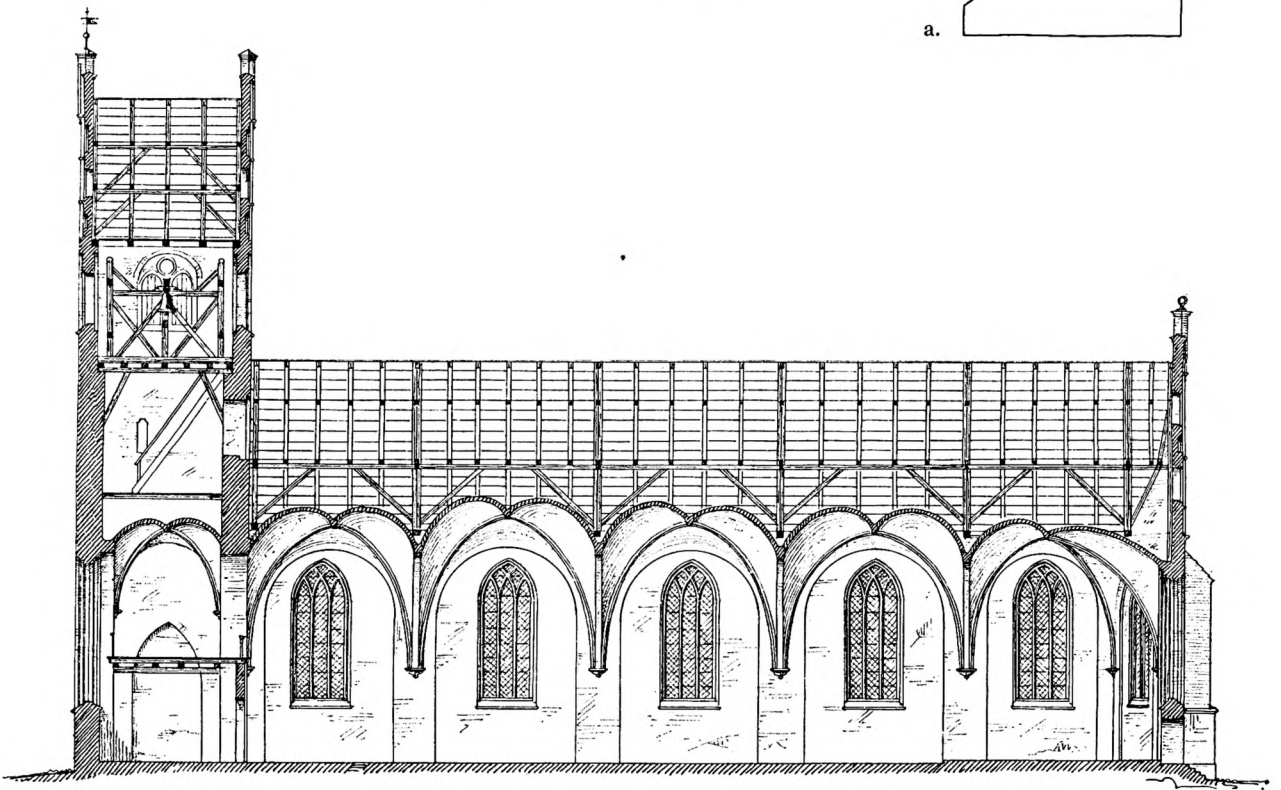

Fig. 4. Slangstrup. Langsnit set mod nord. 1:300. Målt af A. Clemmensen 1876. Efter »Stiftslandsbykirker«.

ning og våbenhus i syd rejstes på den gamle S. Mikael's kirkes plads. Orienteringen har ubetydelig afvigelse til syd.

Tårnets middelalderlige del. Ved ombygningen i forbindelse med den nuværende kirkes opførelse ændredes den oprindelige etageinddeling, men sporene tillader en rekonstruktion af forholdene, således som disse var, da tårnet rejstes ved den gamle kirke hen i 1400'erne. Bortset fra gesims og gavle har tårnet bevaret sin fulde højde, der som vanligt omfattede tre stokværk. Det er opført i regelmæssigt munkeskifte, af røde sten med mange sortbrændte bindere; underste stokværk har rester af fire-fem kridtstensbånd, og i de to vesthjørner ses nogle få granitkvadre, som kan stamme fra den nedrevne kirkes vesthjørner; det samme gælder en sort, nærmest trapezformet sten i nordmuren. Tårnet, hvis grundplan er langstrakt i nord-syd, har muligvis været jævnbredt med den gamle kirke. I tårnrummet har hver af de tre frie mure en stor og dyb, spidsbuet spareblænding, hvis bueslag har dannet vederlag for rummets første *†hvælving*.

Adgangen til mellemstokværket har været gennem trappehuset i syd, hvis retkantede underdel er middelalderlig ligesom den fladbuede dør under spidsbuet spejl og spindeltrappens nedre partier. Mellemstokværket har haft lysåbning i nord, vest og syd, men kun den første er bevaret uændret; den er fladbuet og falsat, med spidsbuet spejl udvendig; sydsidens glug har formentlig været helt tilsvarende, men er nu ændret i forbindelse med en ydre skalmuring; denne har medført total blænding af vestmurens lysåbning, der indvendig dækkes af et spærstik. Disse åbninger skjules af gulvet i det nuværende mellemstokværk, som nogenlunde svarer til tårnets oprindelige klokkestokværk. Dette havde til hvert verdenshjørne to spidsbuede, falsede og tæt sammenstillede glamhuller. De to i øst er delvis urørte, og det søndre af dem tjener som dør til den yngre kirkes tagrum. Det ses, at spidsbuerne er muret af vekslende røde og sorte sten. Glamhullerne i de tre andre mure skjules indvendig af en påforing i forbindelse med tårnets forhøjelse, men sporene af dem ses endnu udvendig, hvor man tillige i nordmuren kan følge middelalderligt murværk indtil cirka een meter over glamhulparrets top. Om ombygning og forhøjelse, se p. 2032.

Nybyggeriet 1586—88. Mens forberedelserne til den gamle kirkes ombygning som nævnt strakte sig over mange år, har det egentlige byggearbejde tilsyneladende været koncentreret til et par. Lensmand på Frederiksborg (1584—89) Joakim Leist, der havde sluttet kontrakten med den kgl. bygmester Hans van Steenwinckel d. æ. om »byggeriet på Slingerup bykirke«, fik 7. januar 1586 besked om at lade »undersåtterne i Slingerup« få de ved Gressit (Græse) liggende, hugne sten, som kongen havde givet dem til deres kirkes bygning. Året efter, 6. juni, fik Gert Rantzau befaling til at lade borgmestre og råd i

Fig. 5. Slangstrup. Kirkens østende, set fra gaden.

L.L. 1962

Slangstrup få så mange gullandske sten, som var nødvendige til kongens og dronningens våben og andre forsiringer på deres kirkedør. Over denne dør står, at kirken blev bygget 1588 (p. 2036). Hermed stemmer oplysningen fra 6. februar 1589, som fortæller, at Steenwinckel (der allerede i december 88 var beordret til Sverige for at bygge fæstninger) havde berettet, at Slangstrup bykirke

var færdig »på en lille spids nær«⁴⁴; den omtalte tagrytter, der skulle have rummet to små klokker og formentlig siddet over langhusets korparti, synes aldrig at være blevet udført.

Steenwinckel var ikke ene om byggeriet. Slangerupborgeren Jørgen van Friborg, senere kirkeværge på stedet, kaldes i en indskrift på vestvæggen for »dette tempels bygmester« (sml. prædikestol); ganske vist er indskriften ikke fra opførelsestiden, men dens udsagn står til troende, og det er vel sandsynligt, at han har forestået det daglige arbejde, som senere under opførelsen af Frederiksborg (p. 1674).

Den store kirkebygning, de to mænd efterlod sig, har i dag et udseende, der let kan give den besøgende indtryk af at stå over for et stort set urørt monument. Det er både rigtigt og forkert. Rigtigt for såvidt som der aldrig synes foretaget væsentlige ændringer i plan og opbygning, forkert derimod, når man betænker, at der næppe findes en kvadratmeter urørt murflade i det ydre; og i det indre næppe en hvælving, som ikke på et eller andet tidspunkt er mere eller mindre ommuret. Som følge heraf vil der under beskrivelsen af de enkelte bygningsafsnit kun undtagelsesvis blive taget hensyn til de mange reparationer, idet disse næsten kun kan belægges ad arkivalisk vej. De væsentligste beskrives i afsnittet: tiden efter 1588 (p. 2038), sammen med den gennemgribende restaurering, som først og fremmest J. D. Herholdt gennemførte i 1800'ernes senere del; det er den, der præger kirken.

Materiale og farveholdning. Nybyggeriet er udført i en stor, rød mursten (ca. 27,5 x 13 x 7,5 cm) i krydsskifte, over en (nyere) bindig sokkel af granitkvadre; en oplysning fra 1846 om fundamentets »udhugne« sten (sml. p. 2042) kan måske tolkes derhen, at bygningen har haft en profileret sokkel. Yderste og inderste fals i vinduerne (undtagen tårnets) og samtlige prydblændinger er muret af en formsten med kraftig halvrundstav og spinkel karnis (fig. 3a); i lysningskarme og stavværk er benyttet en ganske enkel (nyere) formsten (med kvartrundt led mellem platter), der måske genspejler de oprindelige. Mange detaljer i våbenhusgavlen er af grå, gotlandsk sandsten, der også er benyttet til dækplader og konsoller i de øvrige gavle; tårnarkadens kragbånd og hvælvenes profilkonsoller synes trukket i mørtel, men sammen med hvælvrubberne bærer de spor af en gråmaling, der sikkert har skullet efterligne sandsten. En udvendig rødkalkning med hvid fugeafstregning, der ofte er omtalt i regnskaberne, genspejler uden tvivl oprindelige forhold, hvortil antagelig har svaret en bemaling af våbenhusets mange sandstensornamenter, først og fremmest de kongelige våbenskjolde.

Langhuset er ved støttestiller opdelt i fem nogenlunde ensartede fag; til det østligste og korteste slutter sig den tresidede og meget flade korpolygon, hvis hjørner også har støttestiller. I vest griber langhusets mure omkring hjørnerne

Fig. 6. Slingerup. Indre, set mod øst.

L. L. 1962

på det ældre tårn. En kraftig bånd- eller kordongesims, der løber bygningen rundt og er forkrøppet om støttepillerne^{43a}, danner fodlinie for store, spidsbuede vinduer, som bryder hvert fag. Den nedtrapning i støttepillernes dimension, som gesimsen tillige markerer, er af nyere dato (sml. p. 2043). Foroven har hver pille en halvsten dyb, rundbuet prydblænding samt halvtagsafdækning med munk og nonne. Hovedgesimsen, der består af et udkragende savskifte mellem rektantede led, er ført rundt om polygonen, som om denne var bestemt for overdækning med valmtag; men i stedet indgår gesimsen som en markant fodlinie for en stor, knækket blændingsgavl, der omslutter alle tre polygonsider og danner afslutning på langhusets sadeltag. Forudsætningen for gavlens form og for dens udsmykning med lisener, vandrette murbånd, rækker af blændinger og åbninger er omtalt p. 2037.

Vinduer og døre. De store, spidsbuede vinduer har falsede og profilerede karme samt stavværk af middelalderlig type. Ruderne er nu som oprindelig indfattet i bly, og i flere af langhusets vinduer er der indføjjet glasmalede våbner fra tiden 1588—1601 (p. 2044). Kirkens vistnok eneste oprindelige dør findes i det fag af sydturen, hvortil våbenhuset slutter sig. Over døren er der en blændet åbning af form som vinduerne; den har aldrig haft stavværk, men i stedet en lukkemur

af helstens tykkelse og med en lille, fladbuget døråbning, som fra kirkens indre giver adgang til våbenhusloftet (sml. fig. 30). Døren herunder er stor og rundbuget, med smige false mod kirkerummet, hvor man også ser hullerne fra en stor og kraftig *spærrebom*. Præstedøren i øst er næppe oprindelig; den er tidligst omtalt 1723⁴⁵.

Indre. Det store kirkerum (ca. 36,5 m langt og godt 9,5 m bredt) har ingen bygningsmæssig adskillelse mellem det liturgiske kor og skibet. Som i senmiddelalderlige langhuse manifesterer skellet mellem præst og menighed sig kun ved et gitter, der giver næsten frit indblik i korrummet. Murenes ydre fagdeling er gentaget i det indre, hvor hvert fag har en bred og høj spareblænding, der omslutter vinduet og med sin rundbue danner vederlag for hvælvkapperne. Af de fem *hvælv* fag er de fire vestre krydshvælv, mens det østligste, som indkorporerer korpolygonen, er seksdelt. Gjordbuer og ribber udspringer fra højt placerede profilkonsoller, trukket i puds; de ca. 15 cm brede ribber har bred platteryg og karnisprofilerede sider, en form, som kendes fra andre arbejder, hvor Steenwinckel og/eller Friborg har haft ledelsen (sml. Frederiksborg slotskirke p. 1751, fig. 52 og Nørre Herlev p. 1936, fig. 2f.). Trods talrige ommuringer har hvælvene med de som helhed stærkt buklede kapper næppe ændret udseende, betragtet fra kirkens indre. I korpolygonens østhjørner er der to store rundbuede *skabsnicher* (ca. 130 cm høje), hvis træbeklædninger og døre synes at være oprindelige.

Tårnets ombygning og forhøjelse er en direkte følge af langhusets opførelse. Den nye, store bygning har fuldstændig domineret det middelalderlige tårn (p. 2028) på flere måder. Først og fremmest måtte tårnrummet bringes i samklang med det højthvælvede langhus, og derfor blev den eksisterende hvælvning nedrevet og en ny opført; denne er placeret så højt, at det gamle mellemstokværks åbninger næsten blokeredes. Ribberne er af samme profil og materiale som langhusets. Den gamle tårnarkade erstattedes af en meget høj, rundbuget åbning med 14 cm høje kragbånd (stor rundstav over lille platte), og i vest indhuggedes et todelt stavværksvindue som korets, men med retkantede false. Trappehuset blev delvis nedrevet og forsynet med en ny overdel, der har polygonalt ydre og en højde, som muliggjorde gennemhugning af en ny overdør til det gamle klokkestokværk, der nu blev mellemstokværk; herfra skabtes som omtalt adgang til det nye skibs tagrum gennem et af de tidligere glamhuller.

Det er nævnt p. 2028, at det gamle klokkestokværk indvendig forstærkedes med en helstens påforing, inden tårnets højde øgedes med det nuværende klokkestokværk og gavle i øst-vest. En båndgesims svarende til langhusets markerer fodlinien for store, rundbuede glamhuller og de flankerende prydblændinger. Glamhullerne er stavværksagtigt tvillingdelt, med cirkelglug i spejlet, men disse smååbninger er senere omdannet til halvsten dybe blæn-

Fig. 7. Slangstrup. Indre, set mod vest.

L. L. 1962

dinger. Tvillingbuernes højde svarer til sideblændingernes, og de har alle halvtstens stik, der oftest er rundbuede, undertiden dog svagt spidsbuede (i øst). Også flankemurenes hovedgesims svarer til langhusets, men her løber den ikke omkring som fodlinie for de blændingsprydede taggavl. Disse har i langt højere grad end langhusets gennemgået talrige reparationer, ikke mindst som følge af den stadig tilbagevendende »store storm«, og 1875—76 blev de helt ombygget, så de nu står som en rigere replik af langhusets østgavl (sml. fig. 2 og p. 2037, 2043). Den cirkelformede, murede indramning af urskiverne i syd og vest stammer fra 1866³⁶. Om arbejder efter 1888 henvises i øvrigt til p. 2038f.

Tårnrummet som dåbskapel? 1815 omtales dåben som stående i kirkens vestlige ende³⁹ (jfr. gravsten nr. 4), hvormed måske menes tårnrummet; samtidig var der ved dåben så fyldt med byggematerialer, ligbøre og gamle monumenter, »at der ikke kunne ske nogen forretninger for dannede mennesker uden modbydelighed og væmmelse«, — som pastor J. H. Larsen skrev til bispem i sin sønderlemmende kritik af kirkens tilstand (sml. p. 2040). — Om *munderingskammeret*, der er omtalt i kirketårnet 1814³⁶, havde plads i tårnrummet eller højere oppe vides ikke.

Våbenhuset (fig. 8) opfattes let som en senere tilbygning, klemmt ind mellem to af sydsidens støttepiller, men tekniske forhold viser, at det var planlagt ved langhusmurens opførelse. Ydermere står indskriften om kirkens fuldførelse 1588 hugget ind i frisen over våbenhusportalen. Fra langhuset er kordongesimsen ført hen ad våbenhusets flankemure og danner også her fodlinie for stavværksdelte vinduer, der kun skiller sig ud fra kirkens øvrige ved deres rundbuede stik. Også taggesimsen er en gentagelse af langhusets ligesom det indres store, rundbuede vægblændinger og krydshvælv. — Alene gavlen skiller sig ud ved sin arkitektoniske opbygning og virker næsten som en skærm, der brat afskærer flankemurene, således at den for kirkens øvrige mure så karakteristiske vandrette deling, repræsenteret ved den omløbende kordongesims, stopper uformidlet ved gavlflugten. Bag den ligger kirkebygningen, der klart præges af middelalderlig tradition, mens gavlen selv står som en fuldgod repræsentant for renæssancens formsprog og således er helt i takt med opførelsetiden (sml. p. 2037).

Våbenhusportal og taggavl. Den ca. 3,35 m høje, rundbuede våbenhusdør er udformet som den indre kirkedør bortset fra, at den i vederlagshøjde er udstyret med smalle kragbånd (kvartrundt led mellem platter). Indfatningen består af toskanske pilastre, der sammen med dørens tidligere maskeprydede slutsten bærer arkitrav, frise og kronliste; pilasterbaser og -skafter er i modsætning til de øvrige detaljer udført i tegl. I frisen er der en langstrakt kartouche med den tolinjede bygningsindskrift. Over kronlisten findes tre billedsten med kongelige våben, så nøje knyttet til portalen, at de let opfattes som en genklang af det klassiske attikamotiv. Taggavlen, hvis egentlige fodlinje ikke fornemmes i façaden, har svungne konturer som kirkens øvrige, men ingen lodrette delinger eller blændinger. Murværket brydes kun af to profilerede bånd; de er anbragt i harmoni med gavlkammenes delelinjer og ender som dækplader, hvorpå der står vasselignende opsatser; denne gavl har ligesom de øvrige en diagonaldrejet fiale øverst.

Billedsten og indskrifter. Begge dele (såvel som våbenhusets øvrige sandstensdetaljer) er stærkt beskadiget af et hurtigt fremadskridende forfald, der er så meget mere trist, som de tre sten repræsenterer en fin kunstnerisk kvalitet. Indskrifterne må på grund af lavbevoksning (frisen) og læsioner (reliefferne) delvis gengives efter gamle fotografier m.m. De tre billedsten (fig. 9—11) rummer fremstillinger af Frederik II.s og dronning Sofies våbenskjolde samt deres alliancevåben, hvor F-staven holdes af to hænder, der kommer frem fra hver sin side af skjoldet. På siderne af hvert skjold er der stærkt fremspringende, skrånstillede konsoller med masker og diademhoveder; over skjoldene findes en krone, flankeret af frugtbundter og under dem en volut mellem krigsarmatur samt en kartouche med ophøjet versalindskrift. Under kongens våben står

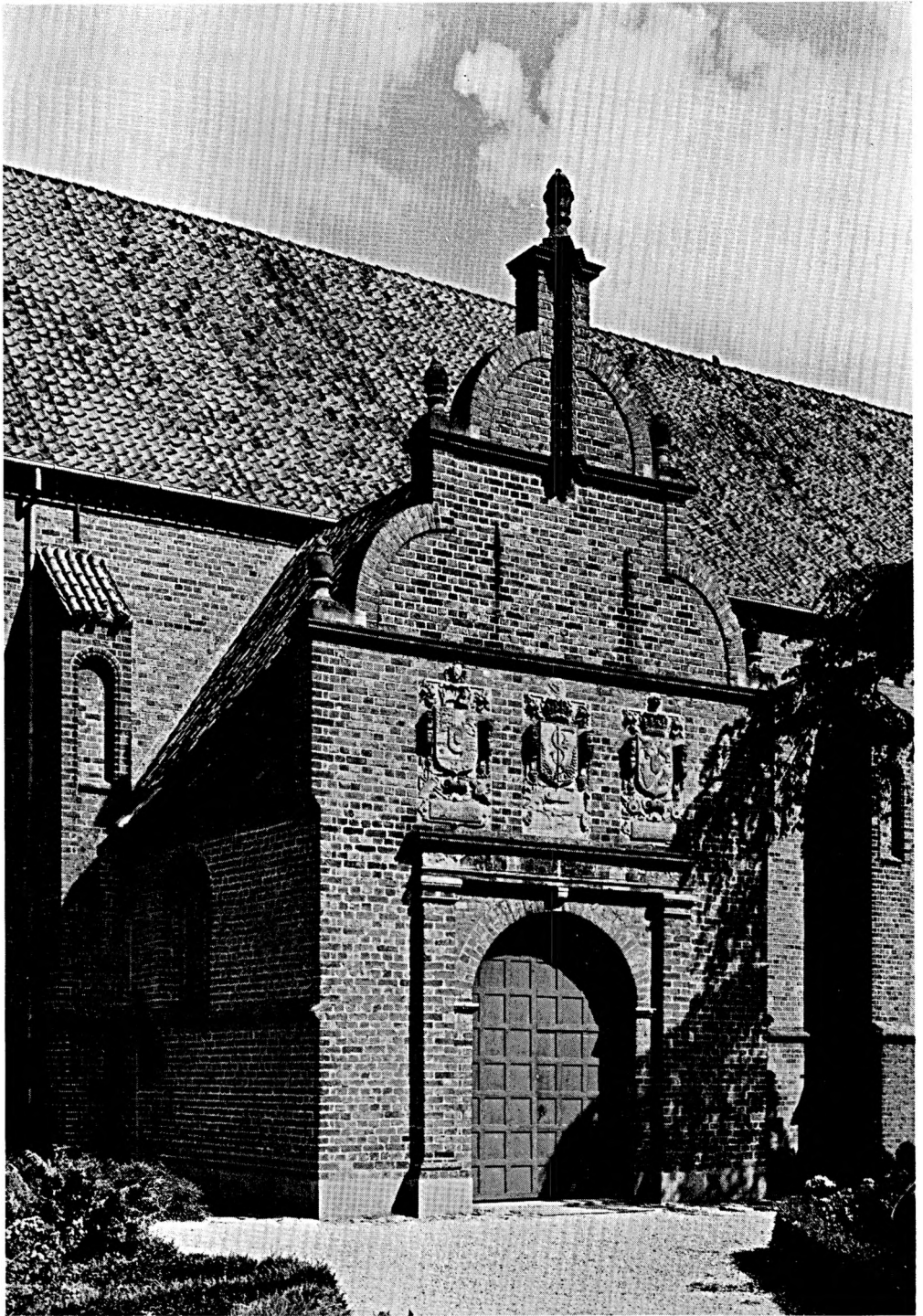
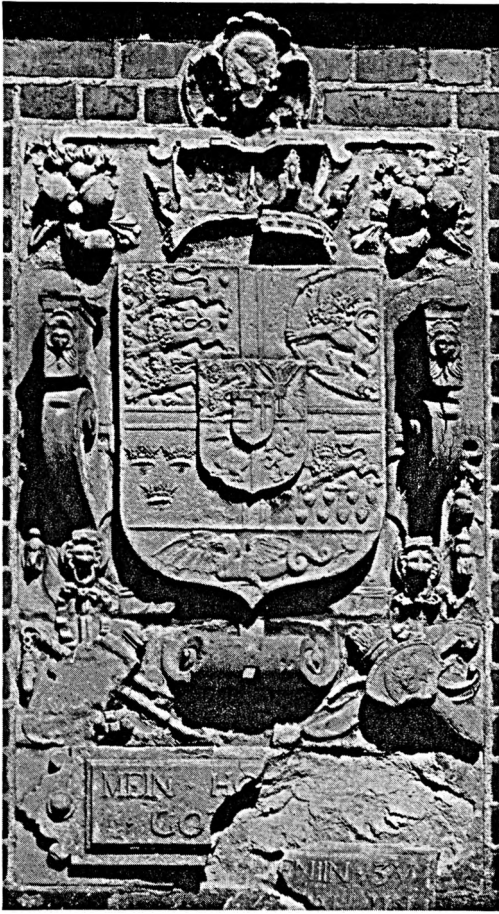

Fig. 8. Slangerup. Våbenhuset fra 1588. Set fra sydvest.

L. L. 1962

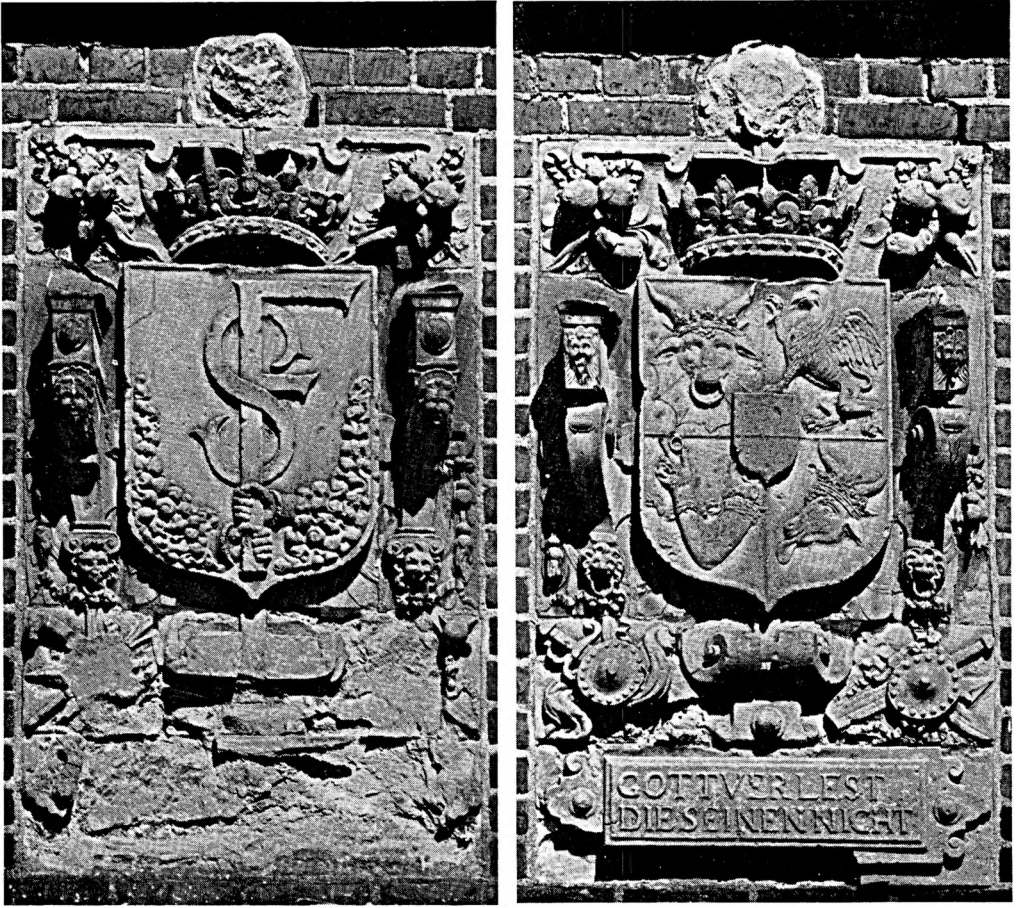

H.S.1971

Fig. 9—11. Slangerup. Våbenhuset. De tre våbensten over døren. 9. Kongens våben. 10—11 (på næste side). Alliancevåbnet og dronningens (p. 2034f.).

resterne af hans valgsprog: »Mein Hofnun(!) zu Gott allein«, under dronningens mecklenborgske: »Gott verlest die seinen nicht« og under fællesvåbnet: »Anno 1588«. — Den tolinjede indskrift i portalens frisefelt, hugget med fordybet fraktur, lyder: »Kong Frederik then anden af thet Naffn, lod bygge thenne Kircke, Gud til Ære/ og Slangerups By til Gaffn, Gud hannem evindelige styrcke. Anno 1588«.

Det er uvist, hvilken stenhugger der har udført de tre fornemme bygningssten, men der kan næppe være tvivl om, at han skal søges i den kreds af fagfolk, der var beskæftiget med kongeligt byggeri, bl.a. i Helsingør og Hillerød. Som helhed må våbenhusgavlen have været meget nær beslægtet med det ÷våbenhus, som ti år før opførtes ved Helsingør S. Olai (p. 99). Dets tre, ifølge beskrivelsen helt tilsvarende våben og indskrifter, var udført af den Hermen Gertsen, der i 1570'ernes sidste halvdel udførte store arbejder på Kronborg. Den nærmeste, bevarede parallel til Slangeruptavlerne er den billedsten med Frederik II.s våben, der kroner portalen på Badstuen ved Frederiksborg slot⁴⁶.

H. S. 1971

Arkitektur og forudsætninger. I relation til våbenhusgavlen er der gjort opmærksom på den middelalderlige tradition, som præger langhuset. Middelalderlig i sin holdning er bygningen med den tresidede korafslutning, den taktfaste opmarch af støttepiller, de stavværksdelte vinduer og de buklede hvælvkapper; også til den omløbende båndgesims og den store, knækkede taggavl findes der middelalderlige paralleller⁴⁷. Det er dog forbløffende nok ikke alle disse, for opførelsestiden gammeldags træk, som først falder i øjnene; bygningen domineres af nogle få enkeltheder, der ligesom trykker renæssancens stempel på helheden. Det er først og fremmest våbenhusgavlen med indgangspartiet, men tillige langhusets og tårnets gavle. De har specielt ved konturerne, men også gennem nogle vandrette delinger fået lighed med de såkaldte vælske gavle⁴⁸. En analyse af langhusets gavl, der antagelig i højere grad end tårnets står som eksponent for den oprindelige udformning, viser imidlertid, at ligheden med de vælske gavle er ret overfladisk. Den meget kraftige betoning af de vertikale linjer såvel som rækkerne af vekslende blændinger og åbninger bringer

senmiddelalderens etagedelte gavlf i erindring⁴⁹. Nyt er derimod den ekstra understregning af horsionaliteten ved hjælp af svagt udkragende skifter, der løber hen over blændinger og lisener. Ny er også den kvartcirkulære afslutning på gavlens dybereliggende partier, såvel som lisenernes afdækning med sandstensplader (og evt. vaser i lighed med våbenhusets, fig. 8); manglen på tektonisk sammenhæng mellem de to typer af afdækning såvel som de lodrette linjers dominans og den diagonalt drejede toptinde giver det indtryk, at arkitektens indsats her bedst betegnes som en à jour føring af den middelalderlige blændingsgavl med kamtakker. Blot i våbenhusgavlen har han gjort sig fri af middelalderens formsprog. At Steenwinckel kun skulle være ansvarlig for våbenhusgavlen⁵⁰, er en tanke, der vanskeligt kan opretholdes med den baggrund, man har i de skriftlige kilder. Trods talrige tilskrivninger kender man i virkeligheden ikke hans kunstneriske udtryksform med sikkerhed andetsteds end i Slangerup; og man behøver antagelig ikke at undre sig over, at der i bygningen er så megen middelalderlig tradition, al den stund både planform og ikke mindst de spidsbuede, stavværksdelte vinduer, måske i et helt århundrede efter reformationen forblev almindelige i eftermiddelalderligt kirkebyggeri. Ydermere havde Hans van Steenwinckel hurtigt efter sin udnævnelse (1583) til kgl. bygmester af kongen fået overdraget arbejde med den middelalderlige S. Petri i København; her fandtes mange af de træk, der er karakteristiske for Slangerups langhus, — også den knækkede blændingsgavl i øst. S. Petris (aldrig fuldførte) senmiddelalderlige tårn blev af Steenwinckel færdigbygget med klokkestokværk og gavle 1585. Partiet kendes fra Braunius' byprospekt fra 1587 (DK. Københavns By, 1. bd. p. 248 f. med fig. 10); trods den lille målestok ser man tydeligt, at de tvedelte glamhuller med flankerende prydblændinger må være det direkte forbillede for Slangeruptårnet; at det samme er tilfældet med gavlkonturerne i deres vekslende mellem kvartrunde og opragende vandrette afdækninger borger for Steenwinckels kunstneriske ansvar for hele Slangerup kirke.

TIDEN EFTER 1588

At det store byggeri var en vældig økonomisk belastning for borgerne er hævet over enhver tvivl, og det var måske grunden til, at man afstod fra tagrytteren, som Steenwinckel havde med i kontrakten. Også bygningens møblering kostede penge, selv om man til en vis grad tog til takke med ældre ting. Foruden byens almindelige stagnation kan specielle forhold have haft betydning for økonomien, f.eks. uorden i pengesagerne. Markus Dorn, der muligvis var eneborgmester efter 1584, måtte således have sine forhold undersøgt af en kommission, nedsat af regeringen, og var blandt andet under anklage fra

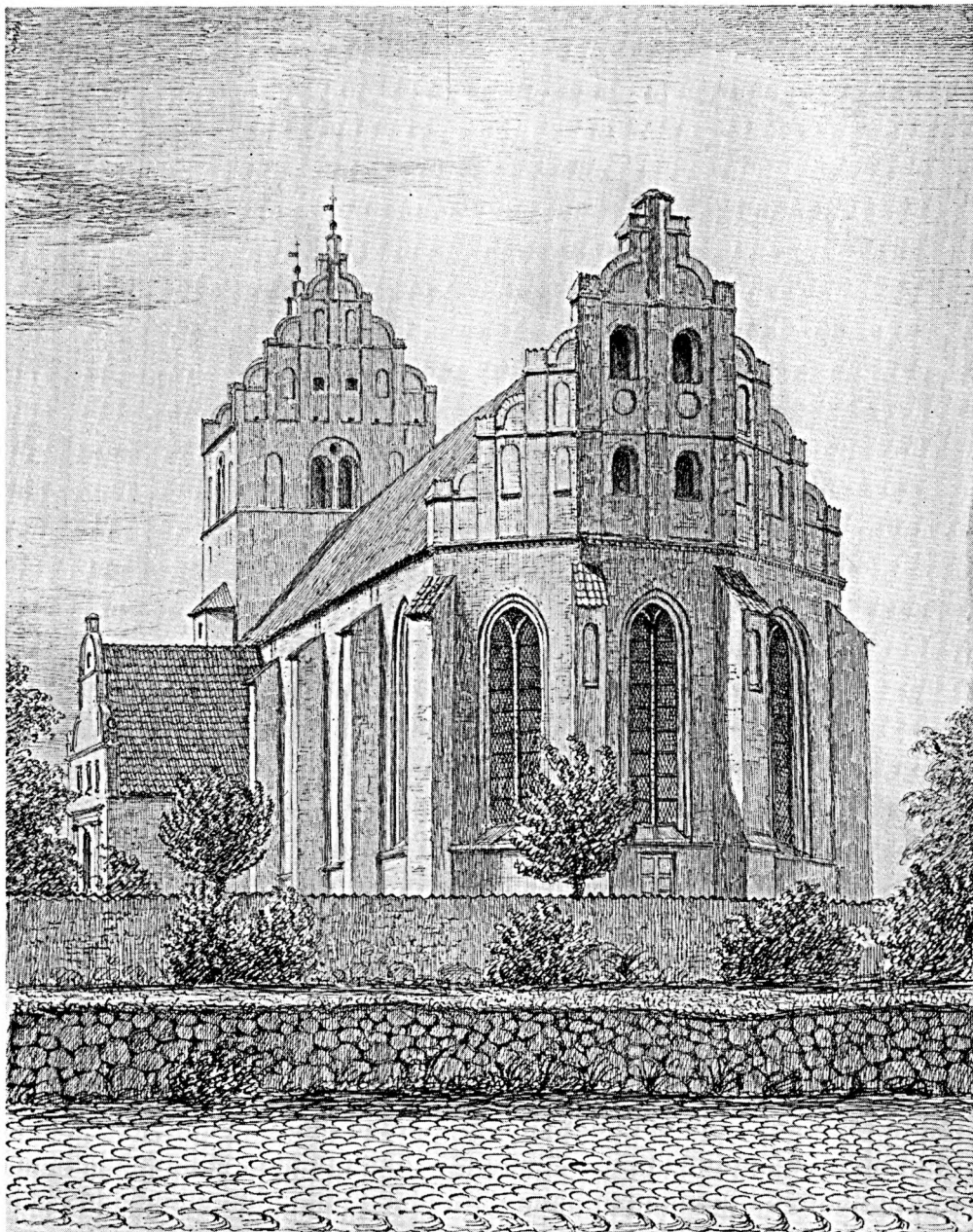

Fig. 12. Slangstrup. Pennetegning af kirken, set fra øst. Udført af J. D. Herholdt 1. juni 1850.

kirkeværgen Hans Madsen, der besværede sig over, at Dorn ikke ville godkende hans regnskab og tog kirketienesten fra kirken (Sundbo I, 90 f.). Byens fortsatte nedgang smittede af på kirken, der de følgende 300 år kun synes at have fået den allernødtørftigste vedligeholdelse.

En gennemgang af regnskaber og andre kilder røber stedse stigende forfald, et forhold, der som tidligere nævnt knap nok anes på bygningen i dag. Gennem kildematerialet erfarer man tillige, at byen har måttet betale dyrt for kirkens høje beliggenhed. Årligt er der udgifter på grund af »den store storm«, ofte kun til nogle tagsten, et par gavlkamme eller en toptinde med vindfløj, men andre gange gik det langt værre som i 1827, da tårnets østgavl blæste ned over kirken og knuste mindst een hvælving, eller 1835, da våbenhustaget og indgangs-partiet blev »rystet«, så portalen truede med at styrte ned hvert øjeblik³⁶.

Hvad man kun glimtvis aner gennem disse oftest tørre, regnskabsmæssige oplysninger, et samlet indtryk af elendigheden, kommer til orde i skarpe vendinger i et brev til bispren, skrevet 1815 af en nytiltrådt præst, J. H. Larsen. Selv om man ved den tid har kæmpet med en istandsættelse, som kan være skyld i noget af roderiet, så svarer forholdene på kirkegården i hvert fald udmærket til Zwergius' beskrivelse fra 1751 (sml. p. 2026). Om kirken skriver Larsen, at den »var indvendig så rædsom bestøvet og besudlet, at ingen med gode klæder kunne sætte sig i nogen stol... på hver side af altret var opdyngtet tvende stabler mursten. I stolene var levninger af gamle reparationer ældre end 100 år. Altret og alle ornamenterne i kirken var så bestøvede og besnavsede, at man havde ondt ved at kende dem... våbenhuset var opfyldt til loftet med kalkbænke, geværskabe, sprøjter (byens brandudstyr) og andre materialer...«. Der var knap plads, så folk kunne komme igennem, — og der kom heller ingen, før Larsen havde ladet rydde op og istandsætte; men han holdt kun ud på stedet godt et år³⁹. Også kirkens regnskaber fra disse år synes at være i en håbløs forfatning, — alt måske til en vis grad en følge af den tilstand af håbløshed byen gerådede i, da den for anden gang mistede købstadsrettighederne. Lapperierne fortsatte frem til 1860'erne, da en virkelig istandsættelse begyndte; fra 1870 havde Herholdt ansvaret, og 1888, i 300-året for opførelsen, var der rådet bod på elendigheden.

Blandt de *reparationer*, der er nogenlunde veloplyste, vedrører de ældste tårnet. 1616—17 fik en Helsingørstenhugger betaling for et dæksel af huggen sten, som blev lagt ovenpå tårnet, efter at fløjen var blæst ned (sml. p. 2044). Samme år udskiftedes tårnets tegltag med et af kobber, vistnok af Baltzer Berner fra København, efter at Jakob Hjulmand havde slået lægterne af og klædt det med deller⁴¹. Derefter er kilderne tavse frem til 1697, hvor det i en indberetning om købstadskirkernes tilstand kort siges, at Slangerup er vel vedligeholdt, og at dens årlige indtægt (63 rdl.) går lige op med udgifterne⁵¹. Helt godt har det dog næppe været, for allerede o. 1704 blev der foretaget »periculøs arbejde med Slangerups kirche=hvelving at ophitze«, som sognepræsten i Græse-Sigerslevvester skriver 1706⁵². Næste forår holdt fire bygningsmænd syn over kirkens og kirkegårdens nødvendigste reparation. Synet er

Fig. 13. Slangstrup. Kirken, set fra sydvest. Fotografi fra tiden mellem 1861 og 1866. Kongelig Biblioteks billedsamling.

meget detaljeret og vidner om stort og truende forfald overalt, men alligevel er det tvivlsomt, om synet gav sig udslag i hurtige reparationer³⁹. 1723 udhuggede og reparerede muremester Friderich Smuch alle støttepiller og muren omkring kirken, anstrøg med rød og hvid limfarve og istandsatte tårnets kamme⁴⁵. Den til kirkens »højfornødne reparation« antagne muremester Christopher Hansen syntes 1735, at det var tid at fortsætte arbejdet⁵², men i stedet opstod strid om transporten af materialer⁵³. Tårnets kobbertag var 1744 så medtaget, at det på nordsiden måtte erstattes af brædder og på sydsiden slås fast med lægter; 1746 udskiftedes det med tegl i forbindelse med en reparation af tårn og trappe. Fem år senere fik hele resten af kirken en omgang; taget blev omlagt, piller og vinduer repareret med nye sten³⁶. Frem til 1783 foreligger der jævnlige overslag til »hovedreparation« af mur, piller, vinduer og tag, men de ret små beløb, som kom til udbetaling, kan sikkert kun have dækket afhjælpning af de væsentligste mangler. 1783 tales om en reparation, der vil vare tre måneder³⁹, men den blev muligvis ligesom i 1735 sinket af stridigheder om materiale-

transport. 1789 var man dog i gang med tårnet, hvis indvendige tømmerværk udskiftedes med nyt, tilhugget i København⁵⁴. 1812 omtales påny »lang tids betydelig brøstfældighed« på bygning og kirkegårdsmur³⁹, og to år senere indkøbtes 15.000 mursten og 4.000 tagsten³⁶, men penge var der ingen af, og kreditorerne lagde beslag på præstens tiende. 1813 blev taget dog omlægtet og nytækket, ligesom man kom i gang med murene under stadsbygmester J. A. Meyers ansvar. Kirkeværge Christen Jensen fældede en hård dom over det udførte arbejde, og allerede 1818 måtte man indkalde den kunstforstandige bygmester Westergaard⁴⁰ til at omgøre det meste og mere til, heriblandt ommuring af den »mistænkelige« hovedbue over korsdøren³⁹. Arbejdet bragtes til ende o. 1821—22, men 1827 blæste tårnets nyistandsatte østgavl ned og knuste hvælvingen og andet i langhusets vestende; den tilkaldte hofbygmester Koch frikendte dog Westergaard for al skyld. Samme år rejstes et skillerum på tværs af kirken, så koret kunne bruges, og murermester Meier, Frederikssund, genopførte gavl og hvælving samt udbedrede andre skader. 1841—46³⁶ blev kirken igen gået over med let hånd af mureren, og det var ved denne lejlighed, gavlene hvidtedes³⁸, så biskop Münster ved sin visitats 1847 bemærkede, at kirken var lys og godt vedligeholdt, men vanziret, fordi man havde givet tårnet en hvid nathue⁵⁵. Trods denne vurdering trængte både tårn, piller og vinduer til grundig istandsættelse, og endnu samme år tog man fat på at skifte fundamentets »udhugne« sten ud med hugne kampesten³⁸. 1849 kom turen til våbenhuset, og inden 1860 havde man tilsyneladende været støttepillerne igennem³⁶. Samtidig ofredes der en del på det indre, ikke blot på inventaret, men også på et nyt gulv 1859, af gule og blå lerfliser fra Ditmer i Helsingør⁴⁰. Denne indsats må ses på baggrund af datidens vågnende interesse for de gamle kirker; for Slangerups vedkommende giver det sig udtryk i provstesynets bemærkning 1858: »I denne smukke kirke kan ønsket ikke standse med at begære altid flere forskønelser«³⁸. En slags langtidsprogram for omfattende arbejder må være blevet lagt; mellem 1865 og 1870 udhuggedes og ommuredes alle vinduer med nye formsten i lysning og stavværk; man påbegyndte afvaskning og nyfugning af tårnets syd- og vestmur, en behandling, der ligeledes gennemførtes på østmuren 1870. Januar dette år tiltrådte J. D. Herholdt som bygmester og bygningskonsulent³⁶. Allerede 1850 havde han udført en penne-tegning (fig. 12), som røber, at kirken trods de mange års nødtørfelige istandsættelser dog havde bevaret flere dekorative detaljer, omend i mere eller mindre ændret form. Hvad tegningen imidlertid ikke afslører, er murværkets lappede og formuskede tilstand, men det ses på et fotografi af kirken taget før 1866, da kransene omkring urskiverne muredes (fig. 13).

Mens Herholdt 1870 afsluttede det igangværende arbejde med vinduer og tårn, forberedte han en hovedreparation af taggavlene på langhus og tårn, »så

stilen fra slutningen af det 16. århundrede bibeholdes og gennemføres⁵⁶. 1872—74 arbejdede muremester Christiansen på kirkegårdsmure og -port samt langhusets taggavl; mange sten udskiftedes og kammene ommuredes helt; i denne forbindelse gennemførtes en ændring, idet de små, teglafdækkede tinder, der ses på 1850-tegningen, erstattedes med sandstensdækplader, ligesom den diagonaldrejede toptinde fik ny sandstenskonsol. Det er uklart, om Herholdt havde grundlag for denne ændring i gavlen selv, men det gamle fotografi viser en sådan afdækning på tårngavlene. 1875—76 blev begge tårngavle nedbrudt og genopført af røde sten efter Herholdts tegninger³⁶; mens galvkonturerne tilsyneladende genopførtes i samme form, men dog uden de vaser eller kugler på de vandrette dækplader, som skimtes på fotografiet (fig. 13), skete der meget store ændringer i blændingspartierne (sml. fig. 2 og 12). Måske fandtes der forneden i den ofte ommurede østgavl eller i vestgavlen, hvis tilstand før restaureringen er ukendt, spor, som satte Herholdt i stand til at rekonstruere gavlene med de mange rundbuede og cirkelformede blændinger. 1880—82 gennemførtes istandsættelsen af langhuset ved muremester Schledermanns hjælp. En ny granitsokkel indhuggedes overalt, murværket rensedes for farve og cementpuds, de mange forvitrede sten udhuggedes, og det hele nyfugedes; i denne forbindelse nymuredes både kordon- og hovedgesims ligesom støttepillerne, der forstærkedes med en helstens mur på ydersiden, under den omløbende båndgesims; samtidig fik de ny afdækning af munketegl og de rundbuede prydblændinger, der kun var i behold på korpolygonens piller, genfremstilledes. De blyindfattede vinduer fornyedes med anvendelse af de gamle glasmalerier (sml. p. 2044). Taget blev omlagt på nye lægter, alle gjordbuer ommuret sammen med dele af de tilstødende hvælvkapper og enkelte hele kapper⁴². 1888 kom der en bevilling til flere arbejder på tårnet⁴⁰, og året efter »blev tillige våbenhuset restaureret i overensstemmelse med kirkens øvrige stik«. Hermed havde Herholdt nået det mål, han satte sig ved sin tiltræden som kirkens arkitekt. Selv om det på enkelte punkter — og især hvad taggavlene angår — kan være svært at afgøre, hvor nøje Herholdt genskabte, eller var i stand til at genskabe, enkeltheder i Steenwinckels og Friborgs bygværk, kan der næppe være tvivl om, at han i langt højere grad, end det var tilfældet med så mange af hans andre restaureringer, kom det oprindelige udseende meget nær. Efter hans tid er intet ændret; en istandsættelse af østgavl, tårn og våbenhus gennemførtes 1926—28 ved Søren Lemcke⁴².

Kirken står i blank mur med blyindfattede ruder og tag af vingetegl. Det indre er hvidkalket og har stadig det gulv af kvadratiske blå og gule teglfliser, som blev lagt 1859; tårnummets gulv af grå og gule mursten på fladen er yngre. I korets sydside, under degnestolen, ligger rester af det formentlig oprindelige murstensgulv.

Vindfløje. Hver tårngavl krones af en fløjstang med kugle og fane, opsat 1875³⁶, som afløsning for to andre. Allerede 1616 måtte man lade Laurids kedelsmed fremstille en ny knop og fløj til erstatning for én, der sammen med toptinden blev slået itu af den store storm⁴¹.

En kalkmalet indskrift fra 1668, indrammet af en kartouche holdt i rødgule farver, findes på vestvæggens nordre del. Indskriften, der refererer til et nu forsvundet kors, er formet som to disticha og udført med fraktur: »CruX abiecta diu, cossis notissima sedes, solerti artificis stat rediviva manu Nunc (Marmora Danica har nam) curavit eam Poni heic, pingiqve, Johanes Atkæus, consul, sumtibus ipse suis. ANNO 1668« (»korset, siden længe faldet ned, et velkendt sæde for (træ)ormene; det står genoplivet af kunstnerens duelige hånd. Nu har Hans Atke sørget for, at det sattes her og maledes, borgmesteren selv på egen bekostning. År 1668«).

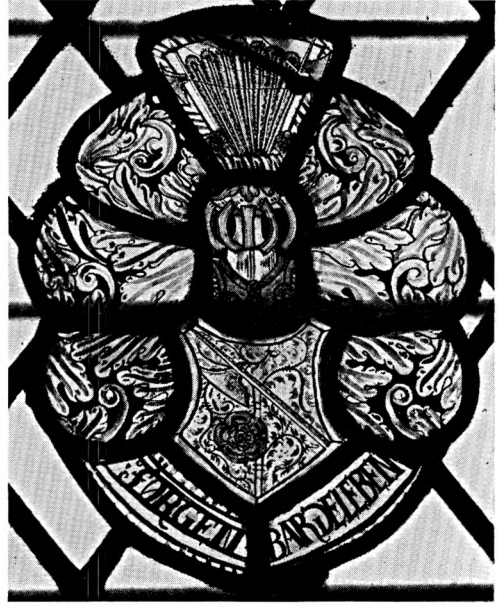
GLASMALERIER

I flere af langhusets nyere, blyindfattede vinduer er der indsat glasmalede slægtsvåbner, hvoraf eet bærer årstallet 1588 (året for bygningens fuldendelse), to 1601, mens resten er uden årstal. De er nu fordelt i 2.- 4. vinduespar regnet fra øst, og anbragt således, at hvert af vinduerne i det 3. fag har tre malerier sideordnet, de øvrige kun eet. Det er uvist, om denne ordning er oprindelig, og det er i hvert tilfælde åbenbart, at der ved visse lejligheder er sket forbytning af glasstykker de enkelte våbner imellem. Såndsynligvis er der også sket fornyelse af glasstykker, og nogle steder er der foretaget opmaling. Bortset fra skjoldene er farveholdningen nu ret ensartet i gråt, gult og rødt; det er jævnlig svært at fastslå de oprindelige heraldiske farver, hvortil kommer, at flere af de tilhørende ejernavne er helt eller delvis borte⁵⁷.

Af de ti våbner er eet (evt. to) borgerligt og ni (evt. otte) adelige, alle tilhørende folk, som omkring 1588—1601 har færdedes i Frederik II.s og Christian IV.s nærmeste kreds. Våbnerne er uden tvivl giversignaturer for personer, der enten har skænket de oprindelige vinduer eller på anden måde betænkt kirkebyggeriet ligesom de to konger.

Sydsidens glasmalerier, regnet fra øst: 1) Udelt, gult skjold med hvidt ulvehoved(?), hjelmtegn med røde hjortevier, der flankerer tre fjer. Indskrift »Erik Hardenberg«. Selv om ulvehovedet kan opfattes som et hjortehoved (der sammen med hjelmtegnet danner familien Green af Sundsbys våben) er det dog sandsynligt, at glasmaleren (evt. med forkert forlæg) har skullet fremstille et våben for Erik Hardenberg til Matstrup (1534—1604), rigsråd 1581⁵⁷.

2) Udelt skjold i blått med 14 røde kugler; det tilhørende hjelmtegn (gulddrossel med ring i næbbet, mellem to vesselhorn) er erstattet af familien Vif-

L. L. 1973

Fig. 14—15. Slangerup. Glasmalerier. 14. Hans Kierurts våben. 15. Jorgen Bardelebens våben (nr. 4 og 7, p. 2045).

ferts (sml. nr. 3). Indskrift »Mathias v. Bülow«, antagelig den M.v.B. fra Mecklenborg, der var hofjunker 1597—1602.

3) Tværdelt skjold, 1. felt lodret delt i hvidt og blå, 2. felt rødt. Hjelmtegn med to svanehalse, der holder en gylden ring, findes over nr. 2. Våbnet tilhører familien Viffert. Indskriften borte på nær to-tre bogstaver (HAI), der synes senere opmalet. Måske tilhører våbnet Corfitz Tønnesen Viffert til Næs (†1592); han var indtil 1591 lensmand i Malmø og landsdommer i Skåne; fra 1591 havde han Kallundborg len⁵⁷.

4) (Fig. 14) bomærkeskjold. Indskrift »Hans Kiertvrt skriver vp Fredicbvrge«⁵⁸. H.K., der 1596 var medlem af Danske Compagni, blev 1603 borger i Helsingør, hvor han døde som borgmester 1655.

5) Skjold skrådelt ved en tindeskure af blå over rødt murværk; hjelmtegn en fjer flankeret af tværdelte vesselhorn. Indskrift »Claus Daa 1601«; C.D. til Ravnstrup (1579—1641) var hofsinde 1600—03 og blev 1630 rigsadmiral.

Nordsidens glasmalerier, regnet fra øst: 6) Udelt (beskadiget) skjold med ophængt(?) hjerte gennemboret af to pile. På den forsvundne hjelm tredelt prydelse. Indskriften borte, 1937 læst som »v. Bokelen(evt. r)«. v.B. er ukendt og i hvert fald ikke af dansk adel(?)⁵⁷.

7) (Fig. 15) udelt skjold i gult med hvid hellebard over rød rose; hjelmtegn syv påfuglefjer mellem hellebarder og roser. Indskrift »Jørgen Bardeleben«. En J.B. kendes ikke, og da fornavnet, malet mellem to streger, skiller sig ud

fra efternavnet, kan glasstykket være blevet opmalet eller overflyttet fra et andet våben. Kun een mand af denne magdeburgske adelsfamilie har været i Danmark; han ejede Skotterup og var 1602—16 lensmand på Hven; måske er det hans våben⁵⁷.

8) Lodret delt skjold med hvid pæl i sort; hjelmtegn en fjer mellem to tværdelte vesselhorn. Indskrift »Jvrgen Brade«, for J. Brahe til Tostrup (1554—1601), lensmand på Landskrona og senere Varberg til 1598⁵⁹.

9) Tværdelt skjold, sort og gul bjælke, i øverste felt sort dobbeltørn. Hjelmtegn to sorte vinger. Indskrift »Henrich Wvlf 1601«, formentlig den H.W. (kaldet Lüdinghausen), der var hofjunker 1598—1602 og sidstnævnte år i prins Hans' følge til Moskva.

10) Firdelt skjold af gult og rødt, rødt og gult; hjelmtegn borte. Indskrift »Andres Tott 1588«, for Anders Thott til Sirekøbing (†1595), lensmand på Lahlholm, 1590 blandt prinsesse Annas ledsagere til kroningen i Edinburgh.

INVENTAR

Oversigt. Kirken er rig på gammelt inventar, hvoraf en del stammer fra den ældre, mindre sognekirke, mens andet formentlig er overført fra byens ÷klosterkirke, der må være nedrevet kort efter 1588. Fra sidstnævnte kommer antagelig en fornem læsepult, der sammen med eventuelle andre kan have stået foran korstolene, hvis gavle muligvis genfindes i den nuværende degnestol ved korets sydvæg. Af middelalderligt inventar findes endvidere midtfeltet af en altertavle, nu indsat i tavlen fra 1611, en stor, siddende Kristusfigur, »en smertensmand«, og et korbuekrucifiks. En romansk granitfont må stamme fra sognekirken, og rimeligvis også det ældste sæt stole med reliefskåret »1562«, det år menigheden klagede over kirkens mangel på rummelighed (jfr. p. 2024), hvilket efter gentagne klager resulterede i opførelsen af den større kirke 1586—88, men i første omgang er søgt afhjulpet ved at skaffe flere siddepladser. Den nye bygning fik hurtigt flere stole og i løbet af 1600-tallet først et fornemt korgitter, så prædikestol 1606, altertavle 1611, alterstager skænket 1621 og fontehimmel 1676; den sidste foræredes af borgmester Hans Atke og hans hustru Anna Andresdatter, som med deres mange gaver i høj grad har været med til at sætte præg på kirken. Herom vidner en lysekrone og en af de fire penge-tavler samt familiens epitafium og gravsten, mens en vinkande er forsvundet. Fra 1600'rne stammer også de to pengeblokke, en kiste, tre lysearme, samt adskillige epitafier. 1700-tallet repræsenteres af orgelfaçaden udført af Lambert Daniel Kastens og skænket af præsteenken Maren Pedersdatter Friis, som endvidere efterlod kirken en lysekrone og adskillige bøger, hvoriblandt biblen på alterbordet. I koret findes familiens gravkrypt, gravsten og epitafium. Kirkens vægge prydes af fem store oliemalerier; det ældste op-hængtes 1711, de fire andre 1731.

Håndværkernavne forekommer næsten ikke, hverken i forbindelse med de enkelte inventarstykkers anskaffelse eller i forbindelse med reparationer. Det vides, at Peter maler i Helsingør 1606 fik godtgjort vognleje, da han rejste hjem efter at have arbejdet i kirken⁶⁰; man kunne gætte på, at han har stafferet prædikestolen, hvis malede våbner flankeres af dette årstal⁶¹. Gennemgribende fornyelser eller restaureringer ser ikke ud til at have fundet sted, og i forrige århundrede begyndte forfaldet for alvor at sætte ind.

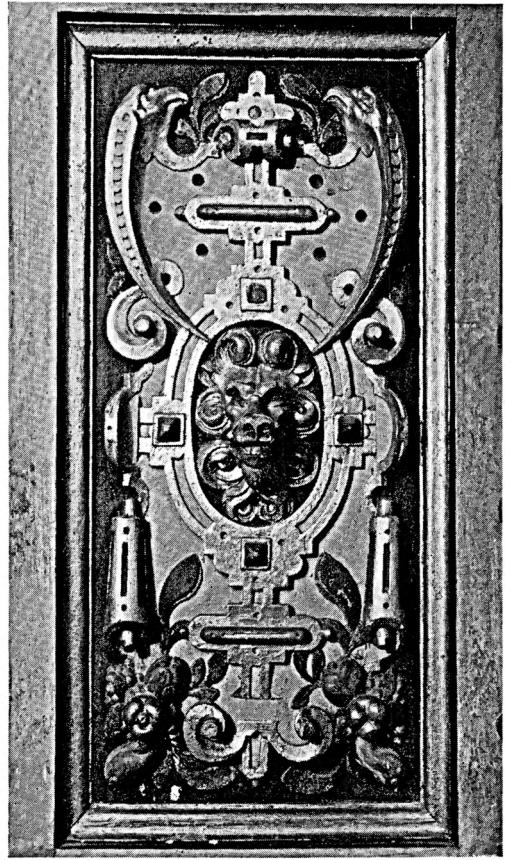
Fig. 16. Slangerup. Altartavle 1611 (p. 2049).

L. L. 1973

1827, da tårnets østgavl faldt ned, søndersloges en lysekrone, og nogle stolestader blev ødelagt tillige med pulpituret og orglet. Reparationerne herefter blev først fuldendt midt i århundredet, og siden er det yderst begrænset, hvad der er sket, hvorfor inventaret fremtræder med et meget forfaldent udseende.

L. L. 1973

H. J. 1973

Fig. 17—18. Slangerup. Altertavle. 17. Nordligste søjles prydbælte. 18. Kartouche på postamentfremspring, syd (p. 2050).

Alterbord, af tegl, pudset og hvidtet, med rundbuede sparenicher i bag- og sidemure. Bordet er 225 x 145 cm og 118 cm højt. Oven på det ligger en fyrretræsplade med profileret kantliste af eg.

Nyere *alterklæde* af rødt fløj, med guldfrynses og kors af guldgaloner. **Alterklæder*. 1) Det midterste stykke af et klæde fra 1762, af rødt fløj, med Frederik 5.s kronede spejlmonogram omgivet af palmegrene, alt udført af sølvgaloner, og broderet årstal³⁶; opbevares i Nationalmuseet, 3. afd. 2) Af et klæde fra 1831 er en tilsvarende del bevaret. Det bærer Frederik VI.s kronede monogram over 1831 i guldbroderi, på karmoisinrødt silkefløj. Ligeledes i NM. †*Alterklæder*. 1617, omgjort af en gammel korkåbe⁴¹. 1670 lod kirken det bedste alterklæde staffere med silkefrynses og guldkniplinger⁶². 1751 siges alterklæderne at være ganske forslidte, hvilket resulterede i anskaffelsen af *nr. 139. 1822 ejede kirken et gult damaskes alterklæde, foret med blå trille (en art bomuldsstof), og et gammelt rødt silkeklæde med gule silkefrynses³⁶.

Fig. 19. Slangerup. Altertavle. Petrus og Paulus (p. 2050).

L. L. 1962

†*Korkåbe* blev 1617 lavet om til alterklæde; endnu 1620 opregner inventariet en korkåbe foruden den, der var syet om til alterklæde⁴¹.

Altertavle (fig. 16) med skåret årstal 1611. Den består af postament, et storstykke, hvis maleri 1935 (se p. 2052) udskiftedes med midtskabet af en gotisk tavle og topstykke med cirkelfelt foroven. Postamentfremspringenes forsider har skårne våbner, mod nord for Joachim Bülow, lensmand på Frederiksborg, Kronborg og Abrahamstrup 1604—12, og mod syd for Else Grubbe; under våbnerne en kartouche med reliefskåret »Anno« og »1611«. På siderne har fremspringene kartouche med løvemasker. Udenfor er der vinger med frugtklase og lille ørnehoved foroven. Den svære karnisformede postamentbjælke

smykkes på undersiden af skåret fladsnitværk med bosser og rosetter omkring kronet C4 eller dobbeltørn; på bjælkens overside findes en malet dekoration. Storstykkets midtfelt flankeres af to gange to korintiske søjler, hvis prydbælte har engle med lidelsesredskaber (fig. 17) og lige herover et smalt bælte med englehoveder. Imellem søjlerne er der, i et felt med hammerudvidelse foroven, en muslingeskalniche indrammet af beslagværk med bosser og heri (mod nord) Petrus med nøgle (fig. 19) og (mod syd) Paulus med bog (fig. 19). Storvingerne har engel i cirkelfelt, foroven dyre(hunde)hoved, fornedet forkroppen af en eenhjørning og yderst på vingens spids sidder, på oprullet bånd, nøgent englebarn, nu uden attribut, oprindelig formentlig med lidelsesredskab, jfr. f.eks. Himmelev (Kbh. Amt p. 652). Den glatte gesimsfrise brydes af bøjler med tvillingehoved (fig. 20). Over sidepartierne er der en brudt trekantgavl med Christian IV.s og dronning Anna Catharines våbner holdt af kvindelige halvfigurer; som topfigur dansende engel, ligesom storvingernes nu uden attribut. Topstykkets arkadefelt med maleri (p. 2054) har vanger i form af kvindehermer og slutsten prydet af maske. Feltet flankeres af dydehermer, mod nord Mådehold med kande og bæger, mod syd Styrke med brudt søjle, der bærer gesimsen, som har bøjler med løvemasker under den stærkt fremspringende kronliste. Topstykkets vinger, for en stor del skjult af de kongelige våbner, har maske i cirkelfelt og foroven dyrehoved som storvingernes. Øverst en udskåret kartouche, hvori Gudfader med verdenskuglen, kronet af Kærlighed med børn. Yderst på topstykkets gesims står de to andre teologiske dyder (mod nord) Troen, kvinde med hjerte i venstre hånd og rester af kors (?) i højre, mod syd Håbet(?), kvinde, der løfter hænderne tilbedende.

Tavlen står med en nyere, broget staffering, hvori indgår rødt, ultramarin og grønt, samt forgyldning på kasetteværk, lister, løvemasker, englehår og -vinger. Søjleskafterne er marmorerede, ansigter og frugter har naturlige farver. Våbnerne urigtigt opmalede, Bülow-våbnet således gråt med guldkugler i stedet for blå med gule kugler, og Grubbe-våbnet sort i stedet for rødt over sort. Indskrifterne er med forgyldte versaler på sort bund, i postamentet: »Hvo, som vil komme efter mig ... Luc: 9, 23«, på gesimsfrisen: »Ego svm resvrrectio et vita Ioh XI« (»jeg er opstandelsen Ioh. XI«) og i topstykkets frise: »Anno: 1612«.

I nordre postamentvinges bagside er skåret: L P A 1630. 21. 8b (okt.) og malet: E P S 1815. Ifølge Alfred E. Nielsen⁶³ stod der på yderste søjlekapitel nærmest skibets nordvæg: »Anno 1612 er denne taffle giordt ferdig Oc war same tid Jørgen bøgmester Kierkewerge« (sml. prædikestolshimmel). Ordene var malet uden om I. v. F. (Jørgen van Friborgs initialer), der var sammenslynget på nøjagtig samme måde som på sandstenskrucifikset (fig. 31).

Altertavlen svarer i opbygning til borgmester og tolder Frederik Leiels epitafium i S. Olai kirke i Helsingør (p. 237 med fig. 124 og 125), opsat mellem

L. L.1973

Fig. 20. Slangerup. Altertavle. Tvillingenglehoved på storstykkets gesims (p. 2050).

1601 og 1606, ligesom flere karakteristika er fælles for de to monumenter, således f. eks. den meget svære, kvartrunde postamentbjælke med søjlefremspring og det smalle bånd med englehoveder (S. Olai fig. 125), som findes lige over søjlernes prydbælte⁶⁴; endelig gentages det usædvanlige tvillingenglehoved, som på epitafiet sidder lige over hængestykkets indskrifttavle, på altertavlens gesimsbøjler (fig. 20). En to år yngre, forenklet udgave af Slangerups altertavle findes i Jørlunde (Lyng-Frederiksborg hrd.). De tre arbejder har så mange fællestræk, at man tør regne med samme ophavsmand til de fint udførte detaljer; måske er det rimeligt at fastholde Statius Otto, nævnt allerede i forbindelse med Helsingør-epitafiet med henvisning til flere andre mulige arbejder fra hans hånd, og især modellen til Caritas-figuren på springvandet på Gammel Torv i København, der med sikkerhed vides at være udført af ham.

Det oprindelige *maleri* (fig. 21), olie på træ, 174 x 156 cm, forestiller nadveren. Bordet i forgrunden fylder hele billedets bredde; i baggrunden står to store søjler med draperi imellem, og til venstre giver en rundbuet døråbning indblik i det bagvedliggende rum. Jesus holder med højre arm om Johannes, således at kun hans hoved stikker frem. Forgrundsfigurerne er trukket ud til siderne,

L. L. 1973

Fig. 21. Slangerup. Altertavlemaleri, nu på orgelpulpitur (p. 2051).

så at der er plads til en kande på gulvet mellem dem; Judas, der sidder til højre, med pengepose i venstre hånd, ser ud som om hans hoved var taget af og sat omvendt på, for at han kan se på den apostel, der sidder for enden af bordet. Billedet er meget medtaget med afskallende farver mange steder. På orgelpulpituret.

1844 ønskedes et nyt alterbillede, hvorefter Lucie Ingemann malede og skænkede et *maleri*³⁸, sign. Lucie Marie 1850. Det sad i altertavlen til den gotiske tavles midtskab indsattes 1935; fru Ingemanns blev indrammet 1943 og ophængt på orgelpulpituret⁴². Det viser Kristus på en mørk sky, til højre for ham knæler en kvinde i mørk kjole med kors i højre hånd (Maria?), baggrunden er stærkt gul med en engel og kerubhoveder. 155 x 138 cm.

E. M. 1962

Fig. 22. Slangstrup. Altartavle. Detalje af det middelalderlige midtskabs Golgathafremstilling; skabet sidder som storfelt i den nuværende altartavle, sml. fig. 16 (p. 2054).

L.L.1973

Fig. 23. Slangstrup. Smertensmand fra sidealtertavle? (p. 2055).

Topstykkets maleri, olie på træ, viser den tornekrone Kristus med stærkt foldet, hvidt lændeklæde og rød kappe over venstre skulder og arm; hånden fatter om korset, hvis top og ene tværarm afskæres af topstykkets ramme. Bag Kristus ses den helt enkle, hvide kiste.

I kirkeprotokollen er indklæbet en seddel, som ifølge pastor Hjølunds optegnelse var fundet bag midtfeltets bagklædning. Med 1600-tals skrift er skrevet: »Att bede for Frants Niellsons hustru« og på den anden side: »naagitt thill badskerløn... / at liusse thill at børn/ skall møde her ij Kirken naar / I slar...«³⁷.

(†) *Altertavle*, fra o. 1450—75; bevaret er midtskabet med en Golgathafremstilling, 1935 indsat i altertavlen fig. 16. Det er for en stor del skåret efter samme forlæg som tavlen i Esrum fra 1496 (nu i NM, jfr. p. 1053). Skabet, der er 19 cm dybt, måler 202 x158 cm, mens altertavlens oprindelige maleri kun er 174 cm højt og 156 bredt; derfor er de øvre æselrygbuer med stavværk ikke umiddelbart synlige, og foden er helt skjult⁶⁵. Figurerne (fig. 22) er skåret i tre store egeblokke, smallest er den midterste med Jesus på korset, og skåret for sig selv er to engle, der svæver tæt ved hver sin røver. Ved korsets fod knæler Maria Magdalene, og under

hende, i et plan nærmere beskueren, dikterer Pilatus den siddende skriver. På Slangstrup-tavlen er der ikke, som i Esrum, en stifterfigur i forgrunden, og ophængningen af røverne er lidt forskellig på de to tavler. Farverne er malet på kridtgrund og stærkt afskallende, kun bag røverne ses lidt af den oprindelige guldgrund. Klædedragterne er røde, blå eller forgyldte, forene blågrønne.

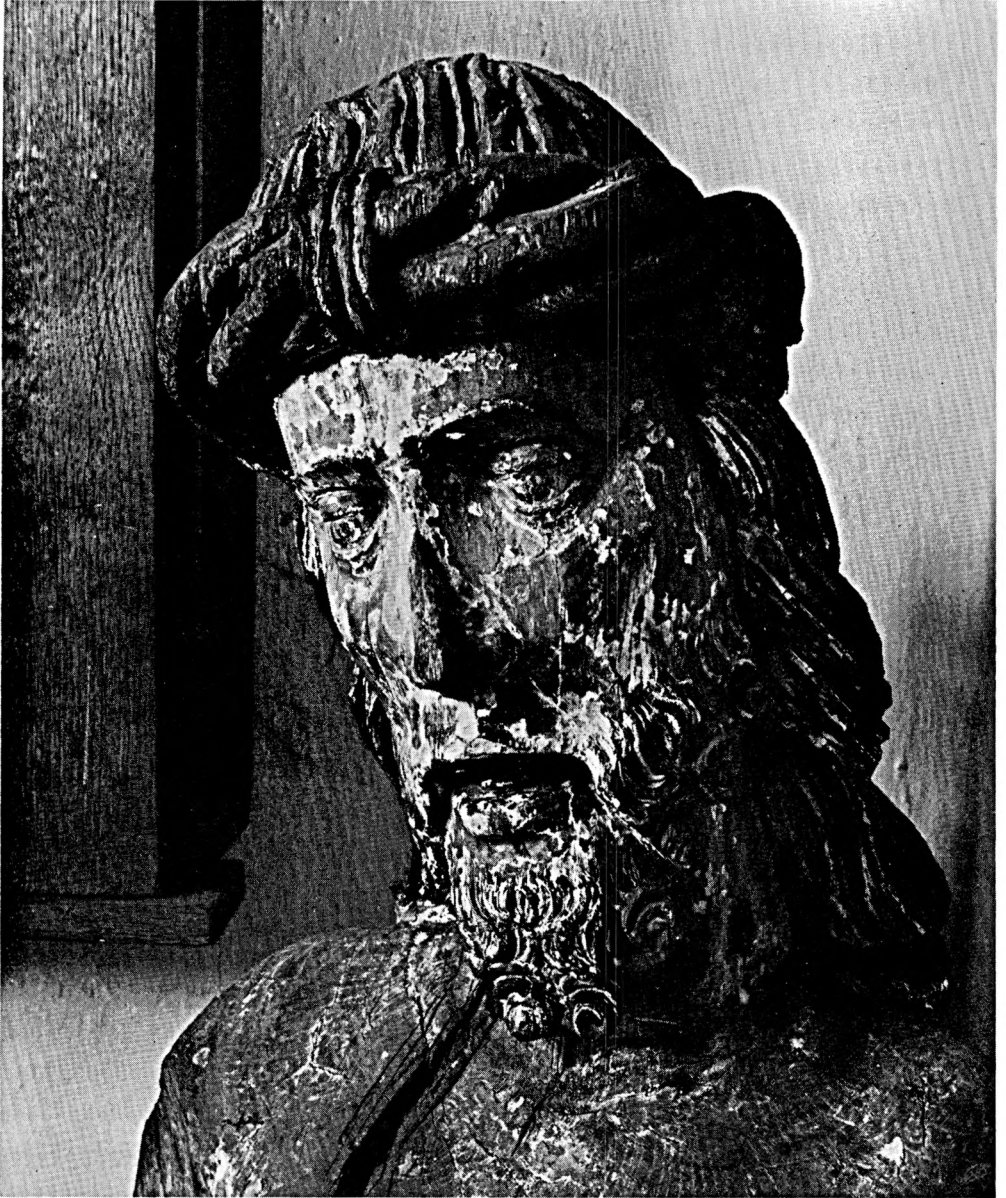

Fig. 24. Slangerup. Detalje af fig. 23 (p. 2055).

E. M. 1962

Ifølge Alfred E. Nielsen⁶³ læstes på tavlens fod: »O rex glorie eriste (fejl for criste) veni cum (pa)ce« (»o, ærens konge, Kristus, kom med fred«).

(†) *Sidealtertavle*. En stor fignr, fra o. 1475, forestillende Kristus som smertensmand (fig. 23—24), må formodes at stamme fra et † *sidealter*. Figuren, der sidder på en klippeblok, er ca. 180 cm høj; begge arme er brækket af ved skuldrene,

men den ene, som har holdt nu forsvundet attribut, ligger løst på gulvet. Der ses farvespor på kridtgrund, legemsfarve med blodstænk fra hudstrygningen, hår og skæg sort. 1810 stod figuren »i en krog under kirken« og ansås ifølge sagnet for en S. Mikael, hvem kirken var viet til⁶³. I tårnummet.

Altersølv. Kalk, disk og vinkande skænkedes 1809 af kongens sølvkammer efter ansøgning fra kirken, da dens altersølv var blevet ødelagt ved byens brand i maj måned samme år. Det vides ikke, hvor tingene oprindelig hørte hjemme. *Kalken* er sammensat af dele fra forskellig tid. Fod, skaft og knop er fra renæssancen, bægeret fra 1853, da sølvtojet repareredes af Christian Frederik Christensen, Frederikssund. Det forrige bæger havde kongens, muligvis Frederik VI.s navnetræk (jfr. vinkande)³⁹. Den sekstungede fod har fodplade med kvartrundt led ved overgangen til den profilerede standkant. På en af fodens tunger er loddet et renæssancekrucifiks, hvis korstræ og jordsmon er graveret på foden. Ved overgangen til det sekskantede skaft er der profile-ringer, og hver af leddenes sider har graveret et af bogstaverne i ordet »IHESVS«. 22 cm høj. Under foden og på bægeret fire stempler, mestermærke fra 1853, CFC i rektangel, Københavnsmærke og rektangel med 53, som angiver årstallet⁶⁶, samt gardeinmærke for Peter Reimer Hinnerup. Glat, forgyldt *disk* med samme stempler som kalken. 11,5 cm i tv. m.

Vinkande, fra 1700'ernes første fjerdedel, sekstungt fod med fodplade, pære-formet korpus, hank med oprullet volut foroven og forneden; på hankens øverste, vandrette del ligger et blad, og gækken har form som et mindre, oprullet blad. Kort tud, sekstungt låg med drueklase på midten. På foden, den nederste del af korpus, under låget og oven på dette er graveret båndslyng og bladværk. Henviseende til donationsåret er der midt på korpus graveret Frederik VI.s kronede monogram omgivet af elefantordenens kæde. 25,6 cm høj, indvendig forgyldt. Under bunden to udslidte stempler, det ene med sammenskrevet HN i skjold, det andet tre stjerner.

Oblatæske, 1833, cirkulær, 11,5 cm i tv. m. og ca. 5 cm høj, med svagt hvælvet låg, som på midten har cirkelfelt dannet af slange, der bider sig selv i halen. I feltet graveret skriveskrift som oplyser, at æsken er »Givet af Provst N. Raben Sognepræst til Slangerup og Uvelse Menigheder fra 1782 til 1811«. Under bunden fire stempler, mestermærke CPF i rektangel for Carl Peter Foght (Bøje 960), Københavnsmærke 1833, gardeinmærke for Christian Olsen Møller og månedsmærke skytten.

†*Altersølv.* 1620 nævnes to kalke og to forgyldte diske⁴¹, 1662 var den ene af kalkene der ikke mere⁶². 1617 fik Henrich guldsmed betaling for at gøre en sølvflaske af kirkens sølv, 15½ lod, hvortil han lagde et lod af sit eget⁴¹. Inventariet 1660 opregner en sølvkande⁶², som borgmester Hans Atke og hustru har givet, muligvis den, der nævnes 1782³⁶. 1662 fandtes en sølvvæske, der vejede

L. L. 1972

Fig. 25—26. Slangerup. 25. Sygesæt 1782 (p. 2057). 26. Dåbskande af tin (p. 2061).

32 lod og var skænket af Niels Hansen smed og hustru⁶². I forbindelse med stridigheder om en gravsten omtales 1728 en anden æske foræret af Henning Jacobsen Hessel⁴⁵, muligvis nævnt 1782. 1822 tales om en blikdåse til oblater³⁶.

Sygesæt. 1) (Fig. 25) 1782, bestående af oval kalk og disk i læderfuttal; kalken, der er 9,1 cm høj, har oblatgemme under bunden. Disken er helt forgyldt, bægeret kun indvendig. Under bunden af kalk og disk mestermærke AH i rektangel for Andreas Holm (Bøje 596), Københavnsmærke 1782, gardeinmærke for Christopher (?) Fabritius og månedsmærke skytten. 1798 blev sættet repareret af [Christian Nielsen] Lindbach [København]. Ude af brug. 2) Nyt, af plet. †*Sygesæt.* 1) Bestående af kalk og disk på 23 lod (ca. 350 gr.) er nævnt 1620⁴¹, 1662 var der tillige en sølvflaske, og da opbevaredes det hele i en sort fløjlspong⁶². 2) 1672, med følgende vers af Kingo på kalken: »Vor Kalk og Disk blef smelt/ I Jord og Støv nedvelt/ I Herrens Ild og Vrede. Den 29. Martii 1672./ Gid Hiertet smeltis maa/ før det selv bliver Straa / I Herrens Grumheds Hede.«⁶⁷. I læderfuttal med messingbeslag. Låget på en †*beretelsesvinkande* istandsattes 1833 af guldsmed Agerlin, Frederikssund³⁶.

To *alterstager* skænket 1621 ifølge uncialindskrift på foden: »Dise tho stager hafver Iacop Greersøn y Have mølle oc hans hostrv Mergrete Søfrens daater forerit y Slangervpz kiercke Gvd til ære anno 1621«. Ganske let profileret fodplade, hvorover kraftig vulst og ved overgangen til skaftet spidsovalt led. Tilsvarende, mindre findes sammen med balusterled på hver side af skaftets midtknop og over det øvre er der en mindre knop. Flad lyseskål med lysepig. 60 cm høje. Syvarmet stage med giverindskrift 1948.

Alterbøger. 1) Biblia, Det er Den gantske Hellige Scrifft paa Danske igien offuerseet oc prentet effter K. Chr. IV.s Befaling. Mett Begister, alle D. Lutheri Fortaler, hans Vdlegning i Brædden oc Viti Theodori Summarier. Kbh. 1633, fol.⁶⁸. På titelbladet med blæk: »Denne Bibel hafver Maren Hr. Peder Frisis foræret til Slingerups Kircke Gud til Ære, og Kircken til nytte og brug. Pintze-Aften dend 15 May 1717«. I samtidigt skindbind. På alterbordet.

2) Biblia, paa Danske, det er: Den gandske hellige Skriftis Bøger, paa ny igiennemseete efter den Ebræiske oc Grækiske Text (ved Hans Svane)⁶⁹. I slidt skindbind. På alterbordet.

3) Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge (med Hans Baggers fortale). Kbh. 1688⁷⁰. I glat, sort skindbind med sølvbeslag formet som tre ruder på alle fire hjørner af både for- og bagside og med oval sølvplade i bladkrans på midten. Heri graverede versaler: »Til Guds ære er denne bog foræret til Slingerups kirke og altere« og bagpå: »Af Anne Andris Daater borgemestr Hans Atkes anno 1674«. Beslagene må være overflyttet fra ældre bog. På alterbordet.

I korets nordre vægskab fandtes 1972 en del bøger, heriblandt en engelsk bibel fra 1684, skænket af Maren Pedersdatter Friis⁶³. Et par stykker er afgivet til Kgl. Bibl., resten findes i Nationalmuseet.

Messehagel (fig. 27) med kantbånd og kors fra 1500'ernes anden halvdel overført på nyere fløj; måske den, der 1620 omtales som en brun, blomstret fløjlsmessehagel med krucifiks⁴¹. Kristusfigurens spidsovale ansigt, der er mørkt kontureret, har smalle øjne, stor næse og en tornekrone, der nu er slidt, så at den fremtræder som et pandebånd. Ribbenene er markeret, lændeklædet har stor knude på midten og flagresnip til begge sider. Fødderne er korslagte med nagle igennem; under dem ses kranie over knogler. Over den usymmetrisk op-hængte Kristusfigur er der et skriftbånd med »INRI«. Kantbåndet og det tilsvarende men bredere bånd, hvorpå Ivristusfiguren er applikeret, er overbroderet med bladværk og blomster i guldråd. Af †*messehagler* nævnes 1620 en grøn med gylden bund⁴¹, omtalt som ubrugelig 1822, og en lille gammel, ikke nærmere beskrevet. 1782 nævnes en rød, broderet fløjlsmessehagel, muligvis identisk med den endnu eksisterende, der i de andre inventarier omtales som brun; 1822 er hverken den brune eller den røde nævnt³⁶.

Alterskranke, 1695, af smedejern, syvsidet, med messingknopper over de lodrette standere, der har flad midtknop og store volutter til siderne. Midtfeltet i den syvsidede skranke kan åbnes; det er vandret delt med årstallet fornedet og foroven initialerne EIS — ACD for Ebbe Jensen og Anna Clausdatter (jfr. gravsten nr. 3). Indersidens påloddede bakker til særkalke er nyere. Skranken er sortmalet med røde volutter, der er forgyldte i midten, og med forgyldt midtknop på standerne. 1671 blev alterfoden, dvs. alterforhøjningen omlagt ottekantet⁶².

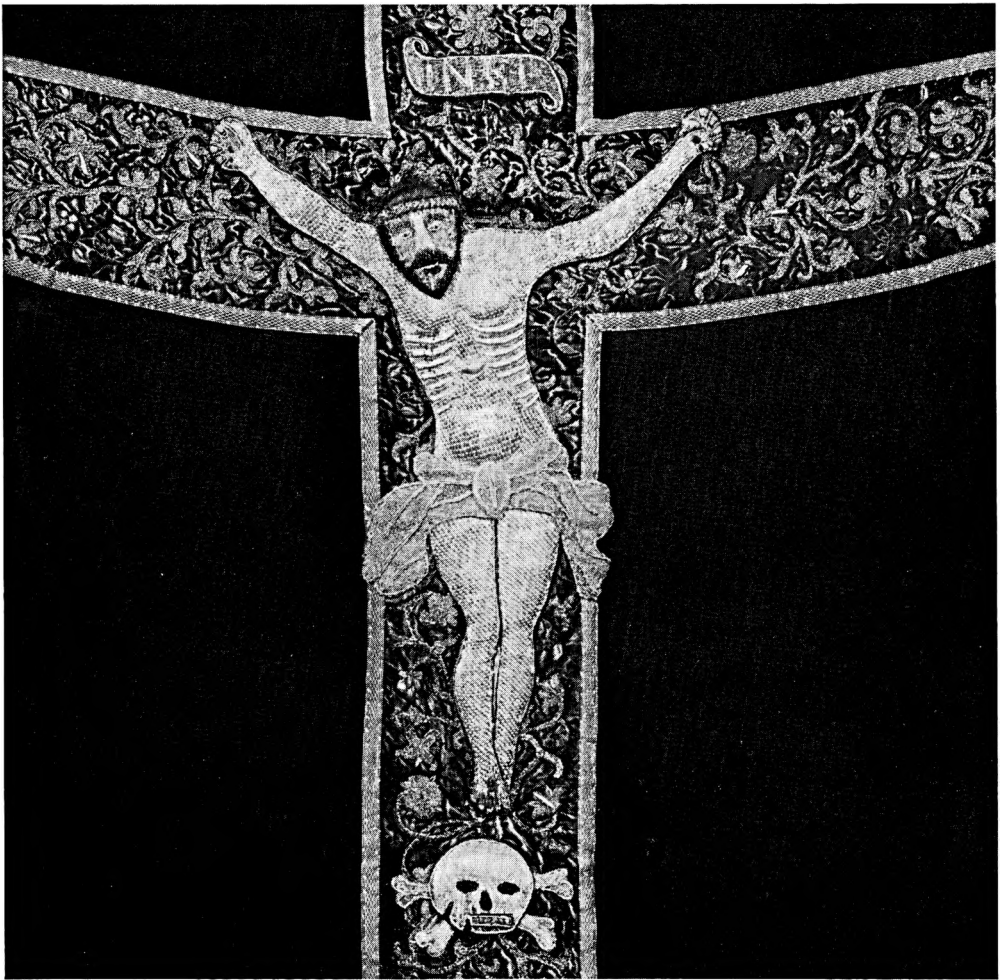

Fig. 27. Slangerup. Detalje af messehagel (p. 2058).

L.L. 1972

Læsepult (fig. 32), gotisk. På lukket bog sidder en ørn, som oprindeligt har haft udspilede vinger sml. Roskilde domkirke (Kbh. Amt p. 1697) til at bære den nu fornyede pult, der er ældre end 1726, som er skåret i den.

Døbefonte. 1) (Fig. 28) fra o. 1675 (jfr. fontehimmel og epitaf nr. 5). Den usædvanlige font, af eg, har midt på hver af de otte sider en bøjle med hoved foroven og fiskehale forneden. Hovederne forestiller havfrue, mand, matrone, mand, abe, fugl, mandsvrængemaske og igen havfrue. Forneden, hvor de ligeledes forskellige haler slutter, er der bladguirlande mellem bøjlerne. Kummens gesims har profillister øverst og en slags bladække forneden. Omkring udskæringen til dåbsfadet er der tilsvarende bladværkslister. Nyere staffering med rødbrun marmorering på kummen og en rødlig på dens overside, blå ge-

Fig. 28. Slangstrup. Font (p. 2059).

L. L.1962

simsfrise og forgyldte lister. 1815 stod fonten i kirkens vestlige ende (sml. p. 2033), nu vest for korgitteret, i skibets nordside.

2) Romansk, af granit, helt uden dekoration, med mere buet kumme end Uggeløse (p. 2014) og meget lav fod af anden granit. 79 cm i tv. 1948 blev den flyttet fra tårnrummet op i koret⁴², nu står den igen i tårnrummet. Ude af brug.

Dåbsfæde. 1) O. 1590?, glat, 73 cm i tv. På et stykke af randen graverede versaler: »Dete Becken høer til Sancte Michels Kierche y Slangervp« og på den modstående side F W samt 1634 omkring Urne våben. 2) Glat, 41,5 i tv., med graveret IRB på randen. Fadet kan muligvis være anskaffet efter 1707, da der trængtes til et nyt messingbækken, fordi der var hul i det mindste⁷¹.

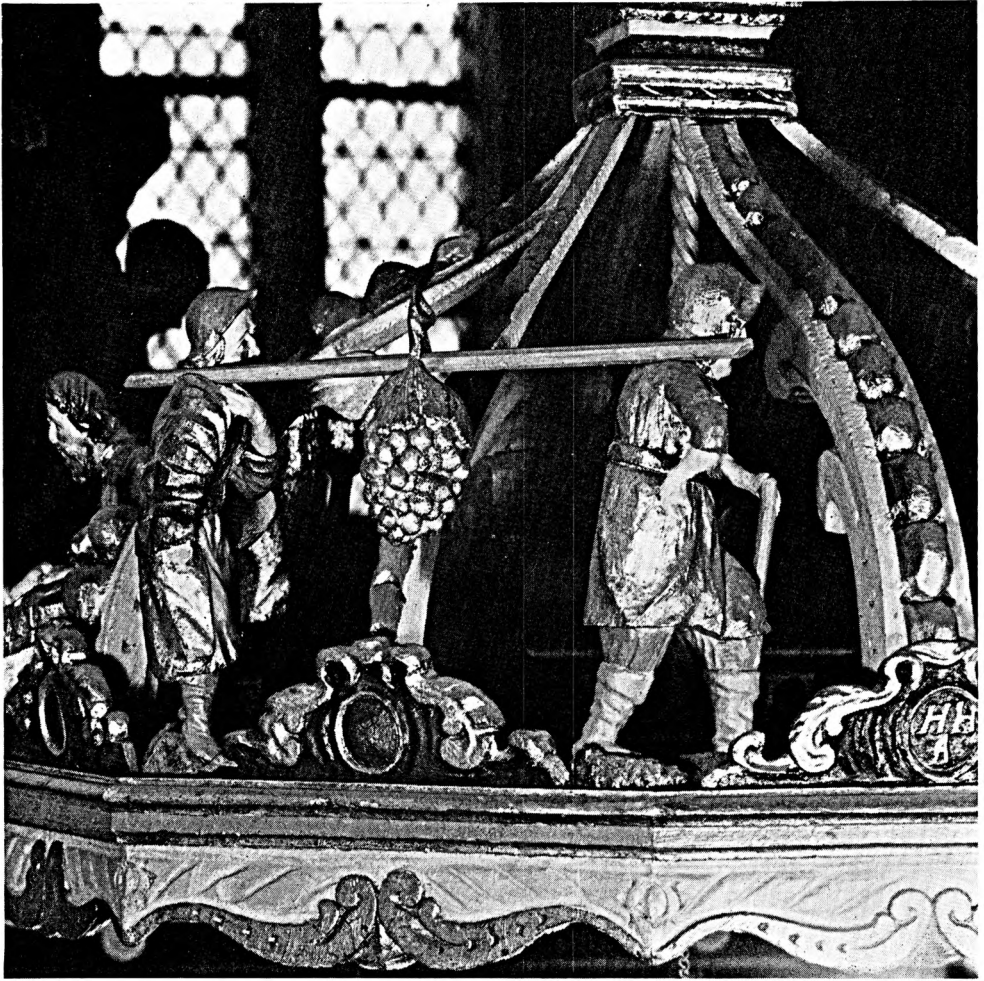

Fig. 29. Slangstrup. Fontehimmel 167G (p. 2061).

L.L. 1973

Dåbskander. 1) (Fig. 26) fra anden halvdel af 1700'rne, af tin, 21 cm høj. Under bunden stempel med tre tårne under krone, omsluttet af palmegrene og foruden CRONE for Fridrich Friderichsen, der blev mester 1747 og døde 1797⁷². Adskillige tinpotter og -flasker er i årenes løb omtalt uden at identifikation er mulig⁷³. 2) Ny, af messing.

Fontehimmel (fig. 29), 1676, ottesidet med spinkle bøjler, der skiftevis smykkes af skivemotiv og knopper, foroven samlet under kvadratisk plade; på denne står Johannes, som døber den knælende Kristus med vand, der er fremstillet som et tov. Bøjlerne udgår fra lave topstykker (eet fornyet 1966) med runde eller ovale felter hvori reliefskåret »AAD, An(n)o, 1676 og HAH« for ægteparret Anna Andres Datter og Hans Attsen Holst (dvs. Hans Atke),

der som nævnt p. 2046 skænkede adskilligt inventar til kirken; resten af felterne er tomme. På hjørnerne står småfigurer af de fire evangelister (Matthæus og Johannes er nyere) med deres symboler samt Moses med horn i panden og hyrdestav i hånden, omskærelsen og de to spejdere med drueklase mellem sig. Undersiden har kvadratisk midtfelt dannet af profillister og liste med bladække og heri fladt skåret due, som i kloerne holder jernkæde med hængedue. Nyere staffing med megen forgyldning, undersiden og topstykkerne stærkt blå, figurenes dragter lilla, røde, grønne, gulbrune og forgyldte. Herunder enkel grå og hvid bemaling, og nederst det ældste, polykrome farvelag. Himlen (jfr. fig. 54) hænger i en bøjle med endevolutter af firkantet jern, stemplet NIHS i rektangel. Et trædæksel til fonten, nævnt 1782³⁶, eksisterede vistnok endnu i vort århundrede.

Korbuekrucifiks (fig. 30), sengotisk, fra 1400'ernes anden halvdel, af type som Vejby (p. 1302 fig. 24—25) og Dråby (Horns hrd.). 350 cm højt. Figuren hænger i strakte, næsten vandrette arme med markerede sener; fingrene er krumme. Hovedet, der hælder lidt fremad og til højre, bærer turbanagtig tornekrone med mange torne; øjnene er lukkede, munden åben, skægget tvedelt, en hårlok falder ned på højre skulder. Venstre skuldermuskel er markeret. Stileret brystkasse. Det stærkt foldede lændeklædes ene snip falder ned ved figurens venstre side, den anden er stukket ind bag om klædet og kommer frem mellem benene. Fødderne er korslagte. Korstræets arme har firpasafslutninger med evangelistsymboler: Johannes foroven, Lukas forneden, Matthæus på Kristi højre side og Markus på hans venstre. Under Lukas kan det ses, at korset har været tappet ned i en bjælke. Nyere staffing. Over indgangsdøren i syd, muligvis siden 1856, da »Christi korset i kirken« forflyttedes og opsattes³⁶.

†*Kors*. Vestvæggens kalkmalede indskrift (p. 2044) omhandler et 1668 fornyet trækors; pladsforholdene udelukker, at indskriften kan have relation til korbuekrucifiksets kors.

Krucifiks (fig. 31), 1500'ernes sidste halvdel⁷⁴, af grå sandsten. Den stive Kristusfigur, ca. 82 cm høj, hænger på et Antoniuskors, som er rejst på Golgathahøj med kranie, flankeret af knogler; alt indkomponeret i 98 cm højt latinsk kors. Under korsarmene er med versaler indhugget »Iorgen van Friborch« (jfr. p. 2030 og prædikestol) og på korstræet under Kristus de sammenstillede initialer IVF. Manglen på koordination mellem navnets typer og baggrundsprikningen sandsynliggør dog, at navnet (og initialerne) er sekundære. Hertil kommer, at hele krucifiksets komposition, jfr. manglende afslutning af de øvre ender samt indhugninger til metalklammer på korsarmenes overside, viser, at det oprindeligt har været del af en større helhed, om hvis art der kun kan gisnes. På denne baggrund er det fristende at antage, at den kongelige bygmester, Jørgen Friborg (†1625?), har erhvervet krucifikset i kraft af sit arbejde

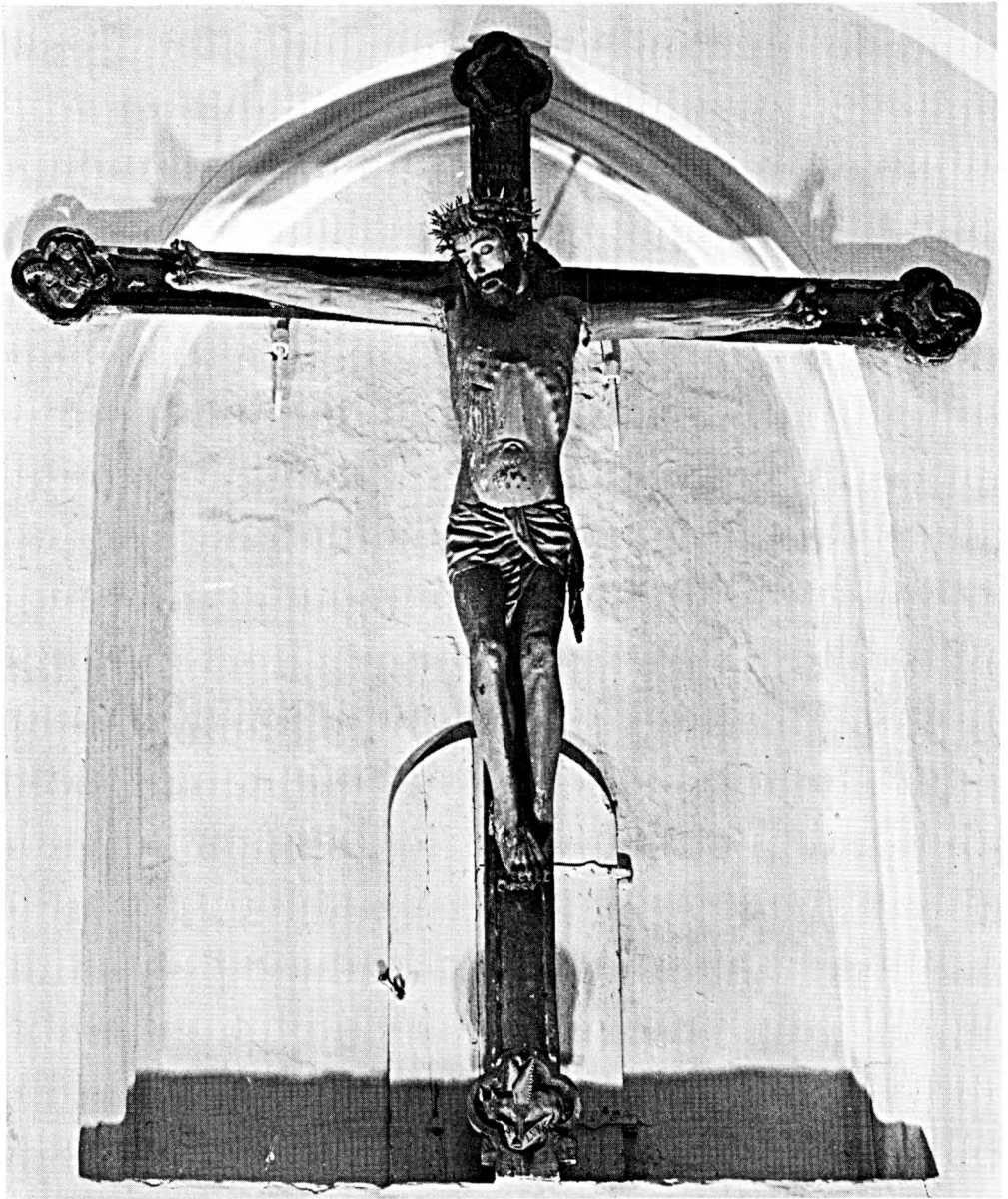

Fig. 30. Slangerup. Korbuekrucifiks (p. 2062).

L.L. 1962

f.eks. nedrivningen af Frederik II.s slotskirke på Frederiksborg⁷⁵, for herefter at skænke det til Slangerup kirkes udsmykning, forsynet med giverens tydelige navn. Figurens stenhuggermæssige behandling sløres af tykke, formentlig sekundære lag af staffering. Karnationen er grålig brun, hår og skæg sort, tornekrans og lændeklæde forgyldt og fra vunderne løber røde bloddråber. Korset

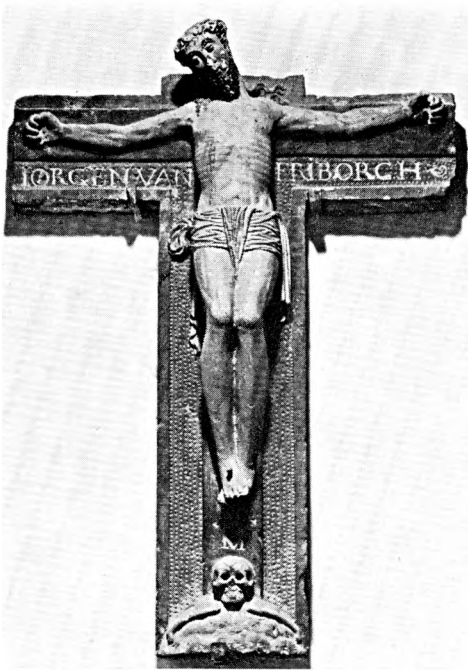
er gråt, selve korstræet mørkest, mens navn og initialer fremhæves af lysegrå farve, hvorved »o« i fornavnet er ændret til »o«. På vestvæggen, syd for døren til tårnrummet.

På væggen under krucifikset står med en i 19. århundrede fornyet sort fraktur følgende, af Thomas Kingo(?) forfattede ærevers:

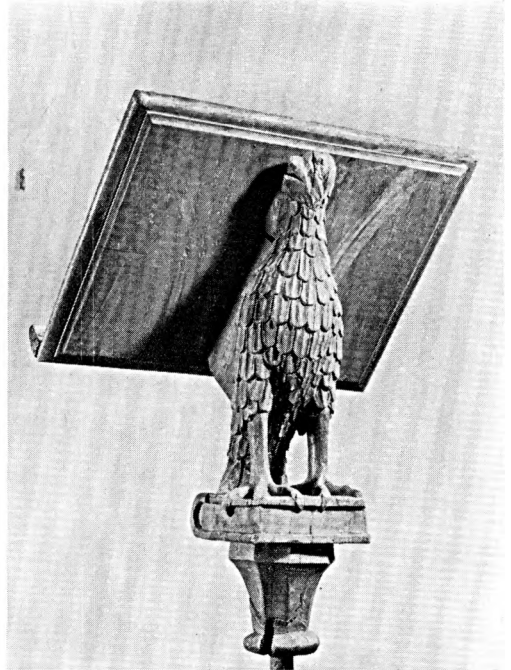
»Jeg Bygnings-Mester var paa denne Slangrups Tempel,
 Jeg har og hugget ud det Crucifix med Stempel,
 Som gunstig Læser seer paa Muren her ophengt,
 Og nu af Maler-Haand med Malerfarve sprengt.
 Paa Frederichsborg Slot jeg og var Bygnings-Mester,
 Som nu berømmet er af Læg og lærde Præster.
 Mit eget Legem var dog ikkun giordt af Sand,
 Thi ligger det nedkast i dette Dødnings-Land.
 Mit andet Tempel staaer til ævig Ære-Minde,
 Saa længe Templer staae og der er Mand og Qvinde,
 Men Templet, Slottet med, naar det er falden ned,
 Mit Legems Tempel dog skal stedse staae bered.

Jørgen van Friborg.«

Korgitter, o. 1600, bestående af panelværk under drejede balustre; i midten fløjdøre, som mod skibet flankeres af doriske søjler (jfr. fig. 6, 41). På gesimsen over søjlerne står et nøgent drengbarn, som holder (fornyet) trompet og palmegren; til hver side er der tre topstykker med en udskåret kartouche på vestsiden. Et større topstykke fra dørfaget har siden 1940 stået i tårnrummet, anbragt på et nyere gesimsparti, hvormed døråbningen forhøjedes 1912 (arkitekt P. V. Jensen Klint); ved samme lejlighed forhøjedes dørene med nye balustre, mens de oprindelige, hvis spor endnu ses, afleveredes til Nationalmuseet. Andre indgreb i gitret er gennemført o. 1670, da Atkefamilien indrettede deres gravkrypter nr. 1 og 2, hvortil der er adgang gennem gulvet umiddelbart vest for korgitret. For at skabe tilstrækkelig højde over de tilhørende trapper blev den nordligste og sydligste ende af gitrets panel savet fri og forskudt lidt mod øst. I nord camoufleredes ordningen ved anbringelse af en art børnebænk, og mod skibet opsattes ved den tid eller senere et nyt panel i hele gitrets længde. I det gamle panel mod koret og i peblingestolene, som er indrettet op ad det (sml. stole), findes talrige indskrifter og *kradserier* (fig. 40), som forestiller huse, mennesker, dyr, møllespil, navne og årstal, af hvilke det ældste vistnok er 1686. Korgitret står med den oprindelige, brogede staffing med marmorerede balustre; den fremdroges 1912, men lempedes efter altertavle og prædikestol. På grund af sit forhold til diverse indskårne årstal kan denne bemaling dateres til tiden mellem 1709 og 1726; den var dækket af ege-træsmaling.

L. L. 1962

L. L. 1972

Fig. 31—32. Slangerup. 31. Krucifiks af sandsten (p. 2062). 32. Læsepult (p. 2059).

Prædikestol, med malet årstal 1606, af samme opbygning som Blistrup, der er udført 1597 af Mogens Henriksen, Helsingør, (p. 1270 med note 41)⁷⁶, og gruppen Asminderød, Karlebo og Tikøb (p. 778, 896 og især p. 704). Hvad skæremåden angår ligner stolen i Slangerup mest sidstnævnte gruppe, hvortil også kan føjes prædikestolen i Kongens Lyngby (DK. Kbh. Amt p. 422) og hermerne på Herfølge prædikestol, som man tidligere (DK. Præstø p. 281) har villet henføre til Engelbret Chastesens værksted, en tilskrivning, der er frafaldet i kunsthistorisk oversigt til Københavns amt (p. 2274). Stolene er udført af forskellige snedkere, men for mange deles vedkommende efter fælles forlæg, f.eks. hjørnehermerne i Slangerup og Asminderød; sidstnævnte er ifølge C. A. Jensen (*Snedkere og Billedsnidere* p. 60) skåret efter Vredemann de Vries' karyatideværk. Der mærkes tillige et nært slægtskab med hermerne på marskalkstolen i Kronborg slotskirke (p. 616).

I storfelternes kartouche står der evangelistfigur (fig. 33) hvorunder navneskjold med reliefversaler, regnet fra øst: »S. Iohannes«, »S. Lvcas«, »S. Marcvs« og »S. Matthei«. De fint skårne hermer, skiftevis mandlig og kvindelig (fig. 34), har pude under jonisk kapitæl ligesom på stolen i Kongens Lyngby; skafterne smykkes af beslagværk og frugtbundet. Postamentfelterne er glatte med diademhoved på hjørnefremspringene; underbaldakinsens ribber ender forneden

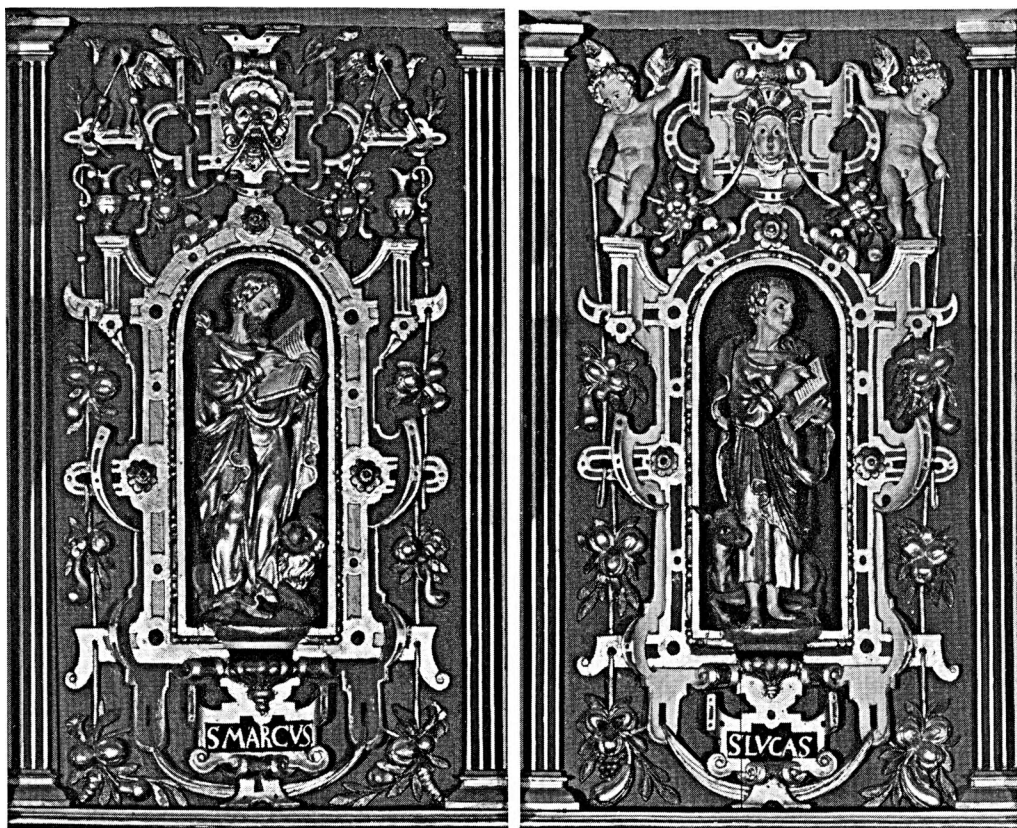

Fig. 33. Slangstrup. Prædikestolsfelter (p. 2065).

L. L. 1973

i dyrepoter og foroven i forskelligt udformede masker. Stolen hviler på nyere ottekantet pille.

Den samtidige himmel er sekssidet med fem store kartouchetopstykker hvori englehoved; på hjørnerne småspir. Undersiden er ved profillister opdelt i felter, og ned fra midten hænger helligåndsdue. Opgangsforholdene er sidst ændret 1959⁴², da der til de to gamle, skrå fyldingsfelter fra 1781 føjedes endnu et skråt og to lige³⁶. Oprindeligt har opgangen været lukket med en dør, jfr. Zwergius' gengivelse af indskriften på denne.

Stolen står nu med en nyere staffering, hvor den stærke blå farve, ultramarin, der er anvendt på friserne, dominerer. Indskrifterne med forgyldte versaler, er i postamentfelterne, begyndende i øst: »Sandelig, sandelig, siger jeg Eder ... Ioh: 8, 51«, »Hvo, som kommer til mig ... Luc: 6«, »Hvo, som haver Øren at høre ... Marc: 4, 9« og »Hvor to eller tre ere forsamlede ... Matth: 18, 20«. I gesimsfrisen: »Idag naar I høre hans røst ... Hebr: 3,7«; og i himlens gesimsfrise: »Aldrig er nogen Prophetie fremført ... Pet: 1, 21« og på den indvendige med lyserøde versaler på grøn bund: »Anno 1606, var Iörgen Bögmester, og

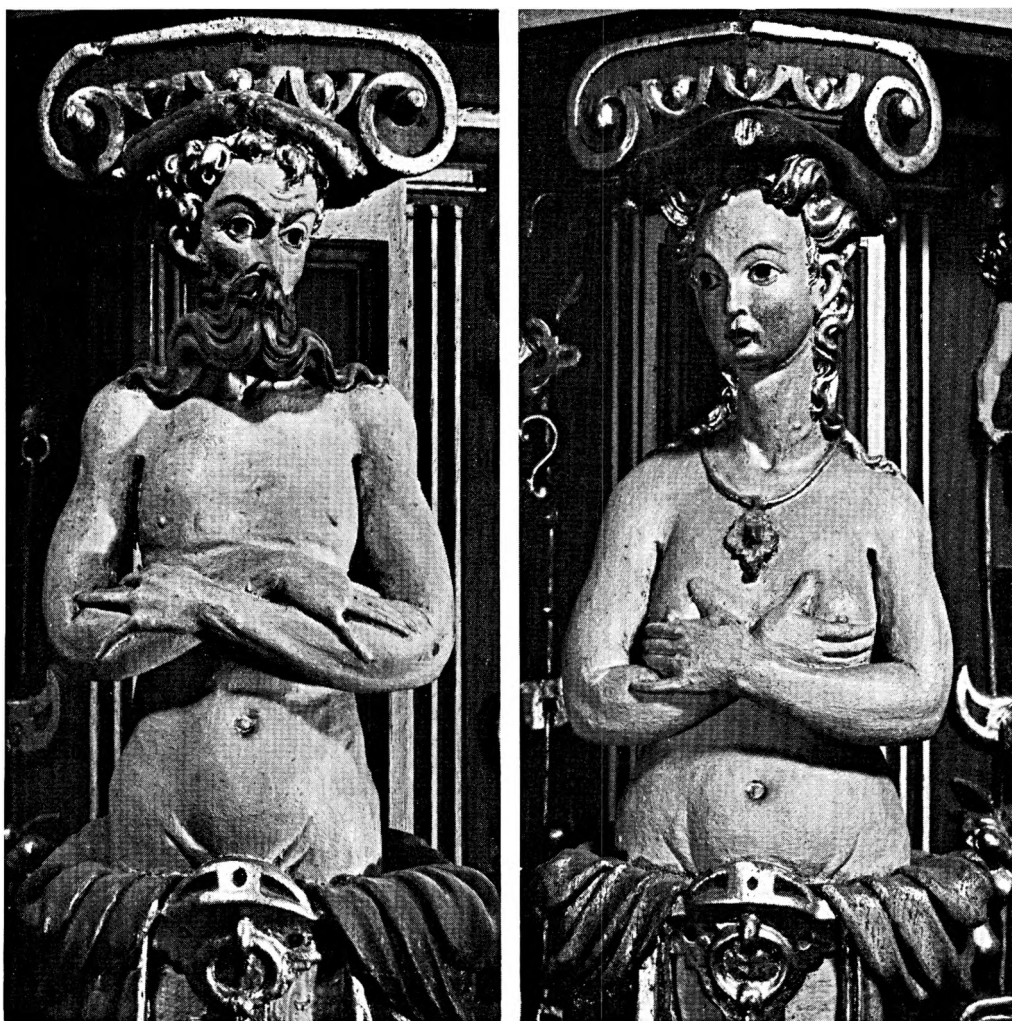

Fig. 34. Slangstrup. Prædikestolshermer (p. 2065).

H. J. 1973

Iesper Rasmussen Kirkevæрге« (sml. altertavle, krucifiks og gravsten). Midt på himlens underside malet et sammenslynget monogram for Christian IV. og Anna Catharine. Underbaldakinen står i renset eg, med sortmalet Jesu-monogram i hvert felt. Opgangspanelets rammestykker er brunmalede, fyldingerne grønarmorerede. I den øverste fyldings ene hjørne er fremdraget et malet våben for Joachim Bülow flankeret af hans forbogstaver og 1606. På den forsvundne dør læstes ifølge Zwergius⁷⁷: »Her går vor præst på prækestol, Gud være med ham derinde, oplys og os retfærdig sol, at vi dit ord må minde«. Stolen står ved skibets nordvæg, på pillen mellem andet og tredie fag fra øst. I året 1619 fik Hans snedker betaling for en †*bogstol* på prædikestolen⁴¹.

Stolestaderne stammer fra forskellig tid. De ældste gavle er fra 1562, mens størstedelen kom til kirken 1588; de gavle, som står langs væggene, er alle nye kopier. Omkring halvdelen af lågerne og nogle ryglæn er oprindelige; bænke og resten af lågerne er tilføjet i nyere tid. Af de ældste stole, der må være overført fra den nedrevne sognekirke, findes fem gavle; de er opstillet i syd, for stolestaderne nr. 7—11 (første stolestade har to gavle, hvorfor det drejer sig om gavl nr. 8—12). De er glatte med rundbuet afslutning foroven; derunder har tre af gavlene indbyrdes lidt forskellig halvrosen (sml. Tjæreby p. 1404 og fig. 11); nr. 10 og 12 har over rosetten tre halvcirkelslag ligesom i Tibirke (p. 1331 og fig. 20). Under gavlafslutningen findes forskellige udsmykninger, således på gavl nr. 8 et rundbuet felt med Slingerups våben, en kirkebygning, skåret i fladt relief (sml. p. 2117 og fig. 35), og på nr. 9 en reliefskåret versalindskrift i fem fordybte linjer: »Rassmvs Vellvmsen L(B?)vrmsster i Slangge7(!)-op 1562«. Mellem bynavnet og årstallet er der et bomærke, x med vandret streg foroven og på midten samt lille hale forneden til højre. Gavl nr. 10 viser en akantushalvfigur, nr. 11 og 12 har stående rektangelfelt med symmetrisk bladslyng.

Hovedparten af stolene er fra 1588; de er lidt bredere end de ældre, men i øvrigt også glatte med rundbuet afslutning foroven (fig. 36). I et fordybet felt, der følger gavlens form, ses forskellige renæssanceskæringer: kartouche med englehoved, frugter, løvemasker, Jesumonogram, eller bladværk med fantasimasker, havfrue eller delfinhoveder. Enkelte gavle er i kartouchen forsynet med ejerens reliefskærne initialer, f.eks. sydsidens stolestade nr. 13 med HM på hver side af hjort, der springer ud fra en gruppe træer⁷⁸, og nr. 14 med reliefversalerne BVL. De to vestligste gavle i nord giver dateringen »Anno og 1588«.

Foruden denne oprindelige udsmykning har adskillige af gavlene yngre skæringer, der giver oplysning om stolenes skiftende ejere. Således ses på gavl nr. 14 i syd under kartouchen et rektangulært, udsparet felt med relief skåret I • K • S (Iacob Klaus Søn, Anna Andresdatters farfar), og længere nede relief-skåret skjold med fordybet HA, hvorunder tre ruder i relief flankeret af fordybet 1648 (Hans Atke, jfr. også nordsidens gavl nr. 14 overfor). Nr. 15 har i udsparet felt Iørgen Hay (I er formet som et timeglas), og nedenunder er der et bomærke i form af timeglas med lodret streg gennem glassets nedre halvdel, nr. 16 har indskåret LIN eller UN og derunder sammenskrevet HH. Herefter kommer indgangspanelet, og vest for det er der ni gavle, som kun smykkes af den oprindelige dekoration. På nordsidens gavl nr. 15 (idet der begyndes lige vest for korgitret, så at de der stående sammenstykkede gavle tælles med) står GID og samme bomærke som på sydsidens nr. 14; nr. 14 har i to felter KID (Kirsten Iørgens Datter gift med Jacob Clausen, jfr. lysekrone nr.

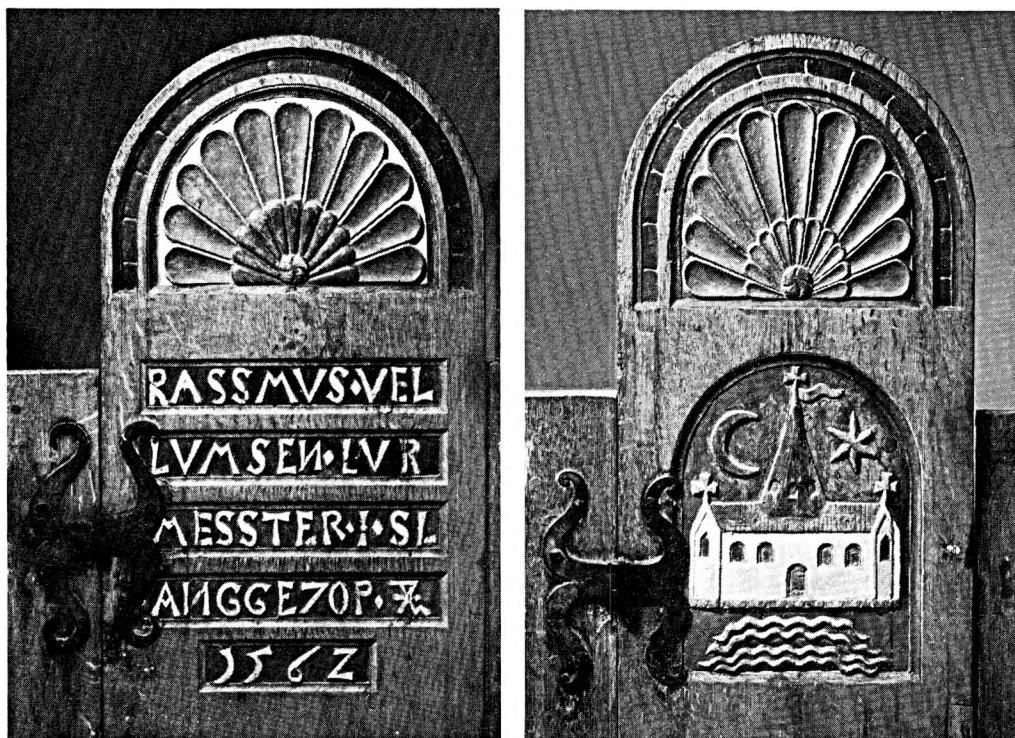

Fig. 35. Slangerup. Stolegavle fra 1562 (p. 2068 og 2117).

E. M. 1962

2) og IID; herunder er der senere skåret tre ruder i relief og fordybet AAD (for Anne Andres Datter, Kirsten Jørgensdatters barnebarn, 1653 gift med Hans Atke, sml. sydsidens gavle nr. 14). Nr. 13 har i rektangulært felt reliefskåret DAD, nr. 12 indskrift med fordybede versaler: »Raadmændenis kvinders og deris enkers fri stool 1674«, nr. 11 tilsvarende indskrift: »Sognepræsternis kvinders og deris enkers fri stool 1674« og endelig nr. 10: »Borgemesternis kvinders og deris enkers fri stool 1674«.

En stor del af stolegavlene er i 1600'rne, formentlig i århundredets tredje fjerdedel⁹, blevet forsynet med et indskåret nummer, i syd fra 1 til 16, og i nord fra 1 til 19, dog mangler her nr. 5 og 7. Sydsidens nummerering begynder i øst og nordsidens i vest, således at nr. 1 til 3 står som de tre vestligste gavle, hvorefter følger seks nye, en gammel, en ny, en gammel og en ny, herefter er resten gamle.

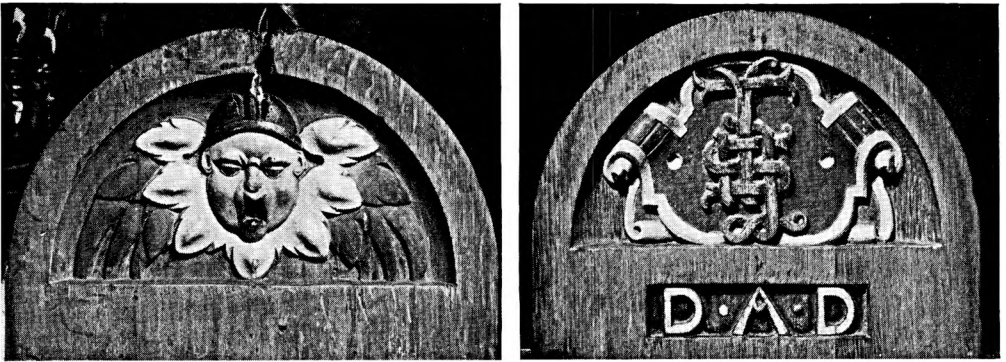
Halvdelen af lågerne er gamle; af disse har de tre i et øvre, liggende rektangelfelt renæssanceskæringer, der svarer til bladværket på gavlene fra 1562. Det gælder sydsidens låger nr. 9, 10 og 11; yderligere en er anvendt i præstestolen i koret (se p. 2072 og fig. 37). De tre østligste låger og nr. 13, samt alle vest

for indgangen er af amerikansk eg og stammer fra P. V. Jensen Klints om-dannelse o. 1912. I nordsiden er nr. 3—9, 13, 18—19, 21 og 24 oprindelige. De har en enkelt, glat, profilindrammet fylding. Alle stole, undtagen sydsidens vest for indgangen har *bukkehornsbeslag* fra 1700'rne (jfr. præstestol).

Nogle af de gamle rygpaneler har indskæringer, f.eks. sydsidens nr. 12 ILS -R og »Anno 1648«, derunder S inden i et større M og »1649 æt. 16 die 4 juli«, vestligste panel i nord har »H.A.F. 1648«.

Foruden de hidtil omtalte stole findes der ved fonten og i præstestolen (p. 2072) nogle sammenstykkede gavle fra 1560—70'erne (fig. 38). De har samme højde som det ældste stolesæt fra 1562 og kan have været opstillet sammen med dette; i så fald må man formode, at de nu sammenstykkede, som er de fornemmeste, har stået længst mod øst i kirken. Af deres udsmykning frem-går det, at der er tale om både mands- og kvindestole. Den yderste del af gavlene er høvlet af både foroven og på siderne — undtagen på præstestolen — men selve de udsparede felter med dekorative udskæringer er nogenlunde be-varet. I et rundbuet felt ses kvinde- eller mandsbuste med profilvendte ho-veder; nedenunder er der et stående rektangelfelt med skråfas forneden. I et af dem ses trane med sten i den løftede klo, symbolet på årvågenhed, i et andet en delfin, og i en af præstestolens gavle en fremstilling af Adam (fig. 37); de øvrige har forskellig akantusornamentik. Den underste del af gavlene er glat. Af denne type er der bevaret otte i kirken; herudover fandtes to i antikvitets-handelen 1923, da de opgaves at stamme fra Slingerup kirke, hvad der fore-kommer yderst rimeligt, da de svarer helt til de netop beskrevne. Den ene har en fremstilling af Eva, som danner par med den Adam-figur, som ses på præstestolen. Hun har mistet hovedet og holder i venstre hånd et figenblad svarende til det, han har i højre hånd, og over hendes hoved er der et frugt-bundt helt magen til det over Adams hoved. Om der har været flere af disse stole, og i givet fald hvor mange, vides ikke.

De få oplysninger, man har, om stolens reparationer i tidens løb meddeler, at Hans Bendzøn 1619 fik betaling for 14 nye døre, som Jacob klejnsmed le-verede hængslerne til⁴¹. 1828 forfærdigede F. Quist Gad 12 nye stole med gulv, for- og bagstykker, døre og bænke; samtidig forsynedes 14 gamle stole med nye bænke, og gulvet i dem blev repareret, ligesom panelerne ved indgangen stammer fra denne lejlighed³⁶. Maler Poulsen i Frederikssund udførte maler-arbejdet. Disse reparationer og nyanskaffelser var en følge af tårngavlens ned-styrtning 1827 (jfr. p. 2042). 1888 trængte stolene og kirkens øvrige træværk til en hovedreparation⁴², som først ser ud til at være blevet effektueret 1911ff. ved P. V. Jensen Klint. Resultatet er formentlig den nuværende opstilling med nye låger og tilhørende hængsler for stolestaderne vest for indgangen i syd. Dengang fandtes ingen oprindelige farver, men en senere, partiel staffering,

E. M.1962

Fig. 36. Slangerup. Stolegavle fra 1588, til venstre nr. 1 i syd, til højre nr. 13 i nord (p. 2068).

E. M.1962

Fig. 36. Slangerup. Stolegavle fra 1588, nr. 11 i nord og nr. 14 i syd. I den halvrunde, ovre afslutning ses de oprindelige skæringer: narrehoved, Jesumonogram i kartouche, havfrue med bladværk og ejerinitialer i kartouche. Længere nede på gavlene ses eksempler på yngre indskæringer, som fortæller, hvem der nu besidder stolen, f. eks. præstekonernes og -enkernes stol i nordsiden indrettet 1674 og på sydsidens stol nr. 14 borgmester Hans Atkes våben, tre ruder, sammen med åretallet 1648 alt i kartouche. Nummereringen med tallene 12 og 13 stammer formentlig fra 1600'ernes tredje fjerdedel (jfr. p. 2069). Bukkehornsbeslagene er fra 1700'erne (p. 2070).

som ønskedes bevaret: rød, blå, grøn og hvid på udskæringer, reliefbogstaver og bunden i de udsparede felter.

Hvornår benævnelsen *præste- og degnestol* for de to stole i korets nord- og sydside stammer fra, vides ikke. Den er næppe særlig gammel, men vil for klarhedens skyld blive opretholdt. Stolene fremtræder ikke med deres oprindelige udseende, men har først engang i 1600'rne eller for prærestolens vedkommende senest i 1700'rne fået deres nuværende form.

Prærestolens enkelte dele stammer i hovedsagen fra 1560'erne, men har først i yngre tid, antagelig i 1700'rne, jfr. den ene af dørene, fået sit nuværende udseende (fig. 37). Oprindeligt har gavlene formentlig været brugt for skibets stolestader (jfr. p. 2070). De har i modsætning til de sammenstykkede ved fonten, bevaret den oprindelige øvre afslutning, der langs kanten har en hulkehl, som forneden ender i en pyntelig, lille spids. Lågen mellem de to vestre gavle svarer både hvad udsmykning og mål angår til de tre låger med udskæringer i søndre stolerække. Den østre låge er fra 1700'rne og har glat, profilindrammet fylding. Stolens forside har tre store fyldinger og over dem to smalle, liggende rektangler. Bagpanelet består af fire fyldinger; heraf er de to af savet i enderne. Alle fire har haft foldeværk, som er borthøvet, muligvis da stolen fik sin nuværende form. På den indvendige side af forpanelet er der foroven en skråpult, som støttes af enkle, udsavede knægte. Samtidig hermed er antagelig det panel, som deler stolen på midten; det hviler på de sæder, der findes ved for- og bagpanel, og hører sammen med den yngste låge fra 1700'rne. Hver af lågerne er forsynet med samtidig *bukkehornbeslag*. Ved korets nordvæg.

Degnestol, med tre gavle fra begyndelsen af 1500'rne, et forsidepanel, som er et genanvendt renæssancepanel med bagsiden udad, og en yngre, glat gavlfly af eg, samt nyere rygpanel af fyr. I hver af de tre gotiske gavle står en helgenfigur, skåret i ret højt relief, under en kølbue, hvis spids ender i stængel (med tre krabbeblade på hver side), flankeret af fialespir. I østsidens nordre gavlfly ses apostlen Johannes (fig. 39), i den søndre Johannes døberens. Sidstnævnte peger med højre hånd på den bog med liggende lam, som han holder i venstre; under hans kappe ses huden af kamel, hvis hoved ses mellem benene. Vestsidens gamle, nordre gavlfly viser Antonius; han har en bogpose ved bæltet. I højre hånd holder han en stav, som afsluttes med et T-formet kors (Antoniuskors), i venstre en klokke; ved hans fødder står et lille svin på bagbenene. Den fjerde, nyere gavlfly er rundbuet og i øvrigt glat.

På den indvendige side af de to forreste gavle er der skrå indskæringer samt tydelige malingsrester hørende til spor af *†pultbrædt*. Den nuværende pult er nyere og dækker over en ældre, som har hylde med låge hvori to renæssancefyldinger og en gammel *fjederlås*. Bagsidens oprindelige gavlfly med Johannes døberfiguren har en vandret svalehalenot til en ældre bænk. Det nuværende

Fig. 37. Slangstrup. Præstestol (p. 2072).

H. J. 1973

sæde er ligesom rygpanelet nyere og af fyr. Forsidens renæssancepanel er anbragt med bagsiden udad. Det har fem fyldinger, som på den side, der vender indad, har skråfas fornedet. På samme side ses i den del, der nu dækkes af pulten, utallige *kradserier*: initialer, navne, årstal og tegninger (fig. 40). Af navnene kan bl.a. anføres »Iacobus Arpæus«, »Mathias Evari Beirholm Holst« gentaget to gange, »Petrus Iohannis Vejensis 1662«, »Severinus Jacobi Anno 1660« tillige med en tegning af en kvinde og en mand, »Erasmus« og mange flere. I det nuværende pultbrædts bagkant læses »PF 1679«. Ved korets sydvæg.

(†) *Degnestol*. Af en degnestol, samtidig med det ældste sæt stole, er bevaret tre gavle med foldeværksfylding (svarende til Veksø, Ølstykke hrd.) og en forside, der er genanvendt i den nuværende præstestol (s. d.). Gavlene er tresidet

L. L. 1972

L.L. 1973

Fig. 38. Slangerup. Sammenstykkede stolegavl (p. 2070).

afsluttet foroven og har ingen prydelser udover foldeværket. Stolen må have haft den form, der er almindelig kendt i amtet bl.a. fra Strø (p. 1502). På bagsiden af den ene gavl er indskåret »P.S.S.L.« over »1679«. De opbevares i tårnrummet sammen med en yngre efterligning af fyr.

(†) *Klokker stol* fra 1693. Fire glatte, rundbuede gavle med to fyldingsdøre og et panel. På gavlenes indvendige side sidder lister til pultbrædt og bænk. Panelet er 107 cm langt og har to fyldinger med barok profilliste svarende til dørenes. I den øvre ramme er der på den udvendige side skårne versaler: »Iohan Nielsøn Brüun Anno 1(693)« (sml. lysekroner nr. 2, note 89). Det ses, at der er foretaget en rettelse i årstallet, som oprindeligt har været 1715, men senere er ændret til 1693, det år INB blev klokker (jfr. gravsten nr. 4).

Peblingestole. Op ad korgitrets østside, og uden hensyn til dets fyldinger, er der på hver side af døren indrettet tre stole med sæder til at klappe op. De

udsavede vanger er lidt forskellige i nord og syd; de simpleste findes i syd. I forlængelse af stolene er der mod nord, stødende op til væggen, opsat en lav bæk foran den pult, som fremkom, da man indrettede gravkrypterne o. 1670. I korgitret, som gør det ud for ryglæn i stolene, og på sædernes underside findes mange kradsier, jfr. p. 2064 og fig. 40.

Skamler, to fra 1700'rne, af forskellig størrelse, begge med udsavede ben og sarg. Sortmalede, sædet betrukket med skind. I tårnrummet, under trappen. På orgelpulpitret står en tredje skammel svarende til den laveste af de to andre. En yngre, meget lille, fyrretræsskammel er delvis sønderbrudt.

Kister. 1) 1600—50, muligvis det jernbundne skrin, der er nævnt 1661⁶². Kisten måler 100x58 cm og er 52 cm høj. Den har fladt låg og på langsiderne tre lodrette jernbånd, der tillige lukker over kramper, hvori gamle hængelåse. På hver kortsider er der et lodret bånd, som føres videre over låget, og et vandret, hvorpå bærehåndtaget er fastgjort. Grønbrun over det hele. I koret, lænket fast til nordvæggen i hvert fald siden 1820, da en stor klo, hvorved kirkens kasse var fastgjort med en lænke, indmuredes³⁶.

2) 1600'nes anden halvdel. Af eg, med påsømmede bånd af udklippet messing på hjørnerne og på midten. Skrå sider og hvælvet låg, 125x49 cm og 54—65,5 cm høj. På lågets venstre halvdel råt indskåret : »Slangrup-Uvelse Pastorats Arkivkiste MDCCCCXXXV I. H.« for pastor I. Hiørlund. Ifølge graveren skænket kirken af Lindegårdens ejer, Lars Søren Andersen. I tårnrummet.

Hudedefot.

Fig. 39. Slangrup. Degnestol (p. 2072).

To *skabe* i korets østvæg er samtidige med kirkebygningen. De er indvendig beklædt med træ og lukkes af døre hver med to rektangulære fyldinger. Tre samtidige *bukkehornbeslag* med gangjern, der ender i treblad.

Pengeblokke. 1) (Fig. 42) o. 1600, muligvis samtidig med kirken; kvadratisk, 27 cm i tv., synlig højde 71,5 cm, med låge mod vest og pengeslids i låget. Brunrød, med sorte jernbeslag. I hjørnet mellem korgitter og nordre stolerække.

2) 1600—1700'rne, kvadratisk, 22 cm i tv., 65 cm høj, låge mod vest og pengeslids i låget, tæt beslået med vandrette jernbånd. Brunrød, med sorte beslag. I hjørnet mellem korgitter og søndre stolerække. — 1771 blev »den stærke egeblok« og de fattiges blok, som stod lige overfor, brudt op³⁹.

Pengetavler. 1) 1578, svarende til *tavle i S. Marie kirke, Helsingør, fra 1577 (p. 418 og fig. 119). På skuffens sider hvidmalede versaler på sort bund: »Betæncker di arme saa wil Gvd sikh offver eder forbarme«. Bag på rygskjoldet er der malet sammenskrevet HN eller HV, 1578 og sammenskrevet AD eller Ab; den ene af de lodrette stave i H er forlænget opad og ender i pilespids. Skuffen er rød indvendig, grøn ovenpå; Lazarus ligger i hvid dragt, på grønt græs med forgyldt arkitektur i baggrunden og blå himmel, samt en sort og en hvid hund. På rygskjoldet forgyldte englevinger, bagsiden er rød.

2) 1578, svarende til nr. 1, dog med lidt andre profiler på skuffen og med skæringer udført af en anden hånd. I det halvrundt afsluttede rygskjold ses S. Peter med stor nøgle i højre hånd og bog i venstre. Staffering og malede initialer som nr. 1. Af indskriften på skuffens sider er kun bevaret: »Betæncke« og slutningen af sidste ord: »...dme«. Peters kjortel er rød, kappen forgyldt, og baggrunden brun.

3) 1674, skuffen muligvis ældre⁸⁰. Rygskjoldet har grove volutskræringer omkring forsides fremstilling af tigger, der holder stav i højre hånd, mens venstre fremviser tom skål. Versalindskriften på skuffens sider lyder: »Betænk din frelsers død betænk den armis nød oc gif ham lit til brød«. På rygskjoldet er malet Atke-våbnet, tre sorte ruder, og derunder 1674. Højere oppe er skåret sammenskrevet NHK og A⁸¹.

4) (Fig. 43) 1745, af fmeret nøddetræ »St. Michaels-Kirkes Tavle: Foræret Ao 1745. af Kirkens-Wærger Bøye Nielsen Möller, og Maren Niels Daatter Gad«. På rygskjoldets forside den gode hyrde mellem vaser med blomster, alt i dekupør-arbejde i flere brune nuancer og grøn tf arvet træ. Den graverede giverindskrift står på to sølvplader. Tavlen er skænket i anledning af giverens datters bryllup med mølleren på Have mølle⁶³.

Tavlerne står i koret, på en hylde på korgitrets søndre del.

Tre *pengebosser* af blik, klokkeformede, sortmalede med hvid skriveskrift: »SI. Landsogn«, »SI. Bye« og »Kirken«. I korets nordre vægskab. Afløst af tre runde messingbøsser med tilsvarende påskrifter. På indgangspanelet i øst.

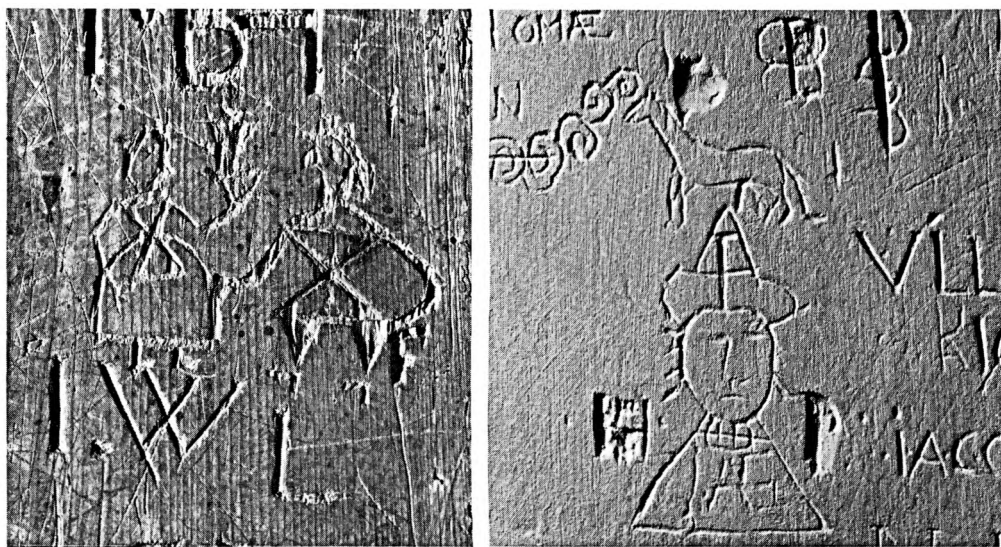

Fig. 40. Slangerup. Indridsninger i degnestol og korgitter (p. 2073, 2064 og 2075),

L. L., 1972

Kollektfad, anskaffet 1741³⁶, af messing, 26 cm i tv. Bund, sider og kant smykkes af vekslende antal cirkler, dannet af trambulerlignende stik; lidt forskudt for bundens midte ses et lille stempel med sammenskrevet, kronet C6⁸². I pengeskab i tårnrummet.

Dørfløje. 1) 1856³⁶, renæssanceefterligning, mellem skib og tårnrum. 2) 1888⁴², »i kirkens stil«, fra våbenhus til skib. *Kasselås* med trekloverhoved, muligvis fra ældre våbenhusdør. I vægskab bag altret.

Orgel, bygget 1855³⁶ af Jens Gregersen, København, med genanvendelse af façade og orgelhus fra 1730⁸³. Disposition:

Hovedværk (C-c')

1 Bordun	16'
2 Principal	8'
3 Spitsflöte	8'
4 Octav	4'
5 Quinte	2 ² / ₃ ' ^r
6 Superoctav 2'	
7 Terz	1 ³ / ₅ '
8 Cornet fra c' IV	

Preladeerværk (C-c''')

9 Gedackt	8'
10 Fugara	8'
11 Flöte	4'
12 Waldflöte	2'

Anhangs pedal (C-d')

Kopler:

Preludeerv. — Hovedv.

Hovedv. — Pedal

Svelle i Preludeerv.

Mekaniske sløjfevindlader.

Ved Marcussen & Søns ombygning 1970 fornyedes svelleanordningen og manusklavaturene, samtidig blev et moderne luftforsyningsanlæg installeret.

De oprindelige manuallkaviaturer med indbygget koblingsmekanisme henstår på orgelpulpituret.

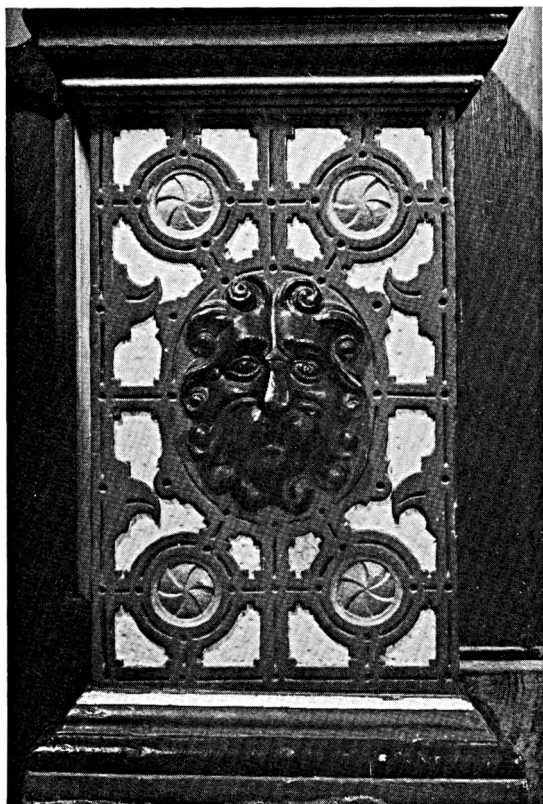
†*Orgler*: 1) 1616 omtales skamler, som discanterne (sangerdrengene) står på, når de synger i orgelværket⁴¹. 2) Skænket af Frederik III. Betegnes 1728 som ubrugeligt⁴⁵ og sælges 1730 på auktion til sognepræsten, Peder Dalhof³⁹. 3) Bygget 1730 af Lambert Daniel Kastens, skænket af Maren Friis⁵⁹. Disposition:

Manual:

1 Prinsipal	8'	8 floit	4'
2 gedact	8'	9 Skarf	IV
3 Octav	4'	10 Tromet	8'
4 Qvintin	3'	11 Cimbelt	III
5 octav	2'		
6 qvetin	1'	<i>Tremulant</i>	
7 cededcimi	1'	<i>Cymbelstierne</i>	

Orgelfaçaden er fra 1730, da Maren Friis skænkede †orgel nr. 3, begge dele leveret af Lambert Daniel Kastens⁸⁴. Façaden har tre store tårne, hvori nye piber og derimellem vandret delte felter med de gamle piber. I hjørnerne har alle pibefelter bladværk, der ligesom vingerne er dannet af akantusblade. Midt-tårnet, der også er det bredeste, er højere end resten af façaden og støttes foroven af stående løver; som topstykke Frederik 4.s kronede spejlmonogram omgivet af palmeblade.

Orgelpulpituret er fra begyndelsen af 1600'rne; det er nærliggende at sætte det i forbindelse med det »brystværk og to døre til orgelværket«, som Niels snedker 1614 fik betaling for⁴¹. Pulpituret, der har karnapfremspring på midten, hviler nu på en nyere mur i tårnbuen, men har muligvis tidligere været båret af den nedennævnte søjle. Brystværnet er ved kannelerede, joniske pilastre delt i arkadefelter, hvoraf de fire til siderne er tvillingarkader. Forneden er der gennemløbende blad bort; postamentet afbrydes ligesom den øvre frise af forkrøppede fremspring under og over pilastrene. I arkadefelterne er der nyere *grisaillemalerier* på metalplader, sandsynligvis fra 1856, da pulpituret repareredes »på gesims, lisener, kapitæler og den nedhængende bladfrise«³⁶. Pulpituret er afbrudt på midten, hvor der er anbragt en stor, udskåret, kronet kartouche med Peder Pedersen Friis' våben, den franske lilje, og hustruen Maren Pedersdatters, en snegl med hus på ryg. Forneden er der en lille oval med deres initialer, og under våbenskjoldet en indskrifttavle. Postamentet og sviklerne er grøn- og brunmarmorerede, mens pilastre, bueslag og bladlisten er forgyldt og gesimsfrisen sort med gyldne versaler, som oplyser navnene på figuren i feltet nedenunder; begyndende i syd er det: »St: Mathæus«, »St: Marcus«, »Taalmodighed«, »Styrke«, »Retfærdighed«, »Kierlighed«, »Wiisdom«, »Afholdenhed«, »St: Lucas« og »St: Johannes«. Grisaillemalerierne, der er udført efter

H. J. 1973

E. M. 1962

Fig. 41—42. Slangerup. 41. Korgitter, søjlepostament (p. 2064). 42. Pengeblok (p. 2076).

Thorvaldsens figurer i Vor Frue kirke i København⁸⁵, er malet på stærkt blå baggrund. Våbnene er forgyldte på sort bund, og indskrifttavlen har gyldne versaler på sort bund: »Her enken best sin skierf til hellig brug anvente, af det Gvd hende gav hun villig gav ham rente, han ziered hendes huus hun ziered hans igen, han hende ziere skal tilsist i himmelen, MDCCXXX«.

Muligvis har den nævnte træsjøle, der nu står i tårnrummet, oprindeligt været støtte for pulpituret; den måler o. 370 cm, hvilket stemmer med højden til kragbåndet i tårnbuen. Den er firkantet, jonisk med beslagværk på postamentet, jfr. korgitrets søjlepostament (fig. 41).

Kirkestæunetaule fra 1907⁴², og *salmenummertavler* fra 1800'ernes anden halvdel, muligvis 1858³⁶ eller 1884⁴². I tårnrummet og på orgelpulpituret.

Præsterækketavler. 1) 1700'erne, af sortmalet fyrretræ, lodret delt af profillister og indrammet af tilsvarende; navnene med gule versaler. Bag på altertavlen.

2) 1936—38, skåret af pastor J. Hiørlund³⁷. I tårnrummet.

Malerier. 1) 1711. Mindetavle for Jørgen Ebbesøn (Ogelbye, 1682—1710, rektor ved Slangerup skole, degn og feltpræst — jfr. Sundbo II, 200), maleri i

profileret ramme med hænge- og topstykke, begge opbygget om trapezformet skriftfelt med udsavet kartouche. Jørgen Ebbesen var søn af købmand Ebbe Jensen (jfr. gravsten nr. 3). Oliemaleriet er på lærred, 186 x 156 cm, og gengiver korsnedtagelsen efter Rembrandts radering fra 1633. I malerens kopi er billedrummet dog udvidet, hovedscenen rykket tilbage til mellemgrunden og baggrundsarkitekturen yderligere bearbejdet i forhold til forlægget. Farverne er stærkt dekomponerede og fremtræder som hvide (Kristus), røde, blålige, brunlige og grønne toner.

Rammeværket står sortmalet med forgyldte lister, konturer og indskrifter. Hængestykkets gravvers⁶⁷ er med fraktur, præget af sekundære opmalinger. De tre vers kommenterer maleriet og har tillige passager, som hentyder til af-dødes stilling: »Da jeg til Folcked taled ...« og »... ieg her hafde væred Hans (= Jesu) Præst, hans Clerk og Kirkedegn«. I topstykket holder to putti en laurbærkrans med røde bær og bånd omkring initialerne JEOP, der som det flankerende »Anno 1711« er med store skønskriftsbogstaver. Topstykkets dekoration og indskrift står svagt læseligt, tilsyneladende ikke opmålet. På syd-væggen i tredje fag fra øst, øst for vinduet.

2a-d) 1731 skænkede Hillerød-købmanden Claus Ebbesen kirken fire store malerier i forbindelse med oprettelsen af et legat til fordel for en dansk skole (jfr. Sundbo I, 215ff.). Claus Ebbesen var født i Slangerup som søn af købmand Ebbe Jensen (jfr. gravsten nr. 3) og således broder til ovennævnte rektor, Jørgen Ebbesen. Dette forklarer, at malerierne fremtræder som mindetavler i nær tilknytning til broderens. I lighed med denne har de profileret billedramme med

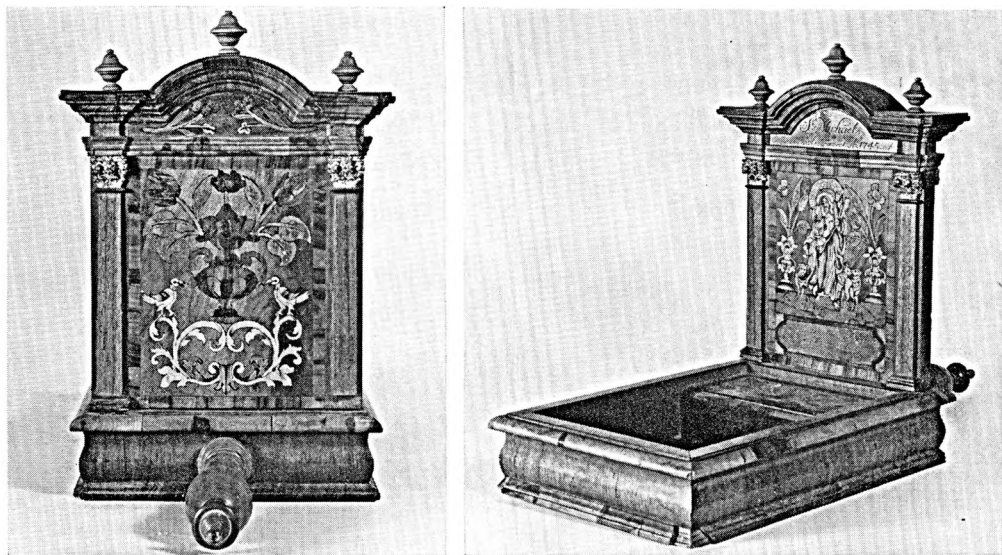
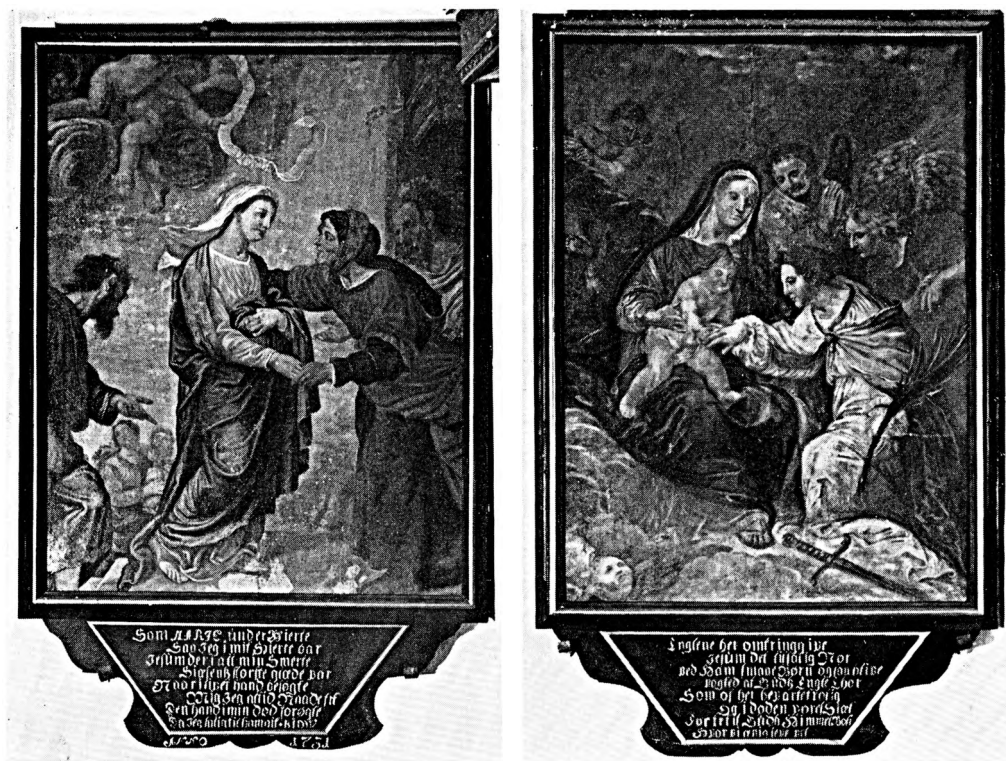

Fig. 43. Slangerup. Pengetavle 1745 (p. 2076).

LL. 197,1

Fig. 44—45. Slangerup. Malerier. 44. Besøgelsen (p. 2081). 45. Den hellige Katharina af Sienas tro-
 lovelse (p. 2082).

hængestykke, i hvis trapezformede skriftfelt er malet vers, som tolker billedernes indhold i relation til giveren og dennes familie. Samtlige oliemalerier er malet på lærred, og de religiøse kompositioner er utvivlsomt kopieret efter grafiske forlæg, som i de fleste tilfælde står Rubens-kredsen nær, jfr. 2 b. Maleriernes tilstand er som helhed præget af dekomponerede farver og betydelige afskalninger. Rammeværket står sortmalet med forgyldte lister og opmalede indskrifter (fraktur med store skønskriftbogstaver). 1909 gennemførtes en konservering af malerierne 1 og 2 a—d, jfr. p. 2086.

a) (Fig. 44). Besøgeisen, 165x 130 cm. På skriftbåndet, som holdes frem af svævende putti, læses med versaler: »[Mari]aa mea domin[a]« (»Maria, min herskerinde«). Marias kjortel rosa, kappen blå; Elisabeths kjortel og hovedtøj mørk, dekomponeret blå, kappen rødlig. Himlen lyseblå. Hængestykkets to vers efterfølges af initialerne KIDW for Kirsten Jensdatter Woller, Claus Ebbesens første hustru († 1717, jfr. Sundbo I, 216). Under skriftfeltet: »Anno 1731«. På nordvæggen i tredje fag fra øst, øst for vinduet.

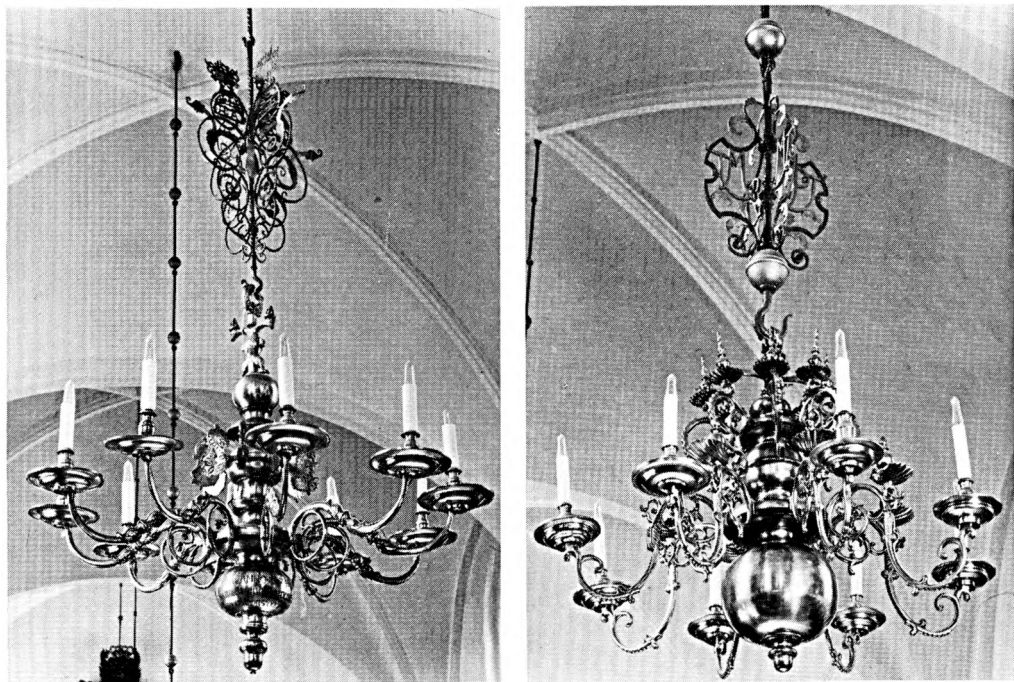
b) Kongernes tilbedelse, 171 x 126 cm, kopieret efter stik af Rubens-maleri⁸⁶.

Marias kappe er blå, den knælende konge har rød kappe med hermelinskrave. Pagen i forgrunden har grøn kappe, mens kongen bag den knælende har en gulliggrøn. I øvrigt dominerer røde, grå og brune farver. Den sidste linie af hægestykkets to vers flankeres af initialerne CES og KSD for Claus Ebbesen og hans anden hustru Karen Svendsdatter (Corth, † 1737, jfr. Sundbo I, 216). Under skriftfeltet: »Anno 1731«. På nordvæggen i fjerde fag fra øst, øst for vinduet.

c) Omskærelsen, 166x296 cm. Bag bordet, hvorpå omskærelsen foregår og som bivånes af en talrig forsamling (knælende kvinde med fakkel i forgrunden) anes templets søjler mellem hvilke er ophængt et tæppe, hvorpå med gylden fraktur: »Christi omskærelse«. Hovedfarverne er rosa, zinnober og blå. Hægestykkets indskrift er to vers⁶⁷, og under indskriftfeltet læses initialerne IEC for Jørgen Ebbe Clausen, Claus Ebbesens søn af første ægteskab († 1749, jfr. Sundbo I, 216), samt »Anno 1731«. På nordvæggen imellem fjerde og femte fag fra øst.

d) (Fig. 45), den hellige Katharina af Sienas trolovelse, 168 x 126 cm. Marias kjortel rød, kappen blå; Katharinas kjortel hvid, kappen blå med grøn foring; de to engle i henholdsvis gul og rød kappe. Blå himmel med hvide skyer. Hægestykkets to vers (»Englene her omkring give / Jesum det lif salig nor / ved Ham smaae Børn ogsaa blive / vogted af Gudss Engle Chor / som os her bevarte trolig / Og i døden vores Siæl / Førte til Gudss Himmel Boli / Hvor vi ævig leve vel«) viser, at den katolske helgenfremstilling enten ikke er forstået eller bevidst omtolket⁸⁷. Spor efter initialerne BBDC og DIDI samt »Anno 1731«⁷⁷ under indskriftfeltet. På sydvæggen i tredje fag fra øst, vest for vinduet.

Lysekroner. 1) Fig. 46, skænket 1674, men fra o. 1600 (sml. Helsingør, S. Marie, krone nr. 1, p. 448 og fig. 143). Det rigt profilerede skaft ender i kugleled med graveret fraktur og versaler i tre linjer: »Anno 1674 Gud til ære oc Slange-rups Kircke til beprydelse Hafuer Borgemester Hans Atke oc Hans Kiere Hustru Anne Andres daater Ladet bekaaste og forære denne Liuse Krone«. Allernederste led er fornyet. De ti næsten vandrette lysearme har delfin på midten og er rullet op i en stor volut inde ved skaftet. Herover sidder der ti flade pyntearme med graveret dekoration, som får dem til at ligne fabelvæsener. Foroven dobbeltørn, nu uden vinger. *Ophængningsstangen* fra 1674 er en led-delt, snoet jernstang med småprydelser midt på hvert led og flammesol øverst; forneden fire vinkelret på hinanden anbragte prydvinger med volutter og fladjern, som løber ud i narrehoved. I de øverste volutslyng er Hans Atkes initialer udstanset, og derover holder to hænder udstanset alliancevåben, hans med rude mellem vinger som hjelmtegn, hendes med fugl. På skjoldene er malet henholdsvis tre ruder og Jesumonogram. I femte fag fra øst.

L. L. 1962

Fig. 46—47. Slangerup. Lysekroner. 46, skænket 1674 (p. 2082). 47, skænket 1725 (p. 2084),

2) Skænket 1618, sønderslået ved tårngavlens fald 1827³⁶ og genophængt efter omfattende fornyelse 1877⁸⁹. Gammel er skaftets nedre del og den fladtrykte hængekugle med følgende indskrift: »Anno 1618 i Iesv nafn af Gvds forsy en hafver jeg Jacob Clavssøn og mind hvstrve Kiesten Iørgens Daater forerit denne krone y Sancte Michels kierke y Slangervp Gvd til ære oc ander giode Christenne minnisker til gaat exempel«. De oprindelige arme må formodes at have set ud som f. eks. på kronen i S. Marie kloster (p. 531 og fig. 22) eller Blistrup (p. 1274). De fornyedes også 1877 af metalstøber Rasmussen, København, tillige med piber og skåle, »således at kronen blev som ny«³⁶.

I rødmalet jernstang med forgyldte kugler. I vestligste fag.

3) Skænket af Thomas Kingo ifølge hans testamenteriske bestemmelse 24. juli 1701, tillige med penge til lys og til betaling af klokkeren for rengøring og vedligeholdelse⁸⁸. Versalindskrift i spiral på fmprikket bund på den store prydkugle: »Dit ord o Gvd det er din kirkes lyse krone som skal veyvise os til lysets ævig throne lad oc i Slangerup dit Lyvs ey pvstes vd det beder Kingo som bar fakel for din brvd fra Ao 1668 den 6. septembr. som sogneprest her paa steden indtil Ao 1677 den 25. febrva hand af Gvd og hans konglig mayestet blev kaldet til at vere biskop udi Fyhens stift«. Under hængekuglen er der drueklase og over den et fladt led med otte lysearme; samme antal prydkugler.

arme med knopper og små hoveder foroven udgår fra et højere siddende vaseformet led. Øverst er der otte, mindre lysearme med kugleled over og under fastgørelsesledet. I stedet for topfigur har kronen et stort, ovalt, fladt messingskjold med Kingos våben, som er tværdelt af hvidt, hvori springende, sort, vinget hest, og blå, hvori tre gule stjerner over en gul halvmåne. På hjelmen arm i ærme med manchete som holder laurbærkrans mellem to vinger⁹⁰. Det flankeres af »palmegrene«. Oprindeligt i koret, nu i tredje fag fra øst.

4) (Fig. 47) 1725, købt i København og skænket af præsten Peder Friis tillige med penge til dens renholdelse og lys til jul og pinse⁸⁸. Den barokke krone har rigt profileret skaft endende i stor, glat hængekugle; de otte s-svungne lysearme har mindre, muslingeskalkformede prydsåle. Tilsvarende findes på de otte pyrdarme foroven. På skaftets øverste, flade kugleled er der en fugl med udbredte vinger; en kløverformet ring er fæstnet til dens ryg. I rødmalet jernstang, købt hos kongens klejnsmed i København, med forgyldte kugler mellem leddene; det nederste har fire vinger med sammenslynget MF i de to og PF i de andre to, refererende til givenerne. I tredje fag fra øst.

Lysearme. 1) Skænket 1648; graveret versalindskrift langs vægpladens rand: »Hans Fvringh Margrete Hans Daatter Anno dommino 1648«. En hånd holder armen, hvis indre S-sving ender i havhestefigur; forbenet hviler på lysearmens midtled, som dannes af delfin, der gaber over bladknop (se fig. 65). Det ydre S-sving ender i en fugl. Svarer til lysearm i Veksø (Lyng-Frborg. hrd.) skænket 1637 og Store Fuglede (Ars hrd., Holbæk amt). På rund, forgyldt egetræsplade, der er stafferet som laurbærbladkrans. Ved prædikestolen.

2—3) Skænket 1668; årstallet er graveret på vægpladen under initialerne MSPIG for magister Søren Poulsen Judichær Gotlænder, og SOD for hans hustru Sophie Olufs Datter, der skænkede lysearmene efter mandens død 1668 (sml. epitaf nr. 4, gravsten nr. 11) tillige med en sum penge, hvis renter bl.a. skulle bruges til lys til froprædiken 1. november hvert år⁸⁸. Den vandret svungne lysearm, der holdes af en hånd, har bladdekoration omkring midtled. Det indre slyng ender i delfinhoved, det ydre er glat; profileret lyseskål. I koret på hver side af korgitterdøren, hvor de vist altid har været.

Lyseholder, fra 1500'ernes begyndelse, af gennembrudt jernarbejde, forskelligt udarbejdet på for- og bagsiden og simplest for enderne. En større lysepig i midten flankeres af holdere til to mindre lys. For enderne og under bunden er der skævt udtrukne volutbøjler af fladjern. Muret fast i væggen i Hans Atkes stol.

Tårnur, støbejern, signeret A. Funch, anskaffet 1861 for 600 rdl.³⁶. Otte-døgnsværk med timeslagværk. Værket, af denne tårnurfabrikants standardtype med stiftgang, er anbragt i tårnets øvre mellemstokværk med samtidige, runde, malede urskiver af metalplade på syd- og vestfacaden⁹¹. Et tidligere (†)tårnur, som slog både kvarter- og timeslag, også på to klokker inde i kir-

ken⁹², nævnes første gang 1661⁶². Det gamle værk solgtes 1862 for 20 rdl.³⁶.

Klokker. 1) Romansk, fra 1200'rne, uden rammestreger. Foroven på legemet findes fire liljeornamenter meget lig hinanden. Tvm. 67 cm. I klokkestolens smallere midtfag. Ophængning ved Aug. Nielsen Thubalka Roslev 1949.

2) 1572, muligvis af Gert van Mervelt, sml. Karlebo, Lillerød (p. 898, 1975) og Oppe Sundby (Lynge-Frborg. hrd.). Om halsen reliefversaler mellem dobbelte rammelinier: »Borgmester oc raedmend oc kirckeverie y Slangervp lodt støbe denne klokke anno 1572«. Ved munden to og fem reliefnjer. Tvm. 95 cm. Nordligst i klokkestolen. — Det er vistnok denne klokke, der 1615 kaldes 12-klokken⁴¹.

3) 1747, af Henrik Tessien. Reliefversaler på den ene side af klokkelegemet: »Anno MDCCXLVII regnante Augustiss. Patre patriæ Friderico Qvinto præside Nicolao de Gerstorp Eqv. Aur. lib. bar. præsule consule Petro Hersleb in gloriam dei et usum templi Slangerp fusa est hæc campana. Hienrich Tessien støbte mig« (»i året 1747 da fædrelandets høje fader Frederik V. regerede, da Niels Gersdorf, gylden ridder og friherre, var lensmand, og da biskop Peder Hersleb var rådgiver, blev denne klokke støbt til Guds ære og Slangerp kirkes brug«). På klokkens anden side findes Frederik V.s kronede monogram, og om halsen står der mellem bladborter: »Ære være Gud.. .«; hankene prydes af masker. Tvm. 126 cm. Denne klokke omstøbtes af en ældre, kirkens største, der ved nedtagningen vejede 8 skippd. 16 lispd. 2¹/₄ pd., hvorefter der tillagdes så meget malm, at den nye vægt blev 9 skippd. 9 lispd. 14³/₄ pd. Støbningen foregik i en klokkestøberovn, der var opbygget på kirkegården; herfor måtte klokkestøberen betale leje. Ophængning som nr. 1, i klokkestolens sydligste fag.

Klokkestol, 1727, af fyr, af mester Hans Sørensen, Roskilde; arbejdslønnen betales til Lars Vollesen i Slangerp⁴⁵. Stolen er på tre fag, hvoraf de to yderste er de største. Tømmernummereringen er foretaget med indhugne romertal.

GRAVMINDER

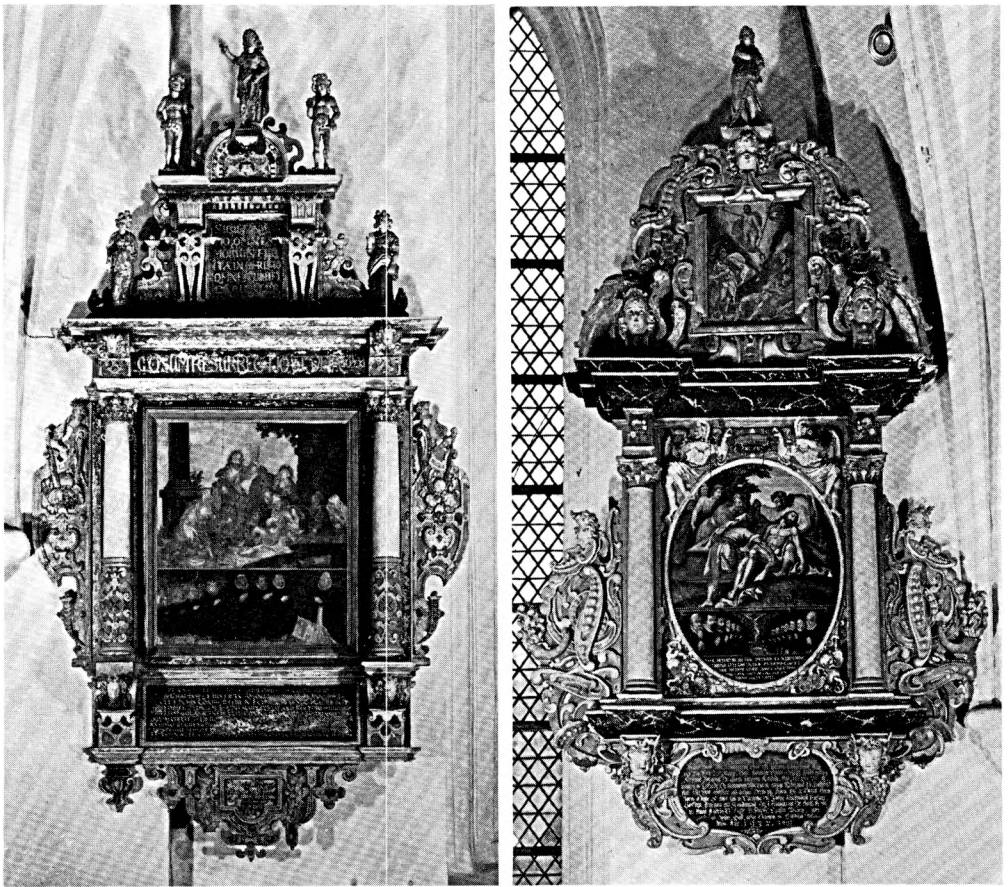
I kirken hænger syv træepitafier, som dækker tidsrummet fra ca. 1615 til 1728, og i tårnrummet opbevares fragmenter af et bruskarokt sandstensepitafium fra 1600'rne. Allerede 1847 skrev biskop Mynster, at kirkens malerier »trænge til restauration«⁹³. Igen 1888 pegede kirkebygningens restaurator, Herholdt, på epitafernes sørgelige forfatning; men først 1909 godkendtes et forslag om, at menigheden bekostede en beskeden restaurering af epitafiemalerier og andre malerier, jfr. p. 2081. Arbejdet, der udførtes af kunstmaler Valdemar Kongsdal under Nationalmuseets tilsyn (Chr. A. Jensen), bestod hovedsagelig i fjernelse af gamle fernislag, fæstning af afskallende lag, retouchering m.m. Selve epitafierne trænger dog fortsat i allerhøjeste grad til såvel en snedker- som malermæssig istandsættelse. Af kirkens 14 bevarede gravsten er hovedparten fra 1600'rne.

Mindetavle, 1892, gipsafstøbning, 83x63 cm, efter medaljon med portrætter af Thomas Kingo og hans hustru, Birgitte Balslev, fra epitafiet i Fraugde kirke (Odense amt, Åsum hrd.), udført 1702 af Thomas Quellinus⁹⁴. Kvadratisk træramme, gråmalet med forgyldte profillister. Skænket 1892 af billedhugger N. W. Fjeldskov⁹⁵. På sydvæggen i andet fag fra øst, vest for vinduet.

Epitafier. 1) O. 1615 (fig. 48)⁹⁶. Til minde om »de fortræffelige mænd« rådmænd i København, Hans Dal (»Johannes Dal«), født i Jylland. Han døde (1591, jfr. Sundbo II, 165), da han havde levet 66 år og omkring fire af disse i ægteskab. Sognepræst, magister Jens Mortensen (»Jo(h)annes Martinius«), født i Skåne, sagde denne urene verden farvel (16. sept. 1595, jfr. gravsten nr. 8) i sin alders 44. og sit ægteskabs 3. år. Sognepræst, magister Christian Fabricius, født i København, † 3. febr. 1615 efter 20 års præstegerning og 19 års ægteskab, med fire sønner bortrevne ved en for tidlig død. Opsat af Ma[r]g[ret]a Rhum[an], enken efter de tre nævnte mænd.

Det arkitektonisk opbyggede epitafium har korinthiske søjler med prydbælter foran muslingeskalnicher over beslagværksfelt. Både vinger og hængestykke prydes af en rulleværksornamentik, der i hængestykket danner kartouche om skriftfelt. Topstykket har fem frifigurer, af hvilke de to nedre formentlig repræsenterer dyder (attributterne er, bortset fra en bog, gået tabt), mens de tre, som kroner indskriftfeltets gavlf, forestiller Kristus, flankeret af Adam og Eva.

Den stærkt afskallende staffering har en rigelig anvendelse af guld på ornamentikken, hvis baggrund er holdt i blå og grønt (prydbælterne). Søjleskafterne har lys marmorering, mens en rød farve fremhæver en enkelt profilliste i billedramme og krongesims. De latinske indskrifter er med gyldne versaler på sort grund: Storstykkets postament rummer personalia, mens mindetavlens giverske nævnes i hængestykkets indskrifttavle. Frisen har et citat fra Johs. XI (»jeg er opstandelsen og livet«), og i topstykkets felt læses som en illustration til gavlfigurerne: »Ligesom alle dør i Adam, således skal alle få liv i Kristus«.

L. L. 1973

Fig. 48—49. Slangstrup. 48. Epitaf nr. 1, opsat af Margrete Rhuman over hendes tre mænd, rådmand Hans Dal, sognepræst Jens Mortensen og sognepræst Christian Fabricius, † 1615, samt fire sønner (p. 2086). 49. Epitaf nr. 3, opsat 1632 af rådmand Soren Jensen og hustruen Anna Andresdatter over rådmand Jacob Clausen, † 1624, og familie (p. 2088).

Storstykkets maleri, 87 x 76 cm, er todelt og malet med olie på træ. Den religiøse scene i tilslutning til friseindskriften, en fremstilling af Kristus, der opvækker Lazarus, bygger på stik af Jan Muller (1571—1628)⁹⁷. Farverne står blegnede: Lyse kjortler med blålige skygger og kapper i rødt (Kristus), grønt og blåt. Staffagen brunlig, himlen lys blå med hvide skyer. Det lavere portrætfelt afbilder otte knælende, sortklædte figurer med lyse kraver på mørk baggrund. Fra venstre de fire drenge, herefter de tre ægtemænd og længst til højre Margrete Rhuman, bag to formentlig dødfødte børn, som ikke nævnes i indskriften. På nordvæggen i første fag fra øst (koret), vest for vinduet.

2) 1631⁹⁶. [Borgmester] Hans Mich[elsen], † 1629 [i sin alders 30. år] med to børn. Opsat 1631 af enken Sophia [Ha]nssdaatter⁷⁷. Arkitektonisk opbygget træepitafium med storfelt, indrammet af søjler, profileret fodstykke samt ge-

sims med englehoved, frugtbundter og diademhoveder. Apostelfigurer, hvilende på volutter, fungerer som vinger: Til venstre Peter med kors og bog som attribut, til højre Paulus (fig. 51). Såvel hænge- som topstykke rummer skriftfelter i kartoucher, der for førstnævntes vedkommende dannes af et par vingede, nøgne kvindelige halvfigurer. På topstykket står tre putti, mens to hviler på volutter over den forkrøppede kronesims. De siddende putti er udstyret med dødssymboler, henholdsvis kranie (til venstre) og timeglas, mens de stående, der nu mangler attributter (figuren til venstre holder dog afbrækket stang, rest af lanse?), formentlig oprindeligt har båret Kristi lidelsesredskaber.

Trods kompositionelle forskelle er der mange træk (profileringen af fodstykke og gesims, ornamentale detaljer m.m.), som knytter epitafiet sammen med rådmand Jacob Clausens (nr. 3) fra 1632. Ornamentikkens bruskarokke karakter, aposteltyperne (jfr. fig. 51) og hele den kvalitetsfulde skæring i de to epitafier gør det endvidere rimeligt at antage, at de begge er leveret af det værksted i Kratmøllen ved Slangerup overdrev, som på denne tid under Hans Barchmanns ledelse forsynede mange nordsjællandske kirker med inventarstykker, jfr. eksempelvis prædikestolen i Lillerød (p. 1972) fra 1632 og de samtidige altertavler i Dråby og Krogstrup (Horns hrd.).

Stafferingen er gulligrå med rigelig forgyldning (bl.a. af malerirammen) og søjleskafterne rødlig med grå marmorering. Indskrifterne gyldne på sort bund. Topstykkets er resterne af latinsk ærevers (disticha?) over Hans Michelsen samt henvisning til Job 19,25 mens hængestykkets delvis bevarede danske giverindskrift hovedsagelig er med fraktur og rummer personalia. Storstykkets maleri (fig. 50), 91 x70 cm, er tværdelt og malet med olie på træ. Den religiøse fremstilling, et knæstykke, som på samme tid viser Kristus for folket («Ecce Homo») og Pilatus, der vasker sine hænder, er komponeret med figurer, som er direkte lån fra Hendrick Goltzius' kobberstukne passionsserie, 1596-99⁹⁸. Personerne i det lavere portrætfelt er indordnet i ovale kartoucher, som flankerer forkrænkelighedssymboler: kranie, hvorover vinget timeglas med flamme mellem vingerne. Disse portrætter er tilsyneladende malet ind i ovalerne af en anden maler, hvortil kommer, at fire af figurerne er en senere tilføjelse, som forstyrrer den kompositionelle balance i kartoucherne. På mandssiden drejer det sig om mandsportrættet bag Hans Michelsen yderst til venstre samt en dreng yderst til højre; på kvindesiden er pigen yderst til venstre blevet klemt ind, ligesom et spædbarn foran Sophie Hansdatter er malet til. Da Hans Michelsens enke sandsynligvis indgik ægteskab med hans efterfølger, borgmester Falch Olsen († 1655, jfr. Sundbo I, 116) i 1632, er det formentlig denne og børn af dette andet ægteskab, som er malet til. På nordvæggen i tredje fag fra øst, vest for vinduet.

3) 163 2 ⁹⁶ (fig. 49). Rådmand i Slangerup, Jacob Clawssøn, † 25. maj 1624

L.L. 1974

Fig. 50. Slangstrup. Maleri fra epitaf nr. 2, opsat 1631 af Sophie Hansdatter over manden, borgmester Hans Michelsen, † 1629, og to børn (p. 2088).

efter 53 års ægteskab med Kirstine Jørgens D(atter), † 26. febr. 1629, samt deres 11 børn og 2 børnebørn. Opsat 3. aug. 1632 af rådmand i Slangstrup, Søffren

Jenssøn (†1638, jfr. Sundbo II, 110) og hustruen Anne Andris D(atter), <disse s(a)l(ige) folks eneste arving>⁹⁹. Anne Andresdatters fader, møller Andres Jacobsen †1607, jfr. gravsten nr. 6) var søn af Jacob Clausen. Selv døde hun 1689; siden 1653 havde hun været gift med rådmand, senere borgmester i Slangerup Hans Atke (jfr. epitafium nr. 5, gravsten nr. 12, gravkrypt nr. 1 samt Sundbo I, 138). Det velskårne træepitafium er sandsynligvis leveret af samme værksted som epitafium nr. 2; dog er den bruskarokke ornamentik nu mere dominerende. Storstykkets ovale billedfelt flankeres af korinthiserende søjler og indrammes i de øvre svikler af engle med »flammeornament« (palme-gren i bruskarok version?) og holdende laurbærkranset indskrifttavle. I vingerne indgår brændende olielampe. Hængestykkets kartouche mangler i dag et afsluttende nedhæng (ses på fotografi 1931). Figuren på topstykket er en kvinde (hænderne er fornyet, ingen attributter).

Farverne, der skaller meget, er overvejende grå med rigelig forgyldning af ornamenten, partiel grønmalning af blade og naturlig karnation med kindrødt på englehoveder. Gesimserne sorte med hvidlig marmorering og forgyldte lister. Ligeledes guld på malerirammerne og gyldne indskrifter på sort bund. Hængestykkets person- og giverindskrift er som laurbærkransens citat fra Johs. XIV (»jeg er vejen og sandheden og livet«) med fraktur, citatangivelsen dog med versaler. Storfeltets maleri, 104x84 cm, er tredelt og malet med olie på træ. Øverst en fremstilling af gravlæggelsen efter stikforlæg¹⁰⁰. Farverne er stærke og hårde; særlig markant er den rygvendte forgrundsfigur med gul kjortel og blå skærf over røde benklæder på baggrund af den grønlig staffage og blånende himmel. Herunder det smalle portrætfelt med Jacob Clausen og Kirstine Jørgensdatter samt deres børn, flankerende et krucifiks hvorover INRI. På mandssiden efterfølges den gråskæggede rådmand af fem sønner, to voksne og tre drenge; til højre hustruen med konehue efterfulgt af seks jomfruer (flettet hår) og et svøbelsbarn — måske et af de to børnebørn — ved korsets fod. Farverne mørke i dragter og baggrund, himlen bag krucifikset dog brun med grålig skybrømme. Det tredje felt har latinsk ærevers (to disticha) over Jacob Clausen, malet med gyldne versaler på sort grund. Topstykkets maleri viser opstandelsen. Farveholdningen er som i storfeltets religiøse fremstilling broget med stærke hvidlige, gule, røde og blå farver. På sydvæggen i første fag fra øst (koret), vest for vinduet.

4) Før 1656⁹⁶ (fig. 52). Villads Andersen (»Vilhadus Andrea«), tidligere kongelig musiker (»musicus regii«) og dernæst sognepræst i Slangerup, født i Ålborg 1593, kaldet 23. okt. 1629, † 19. marts 1637 i sin alders 44. og sit ægteskabs 18. år; efterladende hustru og datter, begravet foran altret. Monumentet er rejst af efterfølgeren, magister Søren Poulsen Judichær Gotlænder (»Severinus Pauli Judichærus Gotlandus«) og begges hustru, Kristine Nielsdatter (»Christina

L. L.1073

Fig. 51. Slangerup. Paulus. Detalje af epitaf nr. 2, opsat 1031 af Sophie Hansdatter over manden, borgmester Hans Michelsen, † 1629, og to børn (p. 2088).

Nicol(ai)«) samt dennes datter af første ægteskab, Kristine Villadsdatter (»Christina Vilhadi«). Efter 1668 er datterens navn malet over og den oprindelige

indskrift suppleret med en sekundær, som fortsætter med oplysninger om Kristine Nielsdatter, født 1604 i Helsingør, † 1656 i sin alders 52. og sit ægteskabs [18.] år. Magister Søren, født 1599 på Gotland, kaldet 1637, † 166[8] i sin alders 69. år. Fremdeles til minde om hans efterfølgende hustru, Sophie Olufsdatter (»Sophia Olai«), født 1622 i Roskilde, † 16 □ i sin alders □. og sit ægteskabs □. år. Alle begravet foran altret (jfr. gravsten nr. 11).

Epitafiet består af et oliemaleri på lærred, 183x154 cm, i fladbuget ramme, omgivet af udsavet rammeværk med malet udsmykning. Det stammer formentlig fra samme værksted, som det nærbeslægtede epitafium i Frederikssund fra 1655 over sognepræst Claus Bertelsen Stenderup og hustru (p. 668). Maleriets fire knælende personer forestiller Søren Poulsen Judichær¹⁰¹, Villads Andersen, Kristine Nielsdatter og Sophie Olufsdatter. Som påpeget af Chr. Axel Jensen er sidstnævnte dog først malet senere som en overmaling af en oprindelig kvindefigur, af hvilken træk af ansigtet, dragtens opstående krave m.m. endnu anes under de sekundære lag. Sophie Olufsdatter har således ladet sig male på bekostning af portrætfiguren af Kristine Villadsdatter, ganske svarende til at hun ved supplerings af personindskriften har overmalet dennes navn. Karnationen gullig (Sophie Olufsdatters en anelse i retning af det lyserøde), dragterne sorte med hvide kraver, hovedlin, ærmer og forklæder. Søren Poulsen og Kristine Nielsdatter knæler på mørkegrønne puder. Baggrunden er brunlig med brungul skyåbning, hvori røde hebraiske bogstaver (Jahve) og englehoveder. Sort maleriramme med forgyldt liste. Det dekorative rammeværks figurer og bruskarokke ornamentik er malet gråt i gråt (grisaille), mens de latinske indskrifter er med gylden kursiv på sort bund. De flankerende dydefigurer forestiller til venstre Troen, hvorunder »Fides« (med versaler) og »Anno«, til højre Håbet, hvis indskrifter i feltet under figuren dog mangler (slettet?). Supplerings af den oprindelige personindskrift under maleriet har nødvendiggjort en udvidelse, som forneden griber ind over kartouchen. Såvel denne ændring som den sekundære, noget grovere kursiv er i tidens løb skallet meget af. Topstykket har kranie med vinget timeglas mellem to skriftfelter, hvorover putti med emblemskjolde. Til venstre et vinget anker med slange om stangen, som gennemborer et brændende hjerte. Foroven »Jahve« med hebraiske bogstaver; omkring emblemet SPG (versaler) for Søren Poulsen Gotlænder. Til højre opslået bog (bibel), omvendt rigsæble (verden) og KND for Kristine Nielsdatter. Baggrunden er henholdsvis blågrå og gulbrun, hjertet og bogstaverne røde; i øvrigt grå og sorte farver. Emblemerne tolkes af de latinske vers (to disticha) i felterne nedenunder:

»Qui Christo fidit, qui per / Christum omnia Sperat, / Dæmone devicto
morte / beatus erit.« (»Den, som tror på Christus, som ved Christus håber alt,
vil, når den onde ånd ved døden er overvundet, blive salig.«). — »Mundus si

L. L. 1973

Fig. 52. Slingerup. Epitaf nr. 4, opsat for 1656 af sognepræst Soren Poulsen Judichær Gotlænder, † 1668, og hustruen Kristine Nielsdatter, † 1656, over sidstnævntes første mand, den tidligere sognepræst, Villads Andersen, † 1637 (p. 2090).

fidus perversus / deserit eccè, / Hos consolentur mystica / Verba Dei.« (»Hvis en vrang verden svigter de troende, se, da monne Guds mystiske ord trøste disse.«). I hjørnet mellem sydvæggen og korpolygonen.

5) Før 1675⁶. Borgmester i Slangerup, Hans Atke, som altid søgte at øge denne kirkes gavn og byens tarv (jfr. altersølv, gravsten nr. 12, gravkrypt nr. 1 samt Sundbo), † 16. juni 1680, og hustruen Anna Andris daatter, † 16□. Træepitafium med ovalt storfelt, flankeret af koblede søjler omvundet med løvværksspiral. Mellem søjlerne står dydefigurer, til venstre Retfærdigheden (med sværd, vægt og bind for øjnene) og til højre Klogskaben (med spejl og slange); mellem billedrammen (jfr. fig. 53) og vulstgesimsens kølbue ses ægteparrets våben: tre ruder for Hans Atke og fugl (due?) på kvist for Anna Andresdatter. Foran det svagt hjerteformede hængestykkes kartouche er to svævende putti, den venstre med dommedagsbasun (zink?), den højre oprindelig pustende sæbebobler fra en endnu bevaret skål¹⁰². Topstykkets indskriftfelt er en liggende oval, som flankeres af volutter samt dydefigurer, stående på storsykkets gesims. Kvinderne personificerer til venstre Troen med kalk og kors, til højre Håbet med anker (kun ringen bevaret) og due. Som topfigur en siddende putto, som støtter venstre albue på kranie, et brudstykke i højre hånd er måske resterne af en nedadvendt fakkell. Adskillige slående lighedspunkter i komposition og stilistiske enkeltheder samt ikke mindst hele præg af rå håndværk henfører epitafiet til samme værksted som broderens, Karsten Hansen Atkes overfor (nr. 6), et værksted, som borgmesteren også har overdraget udfærdigelsen af døbefonten.

Stafferingen er gennemført med stort sjuskeri. Hovedindtrykket er bestemt af hvidlige farver på figurer og grålige på de arkitektoniske led; dog er storsykkets gesims sort og topstykkets gavnl rød, begge med lys marmorering. Søjleskafterne er sorte med løvværk i grønt og guld. Indskrifterne er gyldne på sort bund. Hængestykkets gravvers og personalia, som må være malet efter Atkes død, er med fraktur og hebraiske bogstaver (»Jahve«); topstykkets latinske ærevers med versaler⁶⁷. »Anno 1675« omkring ægteparrets våben angiver således formentlig tidspunktet for epitafiets staffing som helhed. Storfeltets maleri, 135x112 cm, olie på lærred (blåstribet dynevår), danner med sine kunstneriske kvaliteter (fig. 53) en bemærkelsesværdig kontrast til selve epitafiet. Atkes hår er rød-blondt og karnationen varm i modsætning til Anna Andresdatters blegere ansigt. Dragterne sorte, kraverne samt hustruens ærme og forklæde grålige. Baggrundens fremstilling af Kristi bøn i Gethsemane have er baseret på et kobberstik i Hendrick Goltzius' passionsserie, jfr. epitafium nr. 2, og er holdt i mørke, blågrønne toner. Himmelen er gråviolet, dragterne grålige, bortset fra den ene sovende apostel som fremhæves med zinnoberrød kjortel. På sydvæggen i andet fag fra øst, øst for vinduet. På væggen under

L. L.1973

Fig. 53. Slangerup. Maleri fra epitaf nr. 5, udført for 1675 for borgmester Hans Atke, † 1680, og hustruen Anna Andresdatter, † 1689 (p. 2094).

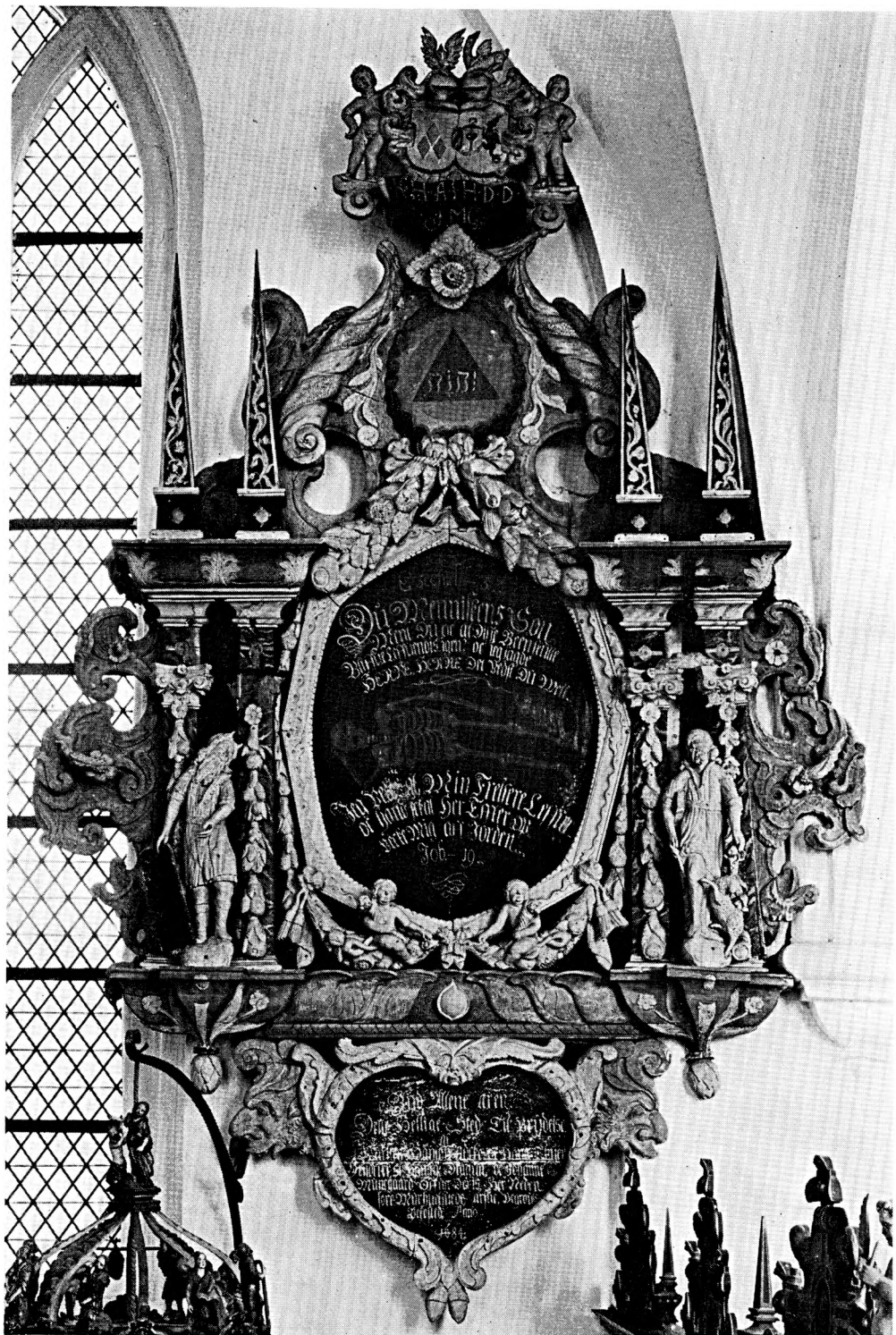
epitafiet var oprindelig malet et ærevers for Atke, underskrevet af Torben Winding i Kongens Harrested⁶⁷, men allerede overkalket før 1700-tallets midte⁷⁷.

6) Senest 1678 (fig. 54). Karsten Hansøn Adcke († 1692, jfr. gravkrypt nr. 2) og hans to hustruer, salig Helwig Dragun († 1674, jfr. gravkrypt nr. 2) og Johanne Muncgaard († 1707, jfr. Sundbo I, 162) bekostede anno 1684 epitafiet over deres her neden for »Murhuelfuede, arfue, Begrauls«. De to putti på guirlanden under midtfeltet bærer overflødighedshorn, og frifigurerne mellem de koblede pilastre forestiller henholdsvis Moses, holdende lovens tavler samt oprindelig tillige slangestav? og Johannes døberen, af hvis korsstav kun en rest i hånden er bevaret. Topstykket krones af våbenskjolde: det venstre har tre ruder for Atke, det højre er lodret delt og har anker med hjerte og drage (»dragun«) for Helvig Didrichsdatter Dragun. Hjelmtegnet er henholdsvis vinget rude og en drage. Godsforvalterens rige, men plumpe træepitafium stammer utvivlsomt fra samme værksted som broderens (nr. 5) overfor og er formentlig tillige samtidigt hermed; i hvert fald viser tilstedeværelsen af Helvig Draguns våben, at epitafiet er skåret inden Karsten Atke 1678 (jfr. Sundbo) giftede sig for anden gang.

Figurer, rammeværk, guirlander m.m. er stafferet med hvidlig farve. På fodstykke og gesims er benyttet rødt og hvidt, mens pilastrene er røde med lys marmorering. I topstykket brun trekant med gyldne hebraiske bogstaver (»Jahve«) på baggrund af gul og rosa himmel med brunlig skybrømme. Gyldne indskrifter på sort bund. I midtfeltet er afbildet en gullig benrad mellem passende citater fra Ezechiel 37 (»du menneskesøn.....«) og Job 19 (»jeg ved at min frelser lever.....«), skrevet med fraktur. Det er uvist, om epitafiet som helhed er blevet stafferet umiddelbart efter opsætningen; men indholdet af hængestykkets personalia godtgør, at denne indskrift er malet 1684 efter indgåelsen af andet ægteskab. Ligeledes er initialerne (versaler) K.H.A. og H.D.D. under topstykkets våben suppleret, formentlig sekundært med J.M.G. Stafferingen præges af, at fodstykke, gesims, vinger og topstykke senere er smurt over med en halvgennemsigtig grå farve. På nordvæggen i andet fag fra øst, øst for vinduet.

(†) 7) 1600'rne. Fragmenter af bruskarokt sandstensepitafium, bestående af to ca. 125 cm høje joniske hermer, henholdsvis en kvindelig og en mandlig (sidstnævnte i tre brudstykker, jfr. fig. 63), hvis skafter afsluttes af groteske masker. Hermerne har formentlig flankeret opbygningens storfelt, mens en konsol med løvemasker er eneste levn af det bærende fodstykke. Den grålige

Fig. 54. Slangerup. Epitaf nr. 6, udført senest 1678 for godsforvalter Karsten Hansen Atke, † 1692, og hustruen Helvig Dragun, † 1674 (p. 2096).

sandsten har været stafferet, og bevarede rester viser naturlig karnation af ansigter og overkroppe; gulligt hår. Farveholdningen i de ornamentale dele er bestemt af rødt (bærepuden, hermeskafterne), blå (draperierne) og guld. I tårnrummet.

8) O. 1728. Sognepræst i Slangerup, Peder Pedersen Friis (»Petrus Frisius P(etri) Fil(ius)«), født i Svendborg 29. sept. 1664, † 26. dec. 1728. Rammeværk af træ omkring hvid marmortavle, 104x64 cm. Opbyggelig indskrift⁶⁷ samt personalia på latin med fordybede versaler. Tavlens indfatning består af profilramme i vindueslignende opbygning med fodliste, toskanske pilastre og vandret fordakning. Båndakantus i volutsvunget og knækket forløb danner vinger og hængestykke, der er udfyldt med tidselagtige blade omkring palmet og i hængestykket et ovalfelt med laurbærbladramme. Topstykke med cirkelfelt, indrammet af laurbærkrans og palmegrene og holdt af svævende englebørn. I selve feltet ses et spejlmogram, der synes komponeret over P og F.

Marmortavlens versaler er forgyldte. Den arkitektoniske indramning er rødbrun med lys marmorering; vinger og hængestykke grå med forgyldning. I hængestykkets oval er malet Friis' våben, en fransk lilje, gylden på sort bund. Topstykket er helt forgyldt, dog er bunden i selve cirkelfeltet sort. I hjørnet mellem nordvæggen og korpolygonen (jfr. orgelpulpitur, gravsten nr. 13 og gravkrypt nr. 3).

Gravsten. 1) O. 1558. Welle(m) Iensse(n), borgmester i Slangru(p), †? maj [15]58. Grå, noget slidt kalksten, 218x119 cm, fladbuget arkadefelt med kanelerede pilastre og muslingeskalornament i lunetten. To bomærkeskjolde, hvis tegn flankeres af reliefversaler (til venstre hans initialer W I, til højre F W), hænger i bæreremme, som holdes af hænder, udgående fra skybræmme under arkitraven. Tværskrift i reliefraktur og -versaler (begyndelsesbogstaverne) rummer personalia og afsluttes med religiøs sentens på latin (C. A. Jensen: Gravsten nr. 408). Overført fra den tidligere sognekirke, nu i sydøsthjørnet af korgulvet.

2) 1591. Sognepræst i Slangerup, Laurids Nielsen (»Laurentius Nicolai«), † 18. [juni?]⁷⁷, begravet den 20. af hustruen, Margrete Thomasdatter (»Margreta Thomæ«). Grå, temmelig nedslidt kalksten, 217 x 142 cm, indskrifttavle i rulleværkskartouche, i hvis øvre lunette englehoved, foruden ophængt bomærkeskjold foran skriftbånd. Ramme med indvendig hulkant. Fordybet indskrift på latin, personalia med versaler, opbyggelige ord med fraktur, nederste trediedel af skriftfeltet er tomt. I bueslaget omkring lunetten læses: »Scio quod redemptor meus vivit« (»jeg ved, at min genløser lever«), på bomærkeskjoldets bånd: »Qvis est quid« (»hvem er noget«). Bomærket flankeres af reliefversalerne L N (C. A. Jensen: Gravsten nr. 821). Andet fag fra øst, i gangen foran korgitret.

3) O. 1600. Grå kalksten, 263x144 cm, med sekundær indskrift. Den arkitektonisk opbyggede sten svarer på nær bueslagets forløb nøje til en 1718 genanvendt sten i Helsingør, S. Marie (fig. 167). Sekundære, fordybede indskrifter 1693 for ejeren af »denne begravelsessted og sovekammer«, købmand Ebbe lensen [† 1718, jfr. Sundbo I, 216] og hustru, Anna Clavs Dater († 1728, jfr. Sundbo) med deres børn (jfr. gravkrypt nr. 4). På den øvre tavle et ærevers, bestående af fire firlinjede strofer (store skønskriftbogstaver), på den nedre ejerindskriften (versaler) og mellem tavlerne »anno 1693«. Bueslaget har »memento mori« sentens (»betenk ... i dag er ded mig i morgen dig«) og den liggende oval i lunetten Jesumonogram; begge med versaler. Postamentfeltets bomærkeskjolde har tegn, som formentlig tilhører stenens oprindelige ejere: til venstre korset rude, til højre korslam. Under skjoldene initialer med store skønskriftbogstaver, henholdsvis E.I.S og A.C.D for de sekundære ejere. Andet fag fra øst, i gangen.

4) O. 1600 (fig. 55). Rødbrun kalksten, 189 x 105 cm, med sekundær indskrift. Randskriftens oprindelige versaler gengiver peripatetisk et moraliserende vers, opbygget som seks, parvis rimede strofer⁶⁷. Hjørnecirklernes evangelistsymboler holder skriftbånd med evangelisternes navne. Rulleværkskartouchens trepasformede snip har Jesumonogram, og på den lille tavle forneden læses »memento mori« som kommentar til de afbildede dødssymboler. 1735 er den oprindelige personindskrift slebet ned og kartouchetavlen forsynet med indskrift for Iohan Nielsen Bruun, klokker i Slangerop <48> år, † <24. febr.> 17<41> i en alder af <70> år, og hustru, Leene Pedersdatter Rar, † 5. aug. 1735 i sin alders 80. år efter 41 års ægteskab. Tavlerne som foroven flankerer Jesumonogrammet har deres initialer I N S B og L P D R. I skjoldet forneden er indhugget sammenskrevet J N B og 1735. Kanten af stenen er forhugget. Femte fag fra øst, i gangen. Siges 1741 at være »ved dåben« (jfr. bygning p. 2033)⁶⁷.

5) O. 1602. Iesper Rasmvsøn Kremer (jfr. prædikestol) over hans hustruer, Kirstene Sovrensaater, † 8. juni 1595 og Else V(el)lemsdaater, † 14. dec. 1602 samt fire af deres børn. Rødbrun kalksten, 171 x 121 cm, tværskrift og randskrift med fordybede versaler. Randskriftens moraliserende vers⁶⁷ brydes af hjørnecirkler med Jesumonogram i relief samt forneden af udslidt bomærkeskjold i cirkelfelt, flankeret af »Iesper Rasmvsøn«. Sekundært indhugget mellem dette ejermærke og selve personindskriften ses tre ruder, flankeret af initialerne H A for Hans Atke (jfr. epitafium nr. 5)¹⁰³. Tredie fag fra øst, i gangen.

6) O. 1607. Andris Iacobsø(n) Kr(a)tmøller, † 12. febr. 1607 ved en ulykkelig hændelse i Langesøe. Grå kalksten, 142x98 cm, tværskrift med fordybede versaler, indrammet af rille langs kanten. Personindskriften indledes af Jesumonogram og latinsk sentens »Hora mortis incerta« (»dødens time er uvis«) og afsluttes med initialerne IK, flankerende bomærke. Herunder sekundært ind-

L.L.1973

Fig. 55—56. Slangstrup. 55. Gravsten nr. 4, o. 1600 med sekundær personindskrift 1735 over klokker Johan Nielsen Bruun, † 1741, og hustruen Lene Pedersdatter Rar, † 1735 (p. 2099). 56. Gravsten nr. 7, lagt 1609 af Anna Hansdatter over manden, kgl. hofapoteker Caspar Castrop, † 1607 (p. 2100).

hugget HA omkring tre ruder for Hans Atke, hvis hustru Anna var datter af Andres Jacobsen (jfr. epitafium nr. 3 og 5). Femte fag fra øst, i gangen.

7) 1609 (fig. 56). Caspar Castrop fra Røde(?) (»Casparus Castropius Rvdensis«), kgl. hofapoteker i 29 år, † 11. aug. 1607 på Frederiksborg i sin alders 59. år. Sat 1609 af enken Anna Hansdatter (»Anna Iohannis F(ilia)«). Rød kalksten, 176x105 cm, med reliefversaler. Over de ophængte bomærkeskjolde ses bånd med næsten bortslidte navnetræk; dog læses endnu over mandens skjold: »Caspar Cas...«. Hustruens skjoldmærke er en fransk lilje. I Nørre Herlev kirke findes epitafium over hofapotekerens 1590 afdøde fader, opsat 1613 af sønnen (p. 1956 f.). I sydøsthjørnet af korgulvet ved siden af gravsten nr. 1.

8) 1610. Sat 31. marts 1610 af Christen Rasmuss(en) (sognepræst Christian Rasmussen Fabricius, jfr. epitafium nr. 1) og hustruen Margrete Hans D(atter) over denne kirkes meget trofaste hyrde (d.e. forgængeren magister Jens Mortensen, jfr. epitafium nr. 1), † 16 sept. 1595, samt over deres yndige små sønner, Christopher og Frederik Christensen (»Christophero et Friderico Christierni F(iliis)«) med deres spæde brødre. Rødlig, temmelig slidt kalksten, 234-28 x

140 cm. Den latinske indskrift (givernes navne dog på dansk) er med fordybede versaler og fordelt på to tavler, forbundet med kæder. Mellem kæderne er op-hængt to skjolde, i det venstre hånd fattende om hammer (Fabricius = smed), i det højre fransk lilje for hustruen. Tavlernes langsider flankeres af rulleværk. Foroven tronende Gudfader i lunette, flankeret af basunblæsende engle. I de nedre hjørner knæler de afdøde i felter, som afsluttes af muslingeskallunette. Til venstre Jens Mortensen og til højre (fig. 58) en usædvanlig fremstilling af ægteparrets børn. Mellem disse hjørnefelter er dødssymboler: kranie over korslagte knogler, slange og timeglas. Muligvis fra samme værksted som gravsten nr. 7 og for kompositionens vedkommende tillige beslægtet med sten fra det såkaldte Roskilde-højrenæssanceværksted (DK. Kbh. Amt, fig. 649, p. 2047). I nordvestre hjørne af korgulvet, nær epitafium nr. 1.

9) O. 1622. Hans Schrader, borger i Helsingør (»Helsingør«), født i Tyskland (»Dvslant«) i Salzwedel (»Solt Wedel«), † 3. jan. 1622. Sat af hustruen Frovken Willvms Dochter. Rød kalksten, 203 x 141 cm. For opbygningens vedkommende er der et meget nært slægtskab med en gruppe gravsten fra o. 1600 i Helsingør, S. Marie (p. 470 ff., gravsten nr. 8, 9, 11, 12 og 15), hvorfor stenen må henføres til samme værksted. Den adskiller sig dog fra denne gruppe såvel ved en noget karakterløs rulleværkskartouche omkring indskrifttavlen som korslamsfeltets liggende oval, hvilket måske kan tages som udtryk for det

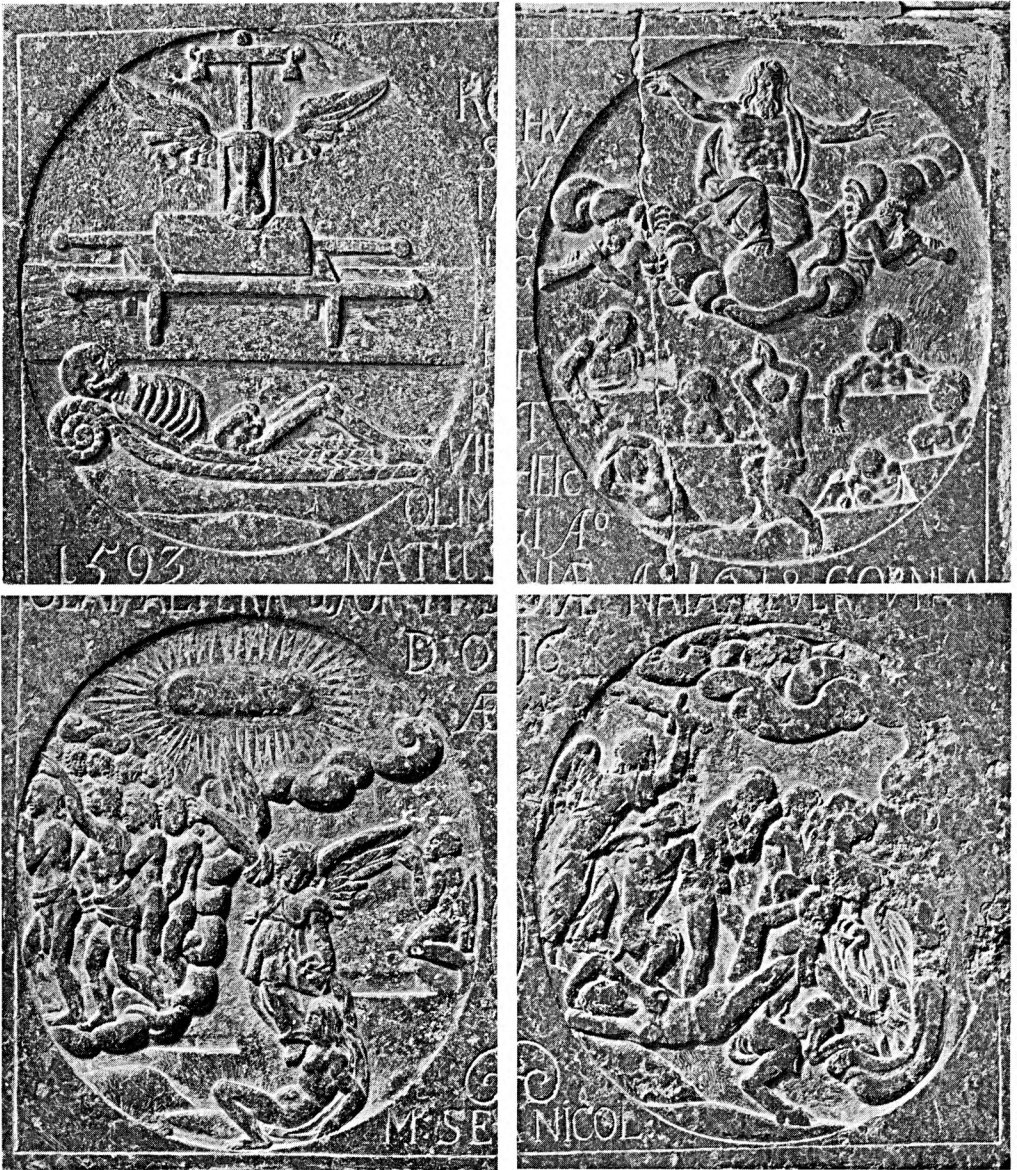
L. L. 1972

Fig. 57—58. Slangerup. 57. Kartouche med sekundær indskrift. Detalje af gravsten nr. 13, lagt over Hans Kingo, † 1671, med sekundær personindskrift for sognepræst Peder Friis, † 1728, og hustruen Maren Pedersdatter, † 1739 (p. 2104). 58. Opstandelsesrelief. Detalje af gravsten nr. 8, lagt 1610 af sognepræst Christian Rasmussen Fabricius og hustruen Margrete Hansdatter over sognepræst Jens Mortensen, † 1595, og fire sønner (p. 2101).

senere tilblivelsestidspunkt. Indskrift med fordybede versaler, personalia på (plat)tysk og randskrift med citat fra Job 19: »Ich weis«, med skråstillede versaler jfr. Helsingørstenene nr. 9 og 15. I nordvestre hjørne af korgulvet.

10) Før 1624. Rådmand i Slangerup, Iacob Clavdissøn † □ (24. maj 1624) og hustru, Kirstene Iørgens Daather, † □ (26. febr. 1629). Jfr. epitafium nr. 3. Rød kalksten, 224x140 cm. To parallelle riller danner ramme med hjørnecirkler, hvori relieffer af evangelisttegn, forsynet med navnekartouche. Mellem de øvre hjørnecirkler forsænket oval med Jesumonogram i relief, mellem de nedre fordybet oval ramme omkring bomærke, flankeret af IC og KID. Fordybede versaler. Nederst i skriftfeltet er sekundært indhugget HA, flankerende tre ruder for Hans Atke, hvis hustru Anna var datter af Jacob Clausens søn Andres Jacobsen (jfr. epitafium nr. 3 og gravsten nr. 6). I korgulvets sydvestre hjørne, nær rådmandens epitafium.

11) 1652. Sognepræst Villads Andersen (»Vilhadus Andreæ«), født i Ålborg 1593, undervist sammesteds, deponerede (»cornua deposuit«) i København 1618, blev snart kongelig sanger (»cantor reg(is)«, dvs. medlem af det kgl. kantori), 1628 præst på kongens flåde, 23. okt. 1629 indsat her. Han døde 19. marts 1637 i sin alders 44. og sit ægteskabs 18. år, efterladende sin hustru, Kristine Nielsdatter (»Christina Nicol(ai)«) og sin eneste datter, Kristine Villadsdatter (»Christina Vilh(adi)«). Indskriften er i lighed med epitafiets (nr. 4) beregnet til senere fuldstændiggørelse og er efter 1668 forsynet med oplysninger om Kristine Nielsdatter, født 1604 i Helsingør og opdraget i København, 1619 gift med hr. Villads og derefter 27. maj 1638 med magister Søren i Slangerup. Hun døde 1656 i sin alders 52. og sit ægteskabs 18. år. Tillige hviler her sognepræst Søren Poulsen Judichær Gotlænder, født på Gotland 1. maj 1599 og undervist på sit fædreland, i Roskilde og i København. 1621 indskrevet som student i København, 1624 erklæret baccalaur efter at have besøgt Tyskland, 1624 udpeget til hører ved Københavns skole, 1626 provst ved kommunitetet (d.e. på Regensen), 1627 rektor ved Vordingborg skole, 1631 magister, 2. april 1637 præst i Slangerup, 1654 provst for Lynges herred. 1665 forenedes han på ny med en hustru, Sophie Olufsdatter (»Sophia Olai«) og 1668 døde han i sin alders 70(!) og dette ægteskabs 3. år. Sammen med ham ligger Sophie Olufsdatter, født 1622 i Roskilde som datter af hr. Oluf Christensen. Hun døde 16□ i sin alders □ år. Alle lagt til hvile under denne sten¹⁰⁴. Mørkegrå kalksten, 176 x ca. 110 cm, i fire stykker. Indskriftsten med fire store hjørneovaler, hvori relieffer af »de fire sidste ting«: død ¹⁰⁵, dom, himmel og helvede (fig. 59 a—d), udhugget efter stikforlæg¹⁰⁶. Indskrifterne på latin er med fordybede versaler, den sekundære lidet afvigende. Over den lange, latinske personindskrift og mellem de øvre ovaler ses følgende vers efter »Syr: 7. v. 37.« som en kommentar til ovalernes relieffer:

I, L. 1972

Fig. 59. Slangstrup. »De fire sidste ting«. Detaljer af gravsten nr. 11, lagt 1652 af sognepræst Søren Poulsen Judichær Gotlænder og hustruen Kristine Nielsdatter over sidstnævntes første mand, den tidligere sognepræst Villads Andersen, † 1637. a. død. b. dom. c. himmel, d. helvede (p. 2102).

»Kom dine sidste ting ihv
 som fire ere act det nv
 i ald bestilling tro dv mig
 dv skalt ey synd' evindeligg.«

Mellem de nedre ovaler er relieffer af Søren Poulsen Gotlænders og Kristine

Nielsdatters emblemskjolde, jfr. epitafium nr. 4, samme ægtepars navne og årstallet 1652. I sydøsthj ørnet af korgulvet, umiddelbart syd for altret.

12) O. 1670. Borgmester Hans H(ansen) Atke († 16. juni 1680) og hustruen Anna Andris Daatter († 1689, jfr. epitafium nr. 5 og Sundbo). Rødbrun kalksten, 219—11x151 cm, karnisprofileret kant. Peripatetiske hjørnefelter med vekslende blomsterrelieffer; mellem de øvre ovalfelt med kranie over timeglas og knogler, mellem de nedre et tilsvarende, noget større felt med Hans Atkes og Anna Andresdatters våbner, jfr. epitafium nr. 5 (på stenen sidder fuglen dog med kvisten i næbbet — due med olivengren). Fordybet tværskrift med personnavnene foroven i fraktur, herunder med versaler syv parvis rimede vers⁶⁷. Stenens type og udsmykning er velkendt i området fra 1600'ernes anden halvdel og ind i det følgende århundrede, f.eks. Køge, Tårnby, Rødovre, Glad-sakse, Roskilde (DK. Kbh. Amt, p. 262, 300 ff., 356, 371, 2074), Ølstykke og Skuldelev (Ølstykke og Horns hrd.). I sydvestre hjørne af korgulvet, ved siden af gravsten nr. 10, over ægteparrets gravkrypt nr. 1 og formentlig samtidig med indretningen af denne.

13) O. 1671. Oprindelig over Thomas Kingos fader, Hans Kingo, født i Kril (Crail) i Skotland, † 1671 efter 47 års ægteskab med Karen Sørensen Daatter og begravet her med tre børn. Personindskriften, der har stået i rammen, er nu erstattet af en anden, jfr. nedenfor. En tværskrift med fordybede versaler gengiver et digt på seks vers, formentlig forfattet af Thomas (jfr. lysekroner nr. 3 og mindetavle p. 2086). Herunder forsænket oval (fig. 57) med kartouche, omgivet af en indskrift (»mine dage ere lættre henfløyne end en«), som oprindeligt inden for kartouchen afsluttedes med afbildningen af en skyttel, hvorunder ordet »væve-skytte«⁶⁷ eller »veverspole«⁷⁷, hentydende til Hans Kingos håndværk samt citatangivelsen »Job. 7 v. 6«. Grå kalksten, 219 X 163 cm, med fordybede versaler.

Senere købtes stenen af sognepræst Peder Friis (jfr. epitafium nr. 8), som lod den oprindelige randskrift slibe bort og indhuggede ny med skråtstillede versaler i den nu forsænkede ramme: Peder Friis, † 1729! efter 26! års ægteskab med Maren Peders Daatter, † 17 <39). Samtidig forsynedes kartouchen med en ny indskrift, ligeledes med skråtstillede versaler (»lillie som er wisnet paa marchen«), som i kraft af ordet »lillie« måske tillige er en hentydning til Friis' våben (jfr. epitafium nr. 8). I nordøstre hjørne af korgulvet, ved nedgangen til gravkrypt nr. 3.

1693. Ebbe Jensen og Anna Clausdatter, se nr. 3.

14) 1600'erne. Grå kalksten, 230 X 113 cm, indskriften helt slidt ned. Opbygget med ramme, hjørnecirkler, hvori peripatetiske evangelistsymboler og to tværrektangulære (indskrift)felter, hvis hjørner er afskåret, henholdsvis konkavt

og konvekst. Kan være identisk med en af de † gravsten. I gangen mellem tredje og fjerde fag fra øst.

O. 1729. Peder Friis og Maren Pedersdatter, se nr. 13.

1735. Johan Nielsen Bruun og Leene Pedersdatter Rar, se nr. 4.

Forsvundne gravsten. † 1) O. 1662(?). Sat over Johanne Michels Daatter, † 18. sept. 1662, bekostet af og tilhørende faderen, Michel Jensen Horsé og hans »rette arvinger«. Gravvers af »memento mori« karakter, bestående af 18 parvis rimende verslinjer (Zwergius' afskrift delvis trykt hos Sundbo, I, 172IT.). Stenen lå »op mod koret«⁷⁷.

† 2) O. 1680(?). Detlef H(ansen) From (købmand og møller, † 1680, jfr. Sundbo I, 174). Gravvers af »memento mori« karakter (Zwergius' afskrift⁷⁷ trykt hos Sundbo), ifølge Pontoppidan⁶⁷ forfattet af Thomas Kingo.

Gravkrypter. Kirkens velgører, borgmester Hans Atke indrettede o. 1670 sammen med broderen Karsten og sognepræsten Thomas Kingo familiebegrovelser i form af tre endnu bevarede krypter (lig. 60) i kirkens kor. De to brødre har ladet deres begravelse udføre som panderter. Herom vidner de identiske adgange, umiddelbart vest for korgitteret, såvel som de epitafier, der ophængtes her ved samme tid. I Thomas Kingos krypt ved altrets nordside begravedes faderen, hvorimod han selv efter udnævnelsen til biskop over Fyns stift ikke længere havde brug for krypten, der senere købtes af sognepræsten Peder Friis. En fjerde nu utilgængelig gravkrypt i skibet har formentlig tilhørt købmand Ebbe Jensen.

I a-b) Dobbeltkrypt i korets søndre side, indrettet senest 1670 (ifølge malet årstal) af borgmester Hans Atke (jfr. altersolv, epitafium nr. 5 og gravsten nr. 12). Krypten består dels af et L-formet rum (a) med tilgitteret glug mod syd til kirkegården og uregelmæssigt hvælv, der efter formen at domme er et svagt tilspidset tøndehvælv med stikkapper, dels af et mindre rektangulært rum (b) med grathvælv, beregnet til to kister. Åbningen til sidstnævnte er senere lukket med en nu delvis nedbrudt halvstensmur. Det nuværende gulv består af jord og enkelte teglsten. Den murede trappe har fladrundbuet afdækning og udmunder under et rundbuet, falset spejl, siddende i murværk i korgitterets plan (jfr. korgitter). Nedgangen i gulvet lukkes af en dobbelt lem, hvis fløje hver er gjort af een egeplanke, mens spejlet skjules af en dobbelt egetræslåge med kassetås af blik. Såvel lem som låge har spor efter gangjern, jfr. gravkrypt nr. 2 og fig. 61. Nedgangspartiet skjules i dag af nyere bænke, ligesom plankegulvet, og hermed lemme, er hævet i forhold til det oprindelige niveau. De pudsede og hvidtede hvælv og vægge er smykket med sortmalet sørgedekoration: Langs nedgangens trin er malet kvadrater som en gentagelse af trappens silhouet, samtlige hvælvgrater er afstribet, og i det store rum er

vederlaget fremhævet af konsoller, tegnet efter kirkerummets. Endelig anes på østvæggen årstallet 1670, mens der på vest-, nord- og østvæggen i det lille rum er malet forkrænkelighedssymboler, henholdsvis kranium over korslagte knogler, et lys, som slukkes og timeglas over spade og le (fig. 62a-b). Bygningstekniske omstændigheder som kryptens uregelmæssige form m.m. kunne tyde på, at Hans Atkes krypt har udnyttet en eksisterende begravelse. Antagelsen bekræftes af en delvis bevaret *benkiste*, jfr. †muret begravelse.

I det store rum (a) findes seks *kister* foruden benkisten.

1) 1690. Ioachim Karstensen Atke, søn af Karsten Hansen Atke og Helvig Dragun (jfr. epitafium nr. 6 og gravkrypt nr. 2). Trapezformet egekiste med let skrånende sider og buet låg, 203x77—66 cm, 66 cm høj, faldende mod fodenden. På kistens sider jernhanke på udstansede beslag, formet som blomsterornament, tre på hver side, een for hver ende. På låget følgende blikornamenter, regnet fra hovedenden: Jesumonogram i krans, initialerne IKA, 1690, timeglas og kranium over korslagte knogler. Sekundært er låget forseglet med påskruede metalbånd, som senere er brudt op. Afdøde ligger med foldede hænder, svøbt i et ligklæde over et leje af ris og er klædt i en ligskjorte med halsbind.

2) 1691. Trapezformet egekiste som nr. 1, 194xca. 70—65 cm, 58 cm høj. På lågets hjørner beslag med stjerne, desuden følgende blikornamenter, regnet fra hovedenden: Jesumonogram i krans, initialerne M L D T, 1691, timeglas og kranium over korslagte ben.

3) 1695. Trapezformet barnekiste af fyrretræ som nr. 1, men uden hanke og beslag, 61 x32—29 cm, 26 cm høj. På låget er med søm skrevet initialerne M H D over 95.

4) 1697. Trapezformet barnekiste af fyrretræ som nr. 3, 75x36—32 cm, 28 cm høj. På låget er med søm skrevet IHS over initialerne W L D H og 1697. Sekundært forseglet som nr. 1.

5) 1698. Trapezformet barnekiste af fyrretræ som nr. 3, 78x34—29 cm, 27 cm høj. Låget har hjerteformede hjørnedekorationer, tegnet med søm ligesom initialerne H C H S O over 1698. Sekundært forseglet som nr. 1.

6) Delvis sønderbrudt egekiste som nr. 1, 193x64—ca. 57 cm, 58 cm høj. På kistens sider jernhanke på udstansede, ornamentale beslag, to på hver side, een på hver ende. På lågets bevarede yderplanker er hjørnebeslag med blomster, hvori peripatetiske våben: tre ruder for Atkerne. Inderkiste af fyrretræ.

Det lille rum (b) henstår i dag i en beklagelsesværdig tilstand, præget af sønderslåede kister, løse beslag og knogler. Siderne af to voksenkister og tilhørende inderkister ses dog tydeligt, ligesom man skimter jernbeslag i form af initialerne AAD for Anna Andresdatter, fæstnet mellem jernhanke på kistens langside nærmest lukkemuren. Sidstnævnte må formentlig være muret op efter nedsættelsen af Anna Andresdatters kiste 1689, og rummet er således

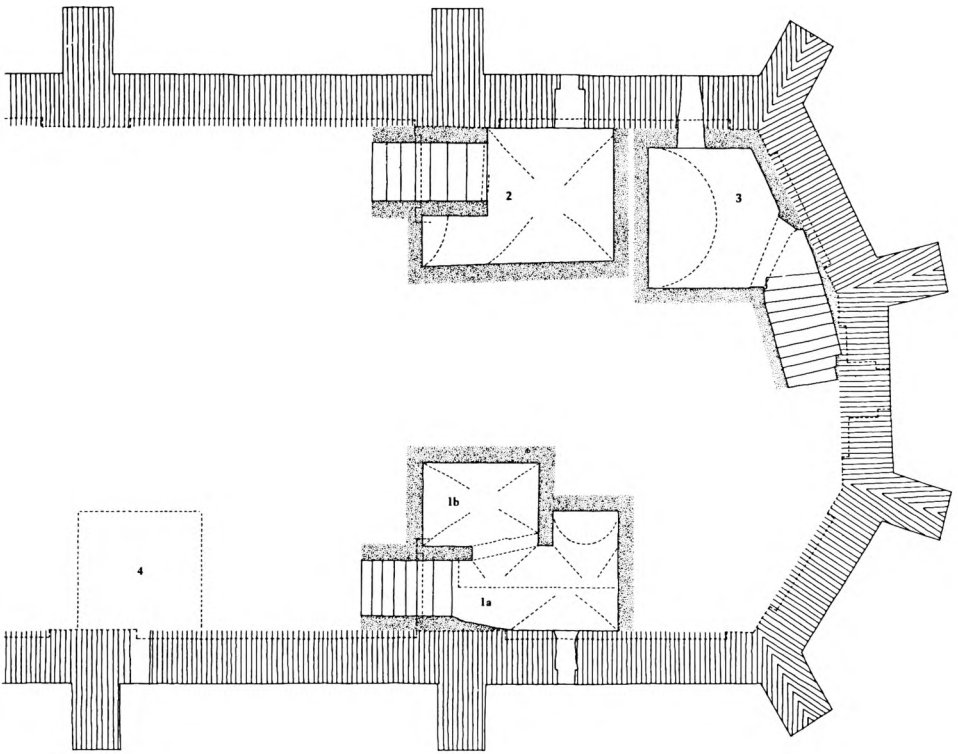

Fig. 60. Slangstrup. Skitseplan over korets gravkrypter. 1:150. Tegnet af K. de F. L. 1974 (p. 2105).

udført netop med henblik på Hans Atke og hans hustru, jfr. indskriften på det barnløse ægtepars gravsten nr. 12, nedlagt i korgulvet ovenover: »her sove wi i denne vraa/... / den er allene for os too/.. .«.

1921 sås blandt resterne en *kisteplade* af bly med indskrift for Friderich Karstensøn Atke, søn af Karsten Hansøn Atke og Heilvig Diderichs Dater Dragvnssøn, født 22. okt. 1654 på Wedbygaard, † 21. juli 1669 i Slangstrup.

2) Gravkrypt i korets nordre del, indrettet af Karsten Hansen Atke (jfr. epitafium nr. 6) som pendant til broderens gravkrypt; formentlig samtidig hermed og næppe senere end 1674, jfr. kiste nr. 1. Kvadratisk, grathvælvet rum med tilgitet glug mod nord til kirkegården og i sydvesthjørnet en smal lomme. Gulv af røde teglsten, lagt i sildebensmønster. Adgangen (fig. 61 a—b) svarer nøje til forholdene ved den søndre krypt. Lågens kasselås er dog fjernet, men til gengæld har den endnu de ornamenterede gangjern, i hvis afslutninger Atkernes tre ruder er udstanset. Den murede trappes seks nederste trin er belagt med egeplanker, jfr. gravkrypt nr. 3. Krypten rummer fem *kister*.

1) 1674. Helvic D(iderichs) D(atter), Karsten Atkes hustru, † 1674 i sin alders 56. år. Svagt trapezformet egekiste med let skrånende sider og buet låg, 203 x 70—68 cm, 63 cm høj. Kistens hjørner er kantet med beslag, og på siderne er

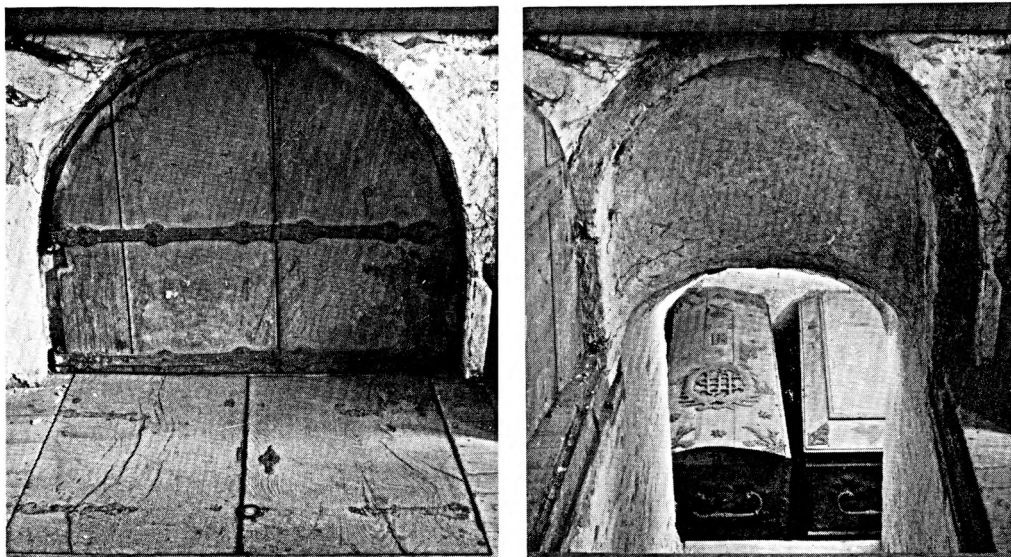
jernhanke på ornamentale, udstansede beslag, tre på hver side, een på hver ende. Endvidere har siderne beslag, der dels gengiver omridset af en putto med palmegren, dels en tredelt blomst. På låget hjørnebeslag, Jesumonogram og *kisteplade* med indskrift.

2) 1682. Iørgen Karstensen Atke, † 1682. Trapezformet egekiste (jfr. fig. 61 b) som nr. 1, 209x74—68 cm, 68 cm høj ved hovedenden. Kistens hjørner har tungede beslag, og på siderne er jernhanke på udstansede, ornamentale beslag, hvori Atkernes tre ruder, tre på hver side, een på hver ende. Endvidere er der på siderne en række beslag i form af tal og kalligraferede bogstaver, som danner initialerne IKA og årstallet 1682. På lågets hjørner peripatetiske beslag, forestillende tre blomster; hertil kommer følgende blikbeslag, regnet fra hovedenden: Jesumonogram i krans, initialer svarende til kistesidernes, timeglas, 1682 og kranium over korslagte knogler. Endelig er låget beslået med en række stjerner.

3) 1685. Karsten Iørgensen Atke, † 1685. Delvis sønderslået, trapezformet egekiste med buet låg, 125x45—41 cm, 33 cm høj, faldende mod fodenden. På kistens sider jernhanke på udstansede beslag, een på hver af de fire sider. På låget samme blikbeslag som nr. 2, men initialerne K I S A og årstal 1685. Det er formentlig det endnu bevarede lig af Jørgen Karstensen Atkes søn (nøgen og med foldede hænder), som ifølge en beskrivelse 1772¹⁰⁷ var i en åben begravelse »uførtæret heel og hulden og som viises at have liget udi 92 aar«.

4) 1692. Karsten Hansen Atke, † 1692. Egekiste med buet låg, 198 xca. 70 cm, 64 cm høj. På siderne jernhanke på udstansede beslag i form af rosetter, tre på hver side, een på hver ende. På låget følgende blikbeslag, regnet fra hovedenden: Jesumonogram i kartouche, hvori Atkefamiliens tre ruder, initialerne K H A, anno 1692, timeglas og kranium over korslagte knogler.

5) 1721 (?). Formentlig tilhørende Dorthe Clausdatter Ogelby († 1721, jfr. Sundbo I, 164), som 1715 underskrev et testamentarisk gavebrev til Slangerup kirke for at sikre sin gravsættelse og vedligeholdelsen af den »fæderne grav« i koret, hvor hendes »sal. mand (Jørgen Karstensen Atke) og søn (Karsten Jørgensen) var bleven nedsat«⁸⁸. Trapezformet egekiste med let skrånende sider og profilerede fremspring, skråkantet låg, 205 x80—73 cm, 70 cm høj ved hovedenden. Kisten har jernhanke på udstansede beslag i form af rosetter, tre på hver side, een på hver ende. Hjørnerne og siderne langs fremspringene er kantet med tungede jernbånd, og endelig er kisten beslået med en række stjerner. Bortset fra hjørnebeslagene i form af blomster samt et enkelt af skråkantens englehoveder, mangler låget i dag sine ornamentale beslag. Omridsene lader sig dog endnu delvis tyde og viser, at der på den nedre halvdel af lågets plane overside har været følgende beslag: kors på kranium over korslagte knogler og herunder to stjerner. Såvel kisten som låget er af sribet med sort farve.

H. J. 1974

Fig. 61. Slangerup. Adgang vest for korgitter til Karsten Hansen Atkes gravkrypt nr. 2, jfr. plan fig. 60. a. lukket, h. åben — med kisterne nr. 2 og 5 (p. 2105, 2108).

3) Krypt i korets nordøstre hjørne, formentlig indrettet o. 1671 af daværende sognepræst Thomas Kingo som familiebegravelse, foranlediget af faderen, Hans Kingos død 1671, jfr. gravsten nr. 13. I et gavebrev 1701 i forbindelse med lysekrone nr. 3 nævnes (som et af motiverne for gaven) begravelsesstedet, »som mig udi Koret Norden for Alteret med en Lem og Nedgang bag Alteret er forundt«⁸⁸; senest 1718 (jfr. Sundbo II, 179) var krypten bortsolgt til sognepræst Peder Friis, jfr. epitafium nr. 8 og gravsten nr. 13. Krypten, hvis uregelmæssige form er en følge af placeringen, består af et tøndehvælvet rum med tilgitret glug mod nord til kirkegården. Gulvet af røde teglsten er delvis sunket sammen. Adgang ad en muret trappe, hvis trin er belagt med egeplanker. Trappeskakten lukkes foroven af en dobbeltlem med kasse/ås; fløjene er hver gjort af een egeplanke og fæstnet til lemmens ramme med to bukkehornshængsler. Såvel selve gravrummet som nedgangsskakten står med pudsede og hvidtede vægge og er smykket med sortmalede sørgedekorationer: afstribede kvadrater langs nedgangens trin og rudemonstret sokkelfrise i selve kælderens.

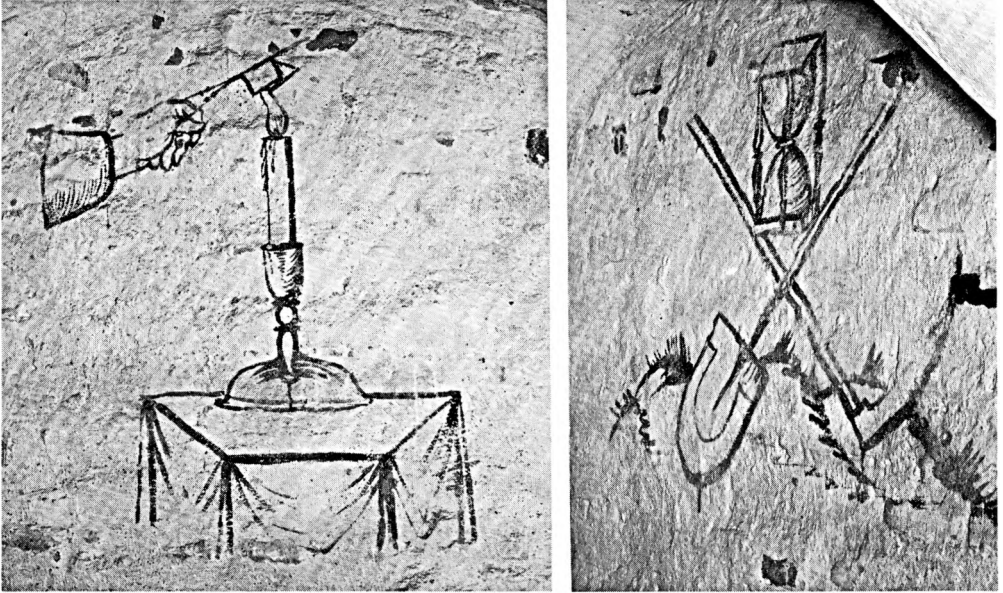
1) Tre uidentificerede *kister*, af hvilke den ene må tilhøre et barn af Peder og Maren Friis, som døde to år gammel, jfr. kiste nr. 3., de to andre enten ukendte børn af samme ægtepar eller de jordiske levninger af kryptens tidligere indvånere, Hans Kingo og dennes børn, dvs. de er en slags *benkister*, jfr. † muret begravelse, a. Trapezformet egekiste med profilerede sider og låg, 127x54—43 cm, 49 cm høj, fældende mod fodenden. Afstribning på låget med sort farve. b. Trapezformet fyrretræskiste med skrånende sider og skrånket låg, 111 x

40—36 cm, 45 cm høj, faldende mod fodenden. På kistens sider jernhanke på udstansede beslag, formet som blomster, to på hver side, een på hver ende. Afstribning med sort farve. c. Trapezformet fyrretræskiste omtrent som nr. 2, 99x35—29 cm, 28 cm høj.

2) O. 1729. Peder Pedersøn Friis, født 29. sept. 1664 i Svendborg, 1695 lærer (»blev kaldet til Collega«) ved Fridrichsborg skole, 3. febr. 1703 sognepræst for Slangerup og Uelse menigheder, † 26. dec. 1728. Trapezformet egekiste med rigt profilerede sider og låg, hvis skråsider er tilsvarende rigt behandlet, 213x91—79 cm, højden ca. 80 cm, faldende mod fodenden. Såvel kiste som låg prydes af en række ornamenters, hovedsagelig af bly. Kistens hjørner har volutformede akantusbeslag, som foroven løber ud i et englehoved. Siderne kantes langs fodstykke og øvre fremspring af akantusfrise. På hjørnerne af lågets skrå sider er akantusbeslag og på den plane overside følgende ornamenters, regnet fra hovedenden: oval *kisteplade* med rammeornamenter, hvorpå fordybet skriveskrift og store skønskriftbogstaver, som gengiver først et vers, bygget over 1. Cor., 2, v. 3, 4, 5, dernæst personalia og sidst et ærevers. Herunder en messingplade med laurbærkranset, drevet våben (fransk lilje) med hjelmtegn (lukket visir) for Friis.

3) O. 1729. Maren Peders Datter, født 8. dec. 1664 i Ellerup på Fyhn, 12. juni 1703 gift med Peder Pedersøn Friis, † den □ anno □ efter at have levet i jomfrustand 38 år, 6 måneder, 3 dage, i ægtestand 25 år, 6 måneder 14 dage og i enkestand □ år □ måned □ dage. I dette ægteskab har »en liden ægteskabs pode været ympet og plantet som straks udi sit andet aar af døden blev opryket«. Trapezformet egekiste, 203x80—70 cm, 73 cm høj, faldende mod fodenden; samtidig (jfr. udfyldte personlige data) pendant til mandens. Blyornamentikken på lågets plane overside er dog ikke identisk på de to kister; her er englehoveder i hjørnerne samt følgende ornamenters, regnet fra hovedenden: Oval *kisteplade* med rammeornamentik, skrift som nr. 2, som gengiver først et citat fra Job 19, v. 25, dernæst personalia og sidst et ærevers. Herunder kranium over korslagte knogler, vinget timeglas og Tiden (Kronos), afbildet som en knælende olding, der med pennefjer skriver på skriftrulle og støtter den ene fod på kranium over knogler; ved siden vinget timeglas.

4) Utilgængelig gravkrypt i skibets søndre halvdel, som nu kun giver sig til kende ved en tilgitret glug mellem sydmurens første og anden støttepille, regnet fra korpolygonens hjørne. Adskillige kister ses tydeligt gennem gluggen. Krypten er formentlig indrettet som familiebegravelse for Ebbe Jensen, der 1693 fik lagt en gravsten (nr. 3), hvis placering i lighed med maleri nr. 1 med ærevers over sønnen Jørgen Ebbesen synes bestemt af kryptens beliggenhed; jfr. tillige indskrift på gravstenen. En lem omtrent midt i skibet over en åben begravelse, som 1851³⁸ ønskedes lukket, refererer muligvis til denne krypt.

L. L. 197.!

Fig. 62. Slangstrup. Forkrænkelighedssymboler malet 1670 i borgmester Hans Atkes gravkrypt nr. 1b. a. nordvæggen, b. østvæggen (p. 2106).

†*Muret begravelse?* Formentlig før 1624, for rådmænd Jacob Clausen († 1624, jfr. epitafium nr. 3 og gravsten nr. 10) og hustruen Kirstine Jørgensdatter, hvis gravsten og epitafium er anbragt i korets sydvestre hjørne, hvor Hans Atke o. 1670 indrettede sin gravkrypt (nr. 1). Herved er rådmændens begravelse blevet sløjfet; dog har man af pietetsfølelse (Anna Andresdatter, Hans Atkes hustru, var et barnebarn af rådmænden) samlet de jordiske levninger i en *benkiste*. Som sådan må man tolke en tømte og delvis sønderslået, trapezformet egekiste (i krypt) med skrånende sider og buet låg, 95x41—37 cm, 37 cm høj, faldende mod fodenden. Det nu flækkede låg har påsømmede bogstaver og tal af blik, som danner initialer og årstal: IC, KID og 1624.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1841. Købmand og borgercapitain, Christen Jensen, † 16. jan. 1841 i sit 70. år, »efter at have virket som en stræbsom familiefader i 42 aar i Slangstrup« og hustru Anne Barthuline, født Ruugaard, † 22. jan. 1826 i sit 49. år. Ca. 150 cm højt støbejernskors med trepasafslutninger og reliefversaler, som gengiver en opbyggelig sentens. Mod korset læner sig en støbejernstavle, 52x46 cm, med personalia. Syd for våbenhuset.

2) O. 1848. Sognepræst for Slangstrup og Uvelse menigheder, provst Nicolai Raben, født 26. dec. 1748, † 6. april 1811 og hustru Marie Dorthea Staahl, født 9. april 1759, † 14. okt. 1848. Grålig sandsten, 174x86 cm, profileret rand (faldende karnis) og skurerede sider. Fordybte versaler gengiver personalia og citat fra Ordspr. 10,7. Syd for skibet.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Slangerup kirkes rgsk. 1736—1819. — *Kirkeinspektionsarkivet.* Slangerup kirkes rgsk. 1781—1867. — Slangerup 1856—75 (div. år), rgsk., ekstrakter, dok. m.m. — *Kgl. Bibl. NyKglSaml.* 852, 4°. Volumen opusculorum ad historiam et topographiam Daniae .. . inscriptiones Slangerupenses [ved D. G. Zwergius]. — *Ved embedet.* Slangerup pastorats embeds prot. 1833—50. — Synsprot. 1863fT. — Prot. anskaffet 1890. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetning af Valdemar Kongsdal 1907 (epitafier), C. A. Jensen 1912 (korgitter), Niels Termansen 1912 (forslag til konservering af gotisk altertavles midtfelt), Christian Due 1915 (korgitrets istandsættelse), V. Hermansen 1921 (inventar og gravminder), Niels Termansen 1934 (gammelt altermaleri), 1941 (gotisk altertavles midtfelt), N. J. Termansen 1966—67 (forslag til og istandsættelse af fontehimmel) og Elna Møller 1972—73 (bygning). — Undersøgelse og beskrivelse af Elna Møller (bygning og glasmalerier), Marie-Louise Jørgensen (inventar undtagen stenkrucifiks og malerier) og Hugo Johannsen (krucifiks og malerier samt gravminder).

Fyldige *udskrifter* af arkivalier kirken vedr. findes i NM.

Tegninger i NM: Eksteriør sign. I. D. Herholdt 1. maj [18]50. — I *Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger:* Flere opmålinger m.m. i forbindelse med I. D. Herholdts og S. Tvedes arbejder.

Litteratur. A. L. Clemmensen og I. B. Löffler: *Sjællands Stiftslandsbykirker*, 1880. — Alfred E. Nielsen: *Slangerup, Hillerød* 1921. — Arne Sundbo: *Frederikssunds og købstaden Slangerups historie I—II, Hillerød* 1931—37 (Sundbo). — Vilh. Lorenzen: *De danske Cistercienserklostres Bygningshistorie*, 1941.

¹ J. Olrik ed.: *Saksø Danesaga*, 1908, p. 94f. Se tillige Vilh. Lorenzen: *De danske Cistercienserklostres Bygningshistorie*, 1941, p. 189f. ² *DiplDan.*, *DaRigBr.* 1. rk. II, nr. 130, 10. dec. ³ Sv. Aakjær ed.: *Kong Valdemars Jordebog I*, 1926, p. 27. »Slangæthorp cum attinenciis suis«. ⁴ *DiplDan.*, *DaRigBr.* 2. rk. I, nr. 75, 14. aug. ⁵ *Kong Valdemars Jordebog I*, 83, jfr. p. 542 (noter), hvor indbyggerantallet herefter sættes til 112 indbyggere. ⁶ *CodEsrom.* p. 126, nr. 109, 18. nov. 1248. Arne Sundbo: *Frederikssund og købstaden Slangerups Historie I*, 34, fremsætter den hypotese, at denne foranstaltning er sket i forbindelse med Slangerups ophøjelse til købstad. ⁷ *DiplDan.*, *DaRigBr.* 2. rk. V, nr. 173, 18. febr. 1302. Dog udsteder Valdemar III. 5. april 1327 et brev til »willanis in Slangæthorp« (*DiplDan.* 2. rk. XI, nr. 392) og 14. febr. 1356 omtales en »... villano in Slangæthorp« (*Repert.* 1. rk. II, nr. 2491). ⁸ *Repert.* 2. rk. I, nr. 322, 19. febr. 1454. ⁹ *Sundbo I*, 44. ¹⁰ *Kgl. Bibl. Thottske saml.* 1390, 4°. Volumen quod inscribitur Manuscripta historico-topographica. Breve ang. Slangerup, 24. juni 1547 (ikke i *KancBrevb.*). ¹¹ *Kgl. Bibl. Thottske saml.* 1390, 4°. Brev nr. 41,

1558. Her omtales »... then thyd Slangerup bleff giortt tiill Enn landtzi, ther radde Mesther Morthenn [Bussert] ... som thend thyd hafTue de Slangerup Kloster, saa fick forn(ævnt)e Slangerup syne friiheder igien ...«. *KancBrevb.* 7. febr. 1556 (tingflytningen). ¹² *KancBrevb.* 18. febr. 1562, 1. juli 1566 og 17. juli 1569. ¹³ *KancBrevb.* 19. marts og 21. dec. 1573. ¹⁴ *KancBrevb.* 14. maj 1578. ¹⁵ *KancBrevb.* 5. juni 1598.

¹⁶ F.eks. *Sundbo I*, 135f., 177ff., 239f., 251f., 284fT., 357f. og 392. ¹⁷ *Repert.* 1. rk.

III, nr. 5171, 13. nov. 1411. ¹⁸ *DiplDan.*, *DaRigBr.* 2. rk. VI, nr. 91, 9. okt. 1307.

¹⁹ *Repert.* 2. rk. I, nr. 673. ²⁰ *Danske middelalderlige Regnskaber* 3. rk. 1, 144. ²¹ Lan-

debog p. 182f. ²² KancBrevb. 6. febr. 1562 og 29. sept. 1576. ²³ KancBrevb. 20. dec. 1573. ²⁴ KancBrevb. 29. sept., 4. okt., 13. og 15. dec. 1576. ²⁵ KancBrevb. 16. maj, 14. sept. 1586 og 6. juni 1587, ligeledes 7. jan. 1586. ²⁶ KancBrevb. 18. nov. 1588 og 6. febr. 1589, sml. bygningsindskriften p. 2036. ²⁷ Kgl. Bibl. Thottske saml. 1390, 4°. Brev nr. 48, 24. maj 1592. ²⁸ KancBrevb. 1. sept. 1591, 29. nov. 1592 og 24. aug. 1593. ²⁹ Sundbo I, 144f., 152 og A. P. Andersen: Købstaden Slangerups Nedlæggelse, i ÅrbFrborg. 1909, p. 63f. ³⁰ Sundbo I, 302f. og A. P. Andersen, p. 64. ³¹ H. I⁷. Rordam ed.: Danske Kirkelove I, 1883, nr. 455, 9. maj 1555. ³² A. P. Andersen: Slangerup Ligbærerlaug, i ÅrbFrborg. 1910. ³³ Sundbo I, 36 (med tilhørende note 30). ³⁴ Ved den tid lå de næsten begravet i fyld og havde i mands minde været brugt til at forhandle kod og fisk på under de store markeder. Nu er de flyttet mod øst i et lille anlæg og 1944 suppleret med en femte, fundet på hjørnet af torvet og Svaldergade. På Resens plan (gengivet hos Sundbo I, 24) ses fem sten på torvet. ³⁵ Gengivet hos Sundbo I, 24. ³⁶ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1736—1819. Slangerup kirkes rgsk. ³⁷ Ved embedet. Prot. anskaffet 1890. ³⁸ LA. Sjællands stiftsprovste-arkiv. Lyng-Frborg. og Horns-Ølstykke lird.rs provsti. Prot. over synsforretninger over præstegårde og kirker. 1831—62. ³⁹ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Kommune sager. 1686—1818. Lyng-Frborg. ⁴⁰ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Kommune kopibøger. 1820—1900. ⁴¹ RA. DaKanc. Seks års kirkergrsk. ⁴² Ved embedet. Synsprot. for Slangerup kirke 1863IT. ⁴³ På tavlen over portåbningen står: Direktør Andreas Jensen R. af D. P. P. rejste år 1906 dette kapel. Menigheden indsatte i taknemmelighed denne tavle. ^{43a} A. Clemmensens opmålinger fra 1876 (i Stiftslandsbykirker) viser, at den omløbende kordongesims var i behold på de to østre støttepiller, der også havde bevaret de små, rundbuede prydblændinger. Af disse sidste blev der fundet spor på de øvrige støttepiller, og man må formode, at det samme har været tilfældet for kordongesimsens vedkommende, selvom det vel først og fremmest var pillernes nedre partier, der var medtagne af de mange istandsættelser, som gennemførtes i tiden efter 1588. ⁴⁴ RA. KancBrevb. ⁴⁵ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergrsk. 1719—31. Rgsk. for kgl. kirker på Sjælland uden for rytterdistrikterne. ⁴⁶ Som bygmester nævnes 1580 mester Hans Flores, dvs. Hans van Andorpen, der kom til landet 1568 (sml. p. 234). ⁴⁷ Sml. S. Søren i Holmstrup fra 1492 og Store Fuglede, begge Holbæk amt, samt den middelalderlige gavlv på København S. Petri (DK. Kbh. By bd. 1, p. 242). Slangerup korgavl blev af Jørgen Friberg efterlignet i Alsønderup 1617 (p. 1444). ⁴⁸ Gavltypen er sjælden i Danmark, hvor der dog på Hesselagergård og -kirke findes nogle stykker af meget høj kvalitet, og i øvrigt enestående inden for gruppen, der nord for Alperne havde sit udspring i Sachsen-Thüringen o. 1525—30. Plerfra er typen antagelig kommet til Slesvig-Holsten i forbindelse med slotsbyggeriet, ikke mindst på Christian III.s tid; ved 1500'ernes slutning fik de nye former i slotsbyggeriet indflydelse på de nye korgavle i Sønderborg og Dybbøl (DK. Sønderborg, p. 2068 og 2207); jfr. i øvrigt Eyvind Unnerbäck: λVelsche Giebel, Antikvariskt arkiv 42. Stockholm 1971. — I Nordsjælland synes typen fra Slangerup efterlignet flere steder, dels på staldbygningerne ved det nye Sparepenge, der synes iværksat med Jørgen Friberg som bygmester 1599 (p. 1674), dels ved kirkerne i Gorlose, Skævinge og Ølsted; det sidste sted, hvor gavltypen træffes på både våbenhus og tårn, er udførelsen tilskrevet Bastian murmester af Helsingør (p. 1532), der 1614 stod for arbejdet i Skævinge (p. 1460), men det kan med måske endnu større ret tilskrives Jørgen Friberg, idet også klokkestokværkets kordongesims og glamhuller står Slangerup tårnet meget nær. ⁴⁹ Dette gælder i endnu højere grad, hvis de små tinder, som afslutter lisenerne på 1850-tegningen, svarer til de oprindelige forhold. ⁵⁰ C. A. Jensen i Weilbach: KunstLeks. ⁵¹ RA. DaKanc. Indb. om købstadskirkernes ... ⁵² LA. Sjællands bispearkiv. Indkomne sager. 1657—1737. Lyng-Frborg. hrd. ⁵³ Disse stridigheder dukker jævnlgt op; 1783 (note 39) oplyses det, at de 24 gårdmænd fra sognets fire landsbyer »alle tider« har hentet stenkalk fra brænderiet ved København,

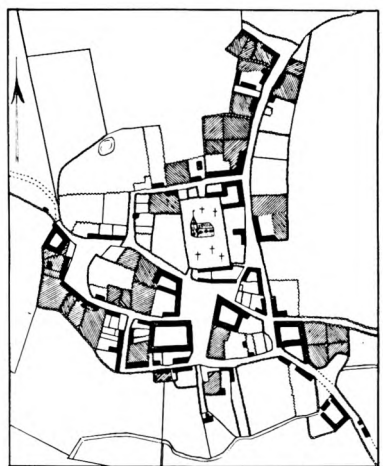
L.L. 1972

Fig. 63. Slangerup. Hernehoved. Detalje af (†)epitaf nr. 7, bruskarokt sandstensepitaf fra 1600'rne (p. 2096).

mens Slangerupborgerne har hentet tømmer, mur- og tagsten i Frederikssund; husmændene skulle rense hvælv, tårn, kirkegård og rishullerne.⁵⁴ LA. Frborg.-Kronborg amter. Breve og dok. vedr. kgl. kirker og skoler. 1788—90.⁵⁵ Münsters visitatsbog II, 13.⁵⁶ RA. Kultusmin. 1. dep. Journalsager. 1848—1916.⁵⁷ Albert Fabritius har på alle punkter bistået redaktionen ved identifikationen af våbenskjolde.⁵⁸ 1610—19 førte hans segl et andet bomærke, sml. Allan Tønnesen: Helsingørs bomærker, 1968, p. 58, nr. 82.⁵⁹ Jørgen Brahe var blandt dem, der af regeringsrådet sendtes til Norge i forbindelse med Jakob VI. af Skotlands ankomst 1589, og han ledsagede senere kongen og dennes gemalinde, prinsesse Anna (Christian IV.s søster), til kroningen i Edinburgh 1590 (sml. Anders Thott, nr. 10).⁶⁰ RA. Kæmnergsk., som kun er efterset for dette år.⁶¹ På den anden side ses det ofte, at der går en del år, før en kirke får råd til at lade nyanskaffede ting male, jfr. f. eks. Uggeløse p. 2016, hvorfor det kan dreje sig om andet inventar eller kirkens indre i almindelighed.⁶² RA. Rtk. Rev. rgsk. Lynges hrd.s kirkegsk. 1661—71.⁶³ Alfred E. Nielsen: Slangerup, Hillerød 1921.⁶⁴ Tilsvarende prydbælter, hvori engle med lidelsesredskaber, findes på altertavlen i Himmelev (DK. Kbh. Amt p. 652) malet 1618 og udført i Anders Nielsen Hatts værksted. Barnefiguren, der balancerer på spidsen af storvingerne, genfindes også i Himmelev og Bjeverskov, begge steder holdende søjle. Der kan dog ikke være tale om værkstedsfællesskab, kun om fælles forlæg.⁶⁵ Målene ligger så tæt op ad hinanden, at man ikke helt kan udelukke den mulighed, at det fra begyndelsen har været tanken at indsætte det gotiske midtskab i den nye renæssancetavle. Muligvis er tanken aldrig blevet realiseret og altermale-

riet indsat direkte i storstykket. Det ældste eksempel på en renæssancetavle med oprindeligt skåret midtfelt i er det bevarede fra den i øvrigt forsvundne tavle i Ledøje (DK. Kbh. Amt p. 583) fra 1613 (jfr. C. A. Jensen i Danmarks Billedhuggerkunst p. 172), altså kun et par år yngre end Slangerup-tavlen. ⁶⁶ På bymærket for 1852 er årstallet også udeladt, jfr. Boje p. 23. — Guldsmede i Helsingør stemplede ofte med Københavns mærke, jfr. Erik Lassen: Dansk Solv, 1964, p. 215. Det samme ser ud til at gælde Frederikssund. ⁶⁷ Aftrykt i Erik Pontoppidan: *Marmora Danica* II, 1741, p. 299 ff. (dog oftest med mindre afvigelser). ⁶⁸ *Bibliotheca Danica* I, 1877, spalte 9. ⁶⁹ *Ibid.* spalte 10. ⁷⁰ *Ibid.* spalte 554. ⁷¹ Jfr. note 39. 1782 (note 36) nævnes et stort og et lille messingfad ved fonten. ⁷² Ifølge oplysning fra P. Halkjær Kristensen. ⁷³ F.eks. 1620 (note 41), 1662 (note 62) og 1782 (note 36). ⁷⁴ En stilistisk parallel finder man i de krucifiksrelieffer, som hyppigt pryder en gruppe jyske adelsgravsten fra 1560'erne og 70'erne, f. eks. stenen i Ålsø (Randers amt) over Niels Krabbe og Anne Urup, jfr. C. A. Jensen: *Gravsten* II, 47ff. og planche 78. ⁷⁵ Stenhuggeren Gert van Groningen leverede o. 1576 bl. a. et krucifiks til den senest 1612 nedrevne kirke, jfr. p. 1682. ⁷⁶ Til note 41 kan føjes, at nærmere undersøgelser har vist, at Mogens Henriksen, Helsingør, 1610 omtales i Kronborg lensrgsk. som slottets snedker, jfr. også Allan Tønnesen: *Helsingørs Bomærker*, 1968, p. 83 nr. 337. ⁷⁷ Kgl. Bib. NyKglSaml. 852, 4°. *Volumen opusculorum ... ad historiam et topographiam Daniæ et Norvegiæ* [ved D. G. Zwergius, † 1757]. ⁷⁸ Af Sundbo I, 104 henført til borgmester Hans Mikkelsen, der døde 1629 (jfr. epitafium nr. 2), men først blev født 1599. Hvis stolen skal være hans, kan den derfor ikke være fra 1588, uden at feltet er ændret, hvilket ikke ser ud til at være tilfældet. ⁷⁹ Tallenes placering i forhold til de øvrige indskæringer, især Anne Andresdatters bomærke og initialer, viser, at numrene må være yngre end 1653, da hun indgik ægteskab med Hans Atke, og formentlig ældre end 1674, på grund af placeringen i forhold til dette årstal. ⁸⁰ Inventariet 1661 (note 62) opregner to tavler; 1771 (note 39) var der tre samt en indlagt, se nr. 4. ⁸¹ Der er næppe forbindelse mellem det malede våben med årstallet 1674 og de indskårne initialer, som kunne stå for Niels Hansen Atke, der var kirkeværge. Han døde 1688, og var så vidt vides kun i byen tre-fire år før sin død (Sundbo I, 164). ⁸² Fadet er antagelig leveret af den 1719 oprettede messingmølle i Brede, der 1728 fik eneret på messingforhandlingen på øerne, jfr. Sigurd Erixon: *Gammelt Messing*, bearbejdet af Gorm Benzon, Kbh. 1966. ⁸³ Ole Olesen: *Slangerup kirkes orgel*, i *Orglet* 2/1972. ⁸⁴ Sml. Vor Frue kirke og Trinitatis kirke, Kbh. By I, 143 og II, 310ff. med note 70. ⁸⁵ Jfr. DK. Kbh. By I, 216f. og fig. 133 og 136. ⁸⁶ Maleriet er malet til kapucinerkirken i Tournai, men findes i dag i Bruxelles (Musées royaux des beaux-arts); det er gengivet af mindst to kobberstikkere, Nicolaes Lauwers (1600—52) og François Ragot (1638—70), hvis blade er på Statens Museum for Kunst (Kobberstiksamlingen). ⁸⁷ Pontoppidan (note 67) kalder billedet »*Mariam Angelis circumdatam*« (»*Maria*, omgivet af engle«), Zwergius (note 77) »*Englernes tilbedelse*«. ⁸⁸ *HofmFund.* VII, 188 ff. ⁸⁹ 1874 ønskedes, at den krone, klokker Bruun († 1741, jfr. gravsten nr. 4 og (†) stol) havde skænket, skulle restaureres (jfr. note 40). Da inventarierne aldrig omtaler mere end fire lysekroner, og krone nr. 2 få år senere istandsattes, må man formode, at det er den, der menes. ⁹⁰ Jfr. Sven Tito Achen: *Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle*, 1973. ⁹¹ Værket hovedistandsattes 1969 ved Ingemann Sørensen, Holbæk. ⁹² Uret repareredes 1721 af Chr. Christiansen, urmager ved Frederiksborg slot (jfr. note 45). I forbindelse med reparation nævnes 1790 Bendix Brochmann, Roskilde, og 1800 Nels Schiermacher (note 39). Urskiver, af træ, opsat af nyt 1721—22 (jfr. note 45), vistnok 1774 eller 1790 (note 39) og 1820 (note 36). ⁹³ J. P. Mynsters *Visitatsdagbøger 1835—1853* (ed. B. Kornerup), II, 1937, p. 13. ⁹⁴ V. Thorlacius-Ussing: *Billedhuggeren Thomas Quellinus*, 1926, p. 84ff. ⁹⁵ *Korrespondance* i NM. ⁹⁶ *LundPortr.* IX, 53—56. Utrykt anmeldelse (NM) ved Chr. A. Jensen af Lunds beskrivelse af Slangerup-epitafiernes malerier. ⁹⁷ Mullers stik er efter forlæg

af A. Bloemaert og gengives i S. Christie: Den lutherske ikonografi i Norge inntil 1800, Oslo 1973, II, fig. 164.⁹⁸ Serien findes på Statens Museum for Kunst, Kobberstiksamlingsen; endvidere gengivet i F. W. H. Hollstein: Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts ca. 1450—1700, VIII, Amsterdam u.å., p. 10f.⁹⁹ Tilføjelse ved overmaling af den oprindelige passage.¹⁰⁰ Det uidentificerede stik er tillige forlæg for prædikestolsfelt fra 1624 i Køge S. Nicolai (DK. Kbh. Amt p. 209, fig. 34) samt for maleri i epitafiet over provst Bredal († 1630) i Rudkobing kirke (Svendborg amt, Langelands nørre hrd.).¹⁰¹ Traditionelt identificeres mandspersonerne i omvendt rækkefølge, jfr. Sundbo samt kopi efter epitafiets andet mandsportræt (Frederiksborgmuseet, gengivet hos Carl S. Petersen og Vilh. Andersen: Illustreret dansk Litteraturhistorie, I, 1929, fig. 110). Det forekommer dog mere naturligt, at det ægtepar, som er fremhævet knælende i forgrunden på grønne puder, er epitafiets givere, Søren Poulsen Judichær og Kristine Nielsdatter, ligesom der tydeligvis er mere karakter af portræt efter levende modeller i disse end i den noget stive og skematiske gengivelse af det andet mandsportræt, i så tilfælde forestillende den forlængst afdøde Villads Andersen.¹⁰² Skålen har to huller, beregnet til fastgørelse af sæbeboblens trækugle. I øvrigt har begge putti haft ydermere et attribut i den anden, oprakte hånd. For den højre puttos vedkommende utvivlsomt et pusterør.¹⁰³ I modsætning til de øvrige gravsten (nr. 6 og 10) som sekundært er forsynet med Atkes bomærke, er det uvist med hvilken (slægt s)forbindelse Atke her har motiveret tilføjelsen.¹⁰⁴ En testamentarisk beslutning — »Inderlig Begjæring« — fundet blandt Søren Poulsen Judichærs papirer og afskrevet af D. G. Zwergius viser, at ægteparrets sten over Villads Andersen ligger på oprindelig plads og udtrykker ønske om, at de til sin tid må blive begravet sammesteds, jfr. KirkehistSaml., 3. rk., III, 1881—82, p. 40f.¹⁰⁵ Omtalt af J. B. Løffler (»Fremstillinger af Legemets Forkrænkelighed paa vore Gravstene fra det 16.—18. Aarhundrede«) i Årb-OldkHist., 1901, p. 305. L. kender dog ikke de »fire sidste tings« ikonografi, jfr. Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte, IV, stikordet »Dinge, die vier letzten«. ¹⁰⁶ De tre dommedagsfremstillinger er alle baseret på et stik af Johann Sadeler (1550—1600) efter Christopher Schwartz (gengivet i S. Christie: Den lutherske ikonografi i Norge inntil 1800, Oslo 1973, II, fig. 375). ¹⁰⁷ NM. Hoffman: Siellands Kirckers og Sogners ... Beskrivelse 1755—73.

0 100 200 300 Meter

Fig. 64. Slangerup. Landsbyplan 1813.